

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Erika Sušelj

(Re)socializacija osebe v zaporskem sistemu

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Erika Sušelj

Mentorica:izr. prof. dr. Vesna V. Godina

(Re)socializacija osebe v zaporskem sistemu

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

*Ivani (21. december 2008) in Mariji Ani (10. junij 2009)
Milanu (13. november 2009)*

"Requiescant in pace."

*Hvala staršema, Damjani in Milanu, za neizmerno zaupanje in brezpogojno
podporo na študijski poti.*

Hvala sestri Metki za vsako spodbudno besedo.

Hvala Mateju za neverjetno potrpežljivost in razumevanje.

*Hvala mentorici, izr. prof. dr. Vesni V. Godina, za nesebično strokovno vodenje
in pomoč. Za vse nasvete, pojasnila in usmeritve, za vse novo znanje.*

Za mentorstvo brez primere.

Hvala J. za vpogled v življenje za rešetakami.

(Re)socializacija osebe v zaporskem sistemu

Tekst naloge se ukvarja z zaporom kot pomembno institucijo družbenega nadzora. Zapor pomeni kazensko sankcijo odvzema prostosti tistim članom družbe, ki so prekršili njene najbolj temeljne norme. Hkrati je zapor tudi fizična struktura, kjer se zaporna kazen izvršuje, s čimer za obsojene posameznike za časa prestajanja svojih kazni postane prisilen življenjski prostor. Vendar pa to ni vse, kar zapor predstavlja. Zapor je nedvomno, prav zaradi množice oseb, ki jih zadržuje znotraj svoje arhitekture, tudi socialno in kulturno okolje, ki kot takšno tvori oder za vzpostavitev in delovanje različnih socialnih procesov. Neformalna socialna organizacija zapornikov, t.i. zaporniški socialno-kulturni sistem, je v tem pogledu pomembna značilnost zaporske organizacije. Socialna struktura in kultura zapornikov sta elementa, ki stojita nasproti formalni organizaciji zapora. Resocializacija, kot ena izmed temeljnih nalog in ciljev zapora pri obravnavi svojih varovancev tako ni edini socialni proces, ki se odvija v zaporski situaciji. Poleg tega resocializacijski proces ni zgolj v domeni institucije, ampak tudi in predvsem zaporniškega sistema. Drugi socialni proces, ki je v zaporu prisoten, pa je socializacija. Ker so (sub)kulturni sistemi z zaporniki v zaporsko situacijo vneseni od zunaj, iz zunajzaporske družbe, se sleherni zapornik v zaporu pravzaprav nadalje socializira.

Ključne besede: zapor, socializacija, resocializacija, zaporniški socialno-kulturni sistem

(Re)socialization of a person in prison system

Text of the present thesis deals with prison as an important institution of social control. Prison is a criminal sanction that means withdrawal of personal freedom to those members of society that violated its most fundamental norms. At the same time the prison is a physical structure where prison sentence takes place. By this fact prison becomes the forced living space of convicted individuals. However, this is not at all everything that prison represents. Prison is without a doubt, just for the reason of confining large masses of people also a social and cultural environment. As such it constitutes a scaffold for emergence and operation of various social processes. Informal social organization of prisoners, the prisoners' social-cultural system is in this aspect an important characteristic of the prison organization. The social structure and culture of prisoners are elements that stand in contrast to formal organization of the prison. Resocialization as one of the basic tasks and goals of prison in treatment of its inmates is thus not the only social process that operates in prison situation. Furthermore, the resocialization process is not merely in domain of the institution but also and foremost in domain of the prisoner system. The second operational social process in prison is socialization. Because of the fact that (sub)cultural systems are by prisoners themselves imported into the prison situation from the outside, each and every prisoner in prison situation actually continues his socialization.

Key words: prison, socialization, resocialization, prisoner social-cultural system

KAZALO

1 UVOD	6
2 OPREDELITEV POJMOV.....	10
2.1 SOCIALIZACIJA IN RESOCIALIZACIJA.....	10
2.2 INKULTURACIJA	18
2.3 AKULTURACIJA IN ASIMILACIJA	19
2.4 RESOCIALIZACIJA V ZAPORU.....	22
2.5 PRIZONIZACIJA	25
3 ZAPOR.....	30
3.1 ZAPOR KOT TOTALNA INSTITUCIJA.....	30
3.2 ZAPOR KOT APARAT DRŽAVE	38
3.2.1 Zgodovina kaznovanja.....	38
3.2.2 Zgodovina zaporne kazni	40
3.2.3 Namen kazni zapora.....	41
3.3 ZAPOR KOT SOCIALNI SISTEM.....	45
3.3.1 Socialni sistem.....	46
3.3.2 Neformalna in formalna socialna organizacija.....	48
3.4 SKLEP	53
4 ZAPORNIŠKI SOCIALNO-KULTURNI SISTEM	55
4.1 SISTEM VLOG	55
4.2 NORMATIVNO-VREDNOTNI SISTEM – ZAPORNIŠKI KODEKS.....	63
4.3 (SUB)KULTURA IN ZAPORNIŠKI SOCIALNI SISTEM.....	66
4.3.1 Dve deviantni subkulturi in vedenjski vzorci v zaporu	66
4.4 ZAPORNIŠKE SKUPINE, HIERARHIJA IN STRATIFIKACIJA	71
5 SOCIALNI PROCESI V ZAPORU	75
5.1 O PRIZONIZACIJI	75
5.2 O SOCIALIZACIJI IN RESOCIALIZACIJI V ZAPORU.....	81
5.3 PRILAGODITEV NA ZAPOR – PRILAGODITVENE OBLIKE IN VZORCI	88
6 PREDSTAVITEV PRIMERA	100
6.1 PODATKI O IZVEDBI	100
6.2 VSEBINA POGOVOROV	100
6.3 SKLEPI.....	107
7 ZAKLJUČEK.....	109
8 LITERATURA.....	113

1 UVOD

Na kaj najprej pomislimo ob besedi zapor? Mislim, da se prav dosti ne motim, če rečem, da najprej pomislimo na kazen. Jasno, zapor je kazen. Je kazenska sankcija odvzema prostosti. In tako govorimo o zaporni kazni. O kazni, ki je že vrsto let zasidrana v družbeni zavesti in realnosti zahodnih kultur kot element družbenega nadzora. Je, ali vsaj naj bi bila, humana in civilizirana kazen, ki jo družba uveljavlja nad tistimi njenimi člani, ki so prekršili njene najbolj temeljne norme in vrednote. Tiste posameznike, ki so storili kaznivo dejanje, za katero je predpisana zaporna kazen, družba zapre v kompleksno fizično arhitekturo, kjer morajo poplačati svoj dolg. Izloči jih iz družbene strukture in iz njihovih vsakdanjih okolij, jim odvzame svobodo ter jih onemogoči v njihovem delovanju. Prisilno, zaradi kazni in za kazen. Postavi jih na svoj rob, v skrb in pod okrilje institucije, kjer bodo varovani, nadzorovani in onemogočeni, družba pa bo varna pred nevarnostmi in grožnjami, ki ji jih ti posamezniki predstavljajo. Zapre jih v zapor, prostor, ki bo obsojenim za obdobje prestajanja kazni predstavljal življenjski prostor. Zapor je torej kazen in institucija oziroma ustanova, kjer se ta kazen izvršuje oziroma prestaja, ter obenem prostor bivanja posameznikov, ki so na takšno kazen obsojeni.

Poleg tega ima zapor še eno pomembno nalogo – resocializirati prestopnike, ki jih zadržuje znotraj svojih zidov. Jih prevzgojiti, popraviti, oziroma osebno spremeniti, ker so v svojem delinkventnem ravnanju deviantni. V zaporu se zato skuša na njih učinkovati na takšen način, da po prestani kazni ne bi več kršili zakonov in bi postali sprejemljivi člani družbe. Institucija s svojim osebjem skuša vplivati na njihove normativne in vrednotne sisteme, zato da bi delovali skladno s širšim ustaljenim družbeno-kulturnim redom.

Pa vendar, ali je to edini vpliv na posameznike, ki se znajdejo za rešetkami? Na obsojene posameznike, ki v trenutku, ko prestopijo prag zapora, postanejo zaporniki? Ali ni povsem utemeljeno pričakovati, da bo prišlo do vzajemnega vplivanja tudi med njimi samimi? Navsezadnje gre za množico različnih osebnosti, ki so prisiljene živeti skupaj. Četudi je zapor po svoji naravi

represivno okolje, to ne pomeni, da je med njegovimi varovanci onemogočena kakršnakoli oblika socialne interakcije. Socialna interakcija je v zaporu prisotna vsaj toliko, kolikor je prisotna v katerikoli drugi socialni organizaciji ljudi. In če obstaja socialna interakcija, obstaja tudi medsebojno vplivanje.

Da je življenje zapornikov socialno organizirano, so dokazale že številne sociološke študije zapora. Zaporniški socialno-kulturni sistem je z različnimi socialnimi vlogami, statusi in vrednotno-normativnim sistemom del realne situacije v zaporu in tako pomemben vir vpliva na posameznega zapornika. Ta vpliv je v strokovni literaturi zajet s konceptom procesa prizonizacije, ki je proces sprejemanja kulturnih elementov zaporniškega sistema.

Ali je torej obsojeni posameznik, zapornik, v zaporu predmet zgolj resocializacijskih namenov in poskusov institucije, ali resocializacijo izkusi tudi iz smeri ostalih zapornikov, oziroma zaporniške skupine? Je prizonizacija kot proces sprejemanja in prisvajanja norm, vrednot, mišljenj in stališč zaporniške (sub)kulture resocializacijski proces, ali ima morebiti značaj in lastnosti, oziroma značilnosti katerega drugega socialnega procesa? Navsezadnje, ali sploh lahko – in smemo s stoddostno gotovostjo trditi – da je prizonizacijski proces operativen za slehernega zapornika, kot je poudarjeno v mnogih strokovnih delih na to temo?

Namen pričujoče diplomske naloge je odgovoriti prav na ta raziskovalna vprašanja. Ob tem so zastavljene naslednje hipoteze:

H1: Zapornik je v zaporu izpostavljen procesu resocializacije v zaporniški socialno-kulturni sistem.

H2: Proces prizonizacije ima vse značilnosti resocializacijskega procesa.

H3: Proces prizonizacije je kot proces resocializacije operativen za slehernega zapornika.

V iskanju odgovorov ter ugotovitev, povezanih s podanimi hipotezami, bodo uporabljene sledeče raziskovalne metode: deskriptivna metoda, metoda primerjalne analize virov, metoda kompilacije, metoda klasifikacije, metoda

generalizacije, metoda študija primera, metoda konkretizacije ter metodi analize in sinteze.

Prvo poglavje vsebuje teoretično in konceptualno opredelitev ter predstavitev za nalogo ključnih in temeljnih pojmov. Da bi razumeli, kaj je pravzaprav resocializacija, kaj ta proces pomeni za posameznika kot socialno in kulturno bitje ter v kakšnih okoliščinah se vzpostavi, bom najprej opredelila proces socializacije. Nadaljevala bom s predstavitvijo koncepta inkulturacije, ki je s socializacijo temeljno povezan, ter s predstavitvijo konceptov akulturacije in asimilacije, ki sta, po drugi strani, pomembno povezana z resocializacijo. V kontekstu tega poglavja bom obravnavala še institucionalno zastavljeno resocializacijo kot eno izmed nalog institucije zapora, ter prizonizacijo kot proces, ki se odvija znotraj zaporniške populacije.

Drugo poglavje je namenjeno analizi zapora kot totalne institucije, kot aparata države in kot socialnega sistema. Ugotavljala bom, ali lahko danes zapor še vedno razumemo kot totalno institucijo, oziroma katere so tiste značilnosti in atributi, ki ga kot takšnega opredeljujejo. V podpoglavju z naslovom *Zapor kot aparat države* bom predstavila zgodovino kaznovanja, ki je pripeljala do vzpostavitve zaporne kazni (zapora), zgodovino zaporne kazni ter temeljne naloge, oziroma namene in cilje same kazni zapora. Tretje podpoglavje *Zapor kot socialni sistem* vključuje preučitev sistema zapor kot socialnega sistema. Ugotavljala bom, na osnovi česa ga lahko kot takšnega razumemo, oziroma katera so tista načela, ki definirajo zapor kot socialni sistem. Namen tega poglavja je prikazati čim bolj jasno sliko okolja, v katerem zapornik preživi določeno obdobje svojega življenja. Namen je ugotoviti in utemeljiti ustroj delovanja zapora, njegov značaj in njegovo vsebino, zato da bi lažje razumeli različne načine delovanja zapornikov v njegovi domeni.

V tretjem poglavju bom obravnavala zaporniški socialno-kulturni sistem. Predstavila bom sistem socialnih vlog, ki jih zaporniki prevzemajo, opredelila bom temeljne norme zaporniškega kodeksa in preučila (sub)kulturno dimenzijo zaporniškega socialnega sistema. Preučila bom različne tipe zapornikov ter načine njihovega delovanja v zaporu, in sicer njihove vedenjske vzorce in oblike

socialne participacije. Na tej stopnji dognane ugotovitve bodo omogočile bolj jasen vpogled v situacijo, ki se odvija v zaporu, predvsem v smislu tega, kateri socialni procesi so prisotni v zaporu, kateri se vršijo, iz katere smeri ter katerim je posamezen zapornik izpostavljen.

V četrtem poglavju bom podrobno analizirala socialne procese v zaporu. Ugotavljala bom, kaj sploh je prizonizacija, za kakšen proces gre, in v kakšnem smislu sta v zaporski situaciji prisotna resocializacijski in socializacijski proces, oziroma na osnovi česa lahko sploh govorimo tako o prvem, zlasti pa o drugem. V kontekstu tega poglavja bom podala tudi klasifikacije različnih oblik in vzorcev prilagajanja zapornikov na zaporsko situacijo.

Zadnje poglavje bo vsebovalo predstavitev primera. Podatki in informacije, ki sem jih dobila od sogovornika, zapornika v enem izmed slovenskih zavodov za prestajanje kazni zavora, mi bodo služili kot dodaten in pomemben element pri preučevanju obravnavane teme.

2 OPREDELITEV POJMOV

2.1 SOCIALIZACIJA IN RESOCIALIZACIJA

Odnos med človekom ustvarjalcem in oblikovalcem svojega človeškega sveta, ki je predvsem svet njegove družbe in njegove kulture, in človekom, ki mora biti v sosledju generacij nekakšen proizvod te družbe in kulture, je eden izmed temeljnih dialektičnih odnosov. Družba in kultura sta človeški proizvod, vendar zgodovinski proizvod, ki so ga oblikovale številne generacije. Posamezniku, predvsem »novemu« članu, se družba in kultura kažeta kot objektivno dani svet. To je stvarnost, ki jo mora vsak posameznik vdelati in vključiti v svojo človeškost, da bi to človeškost sploh uresničili. S to stvarnostjo objektivno danega sveta se mora uskladiti, sprejeti njeno konkretno družbeno in kulturno vsebino. (Južnič 1989, 21)

Socializacija je proces, s katerim se posameznik usklajuje z družbo, v katero je rojen. Je temeljni družbeni proces, med katerim mora posameznik interiorizirati družbeni svet in kulturo družbe, in je proces, v katerem se izoblikuje posameznikova osebnost kot individualnost (Južnič 1989, 22). Skozi proces socializacije, ki je neposredno odvisen od družbe in kulture, v katero je posameznik rojen, se torej vsak posameznik oblikuje kot človek, kot osebnost. Proces posameznikovega učlovečenja je družbeno in kulturno določen. Ta pogojenost je za vsakega posameznika ključnega pomena – vsaka družba in kultura namreč posameznika oblikujeta po lastnih kulturnih standardih. V socializaciji posameznik v interakciji z družbo tako prisvaja kulturo te družbe ter na ta način postaja njen član. Družba preko svoje kulture vpliva na posameznika (Godina 1983, 1-2, 223). V procesu socializacije gre za »včlenitev posameznika v družbeno okolje, njegovo 'podružabljenje', torej za vpeljevanje posameznika v objektivni svet človeške družbe in njenih delov.« (Južnič 1989, 25)

S procesom socializacije se novorojeni človeški organizem preoblikuje v socialno osebo, ki je oseba, sposobna interakcije z drugimi – sporazumevanja in pogovarjanja, oblikovanja medsebojnih vezi, sodelovanja v različnih organizacijah itd. Biti oseba pomeni živeti v socialno organiziranem svetu in

vedeti, kako se v tem svetu gibati. Pomeni poznati pravila interakcije z drugimi v različnih kontekstih in okoljih in pomeni imeti različne sposobnosti, ki jih vsak od teh kontekstov in okolij zahteva. Posameznik mora postati sprejemljiv član družbe. Poznati mora pričakovanja drugih in se znati v skladu s temi pričakovanji ustrezno vesti. V različnih okoljih se pričakovanja s starostjo spreminjajo, saj se otrok skozi odraščanje giblje k vedno bolj zahtevnim standardom znanja, razumevanja, čustvovanja in delovanja (Handel 1988, xi).¹ Socializacija je funkcija socialnega obstoja, ki vključuje vse težnje posameznika k vzpostavitvi in vzdrževanju odnosov z drugimi, težnje postati sprejemljiv član širše družbe, se vesti skladno z družbenimi predpisi in standardi ter težnje k dobremu razumevanju z drugimi ljudmi. Kot takšna je socializacija integrativna funkcija socialnega razvoja, saj zagotavlja integracijo posameznika v družbo kot njenega pripoznanega člana (Damon 1988, 3).

Proces socializacije pa ni temeljnega pomena le za posameznika. Pomemben je še en njegov vidik, ki je vidik družbe. Socializacija tako ni le proces gibanja od biološke narave k družbeni naravi človeka, ki se realizira v njegovi osebnosti, ampak je tudi bistven proces za družbo kot celoto, saj si prav s socializacijo leta zagotavlja nujno zamenjavo lastnih članov, kar je predpogoj za njeno trajanje v prostoru in času. Socializacija je tako tudi proces reprodukcije obstoječe družbe. Govorimo torej o socializaciji kot bipolarnem procesu, ki vključuje hkrati vidik posameznika in vidik družbe, ob čemer pa je potrebno jasno izpostaviti, da je ločevanje na ta dva vidika zgolj pogojno, saj gre za enoten proces, ki je proces posameznikovega usklajevanja z družbo (Godina 1983, 4-11).

Socializacija je torej hkrati proces posameznikovega vključevanja v družbo in proces razvijanja posameznikove osebnosti, oziroma proces posameznikovega učlovečenja. Je proces posameznikovega prilagajanja družbi in je proces, ki je

---

¹ Posameznik si tekom socializacije ustvari predstave o družbenem svetu, oblikuje način mišljenja, družbeno zavest, način govora in komuniciranja ter čustvovanja in vrednotenja. Prevzame delovne navade in norme družbeno-kulturnega delovanja ter uveljavi motivacije in pričakovanja, ki bodo vodili njegovo obnašanje. V tem procesu izoblikuje svojo identiteto, izoblikuje svojo osebnost. »Postane ud družbene in kulturne celote.« (Južnič 1989, 22)

neposredno povezan z reprodukcijo družbe (ibid., 23). Je celota odnosov, »ki v procesu usklajevanja posameznika z družbo nastajajo med posameznikom in družbo in skozi katere se uresničujeta dva različna cilja: razvoj posameznikove osebnosti na eni in reprodukcija družbe na drugi strani« (ibid., 25). Vendar pa posameznik ni zgolj produkt družbe, ampak je tudi aktiven udeleženec v svoji socializaciji. Aspekti socialnega vedenja in socialnega razvoja so rezultat interakcije med posameznikovimi lastnimi karakteristikami in njegovo socialno izkušnjo (Damon 1988, 9).

Glede na različna življenjska obdobja posameznika in stopnjo njegove fizične ter intelektualne dozorelosti lahko govorimo o primarni, sekundarni in terciarni socializaciji.² *Primarna* socializacija poteka v družini. Vključuje zgodnja otroška leta, obdobje otrokove popolne odvisnosti in nesamostojnosti. V tem čustveno zelo razgibanem obdobju se vzpostavijo temelji osebnosti, vpeljujejo se temeljne kulturne navade, skozi procese učenja posameznik uveljavi velik del vedenjskega repertoarja (Južnič 1989, 49-54). Ta faza je »izrazito družinska socializacija« (Parsons v Godina 1991a, 74) in traja od otrokovega rojstva do adolescence (ibid., 73).³ Do otrokovega petega leta starosti se izoblikuje

---

² Naj na tej točki opozorim, da o socializacijskem procesu in njegovih fazah govorim v okviru zahodnih kultur, oziroma znotraj konteksta zahodnih družb, s čimer želim poudariti, da v nadaljevanju predstavljeni model ni univerzalen za vse kulture. Primarna, sekundarna in terciarna socializacija označujejo sleherno socializacijo, vendar pa se vsebina in konteksti posameznih socializacijskih faz v drugih kulturnih okoljih lahko bistveno razlikujejo. Tako ni pravilno reči oziroma določiti, da primarna socializacija nujno sodi v okvir družine, oziroma da je sekundarna socializacija nujno šolska socializacija – tako je le v naših, zahodnih kulturah. Še bolj neustrezno je trditi, da je v mnogih homogenih primitivnih družbah primarna socializacija zadostna.

³ Parsons ločuje pet temeljnih faz socializacijskega procesa, ki jih povzema po Freudu: 1) oralna faza (od rojstva do dveh oziroma treh let starosti); 2) analna oziroma postoralna faza (od dveh oziroma treh do približno petega leta starosti); 3) ojdipovska faza (od petega do šestega leta starosti); 4) faza latence (od vstopa v šolo do adolescence) in 5) faza adolescence in spolne zrelosti (v Godina 1991a, 73). Prve štiri faze tvorijo primarno socializacijo in vodijo k izoblikovanju jedra otrokovega personalnega sistema. Obdobje adolescence predstavlja prehod med primarno in sekundarno socializacijo – primarna še ni povsem končana, sekundarna pa že intenzivno poteka (ibid., 73).

generalna matrica otrokovega vedenja (zapiše se v njegov nevrofiziološki ustroj, ki se po tem obdobju zapre). Ta primarna matrica predstavlja ireverzibilno osnovo in vse nadaljnje socializacijske faze jo le nadgrajujejo (gre za konkretiziranje primarne splošne matrice v povezavi s socialnimi sistemi, vlogami, vrednotami itd.). Do petega leta se od otroka tudi že pričakujeta večja avtonomnost in samostojnost, usmerja se ga k dosežku, socialna kontrola ni več permissivna in socialni sistem družine se začne odpirati drugim objektom. Ne tolerira se več obnašanja 'malega otroka'. Do šestega leta starosti ima otrok izoblikovane vse osnovne psihične instance: Id, Ego in Super-Ego. Izoblikovane so tudi vse osnovne identifikacije (družina, spol, starost) in ponotranjeni so diferencirani principi socialnega sistema. »S tem je dokončano oblikovanje osnovne strukture personalnega sistema, ki se v bistvu več ne spremeni; tvori 'oder' njegove strukture«. (Godina 1991a, 97)

Sekundarna socializacija je šolska socializacija in socializacija v vrstniški skupini. Vstop v šolo oziroma prehod iz družinskega v šolski in vrstniški socialni sistem predstavlja prvi korak iz družinskih socializacijskih shem (družina dobi status le enega izmed socialnih sistemov, s katerimi je posameznik v interakciji, kar pa ne pomeni, da družina izgubi vsako socializacijsko funkcijo – ostane ji predvsem funkcija zagotavljanja varnosti) (Godina 1991a, 98, 100). Sekundarna socializacija poteka v okolju, ki je formalno, institucionalizirano, brezosebno in anonimno. V tej fazi se posameznik ukvarja z obvladovanjem družbenih zahtev in pričakovanj, ki zadevajo številne vloge v diferencirani in razčlenjeni družbi. Naučiti se mora sposobnosti prilagajanja na številne, mnogokrat nepričakovane situacije, v katerih se bo znašel, pomembnejši postanejo motivacijski razlogi – sprašuje se in razmišlja, zakaj bi se česa naučil, kako mu bo to koristilo v življenju ipd. (Južnič 1989, 54-48). V šoli in vrstniški skupini se prvič sreča z diferenciacijo statusov na nebiološki osnovi in z možnostjo pridobivanja lastnega statusa skozi svojo aktivnost. Zgodi se torej pomemben prehod od pripisanega k pridobljenemu (Parsons v Godina 1991a, 99). Sekundarna socializacija je obdobje, ko se opusti infantilno vedenje – dokončno se umakne afektivno-emocionalna in nastopi racionalno-kognitivna komponenta. V tej fazi gre za intenzivno instrumentalno učenje in še močnejše učenje k neodvisnosti in avtonomnosti. Prične se tudi vse večje osamosvajanje od družine (ibid., 102-

4). Sekundarna socializacija posameznika vpelje v institucionalni svet (Lukšič Hacin 1995, 102) in pomeni, kot pravi Parsons, »učenje orientacij in vsebin konkretnih socialnih vlog zunaj družine« (Godina 1991a, 73). Traja do obredov iniciacije odraslosti, ko nastopi terciarna socializacija.

V *terciarni* socializaciji posameznik prevzame vlogo odrasle osebe – vstopi (po končanem šolanju in pripravah na poklicno življenje) v čas produktivnega dela, se dokončno osamosvoji in začne samostojno življenje (Južnič 1989, 49). Terciarna socializacija je socializacija odraslih. Posameznik se mora naučiti delovati v katerikoli skupini ali organizaciji, v katero vstopi: naučiti se mora ne le novih znanj, ampak pogosto tudi novega in specializiranega besedišča, novih načinov interakcije, novih vrednot in norm, prepričanj ter navsezadnje novih vlog (Mortimer in Simmons 1978, 422; Handel 1988, 18).⁴

Nenehne socialne in življenjske spremembe ustvarjajo potrebo po socializaciji tudi v odraslosti. Primarna in sekundarna socializacija posameznika ne moreta pripraviti na vse možne situacije in odgovornosti, ki jih prinaša svet odraslih. Moderne družbe se soočajo s tehnološkimi, ekonomskimi, demografskimi in socialnimi spremembami, ki vplivajo na spremembe v življenju posameznika in na vloge, ki jih igra, tako da je socializacija v otroštvu nezadostna. Novo učenje postane nujno in lahko bi rekli, da je v sodobnem svetu človek v procesu nekakšne stalne socializacije (Mortimer in Simmons 1978, 427). Socialno učenje (ki je jedro procesa socializacije z zornega kota posameznika) je odgovor na spremenjene situacijske pogoje, v katerih se znajde posameznik in je najširše opredeljeno kot »tista vrsta procesov, s katerimi akter pridobiva nove elemente akcijske orientacije, nove kognitivne orientacije, nove vrednote, nove objekte, nove ekspresivne interese. Učenje ni omejeno le na zgodnje življenjske cikle, temveč poteka skozi vse življenje. Kar se običajno razume z »normalno« adaptacijo na spremembe v situaciji ali pa kot to, da se posameznik »odpre« etabliranemu dinamičnemu vzorcu, je proces učenja« (Parsons v Godina

---

⁴ Ravno na področju pojmovanja terciarne socializacije (socializacije odraslih) pa prihaja do nekakšne zmede. Nekateri avtorji namreč to socializacijo pojmujejo kot resocializacijo – več o tem v nadaljevanju naloge.

1991b, 257, 260). Brez socialnega učenja ni socializacije in socializacija poteka le, dokler poteka tudi proces socialnega učenja. Ker, kot že omenjeno, učenje poteka skozi vse življenje, to velja tudi za socializacijo (ibid., 261). Struktura katerekoli socialne interakcije in socialnega sistema zahteva minimalno stabilno in predvidljivo vedenje svojih članov ter sodelujočih, ki se ga je potrebno naučiti. Proces socializacije tako vključuje vse tiste spremembe v posamezniku, ki se zgodijo kot reakcija na učenje, relevantno za socialno vedenje in/ali igranje vlog (Mortimer in Simmons 1978, 422).

Vse večja družbena dinamika torej pred že izoblikovanega posameznika postavlja zahtevo po preoblikovanju in prilagoditvi na nove razmere (Mortimer in Simmons 1978, 427). Geografska mobilnost, poklicna razčlenjenost, sekundarni odnosi, heterogena skupina signifikantnih drugih, novi življenjski stili, pogledi na svet, spremembe socialnega okolja, kulturne in politične spremembe ter nenazadnje tudi krize (lahko) zahtevajo od posameznika znatne spremembe identitete, stališč in vzorcev obnašanja. Kontekst, v katerem se odvijajo ti procesi, je zlasti kontekst formalnih sekundarnih odnosov (nadrejeni v službi, sodelavci, stranke ipd.), čeprav je prisotna tudi določena stopnja afektivnosti v razmerjih (partnerstvo, otroci, prijatelji, starši ipd.). Gre za učenje bolj specifičnih norm in vzorcev obnašanja (npr. v odnosu do vloge zaposlenega) ter za oblikovanje bolj površinskih osebnostnih potez (White, Goode et al. in Brim v Mortimer in Simmons 1978, 423). Gre za sintezo poprej naučenega in za razvijanje načinov za uskladitev nasprotujočih si normativnih standardov (Clausen, Cottrell in Riley et al. v ibid.).

Socializacija posameznika poteka od splošnega h konkretnemu (Godina 1991b, 271).⁵ Učinki primarne socializacije so trajni in teh rezultatov ni mogoče

---

⁵ V primarni socializaciji vzpostavljena splošna matrica se skozi nadaljnje faze socializacijskega procesa diferencira in konkretizira. Na osnovi interiorizacije splošnih principov je v nadaljevanju socialnega učenja sploh mogoče prevzeti bolj konkretne in bolj specifične vloge. Tako se z internalizacijo primarnih družinskih vlog ne ponotranji specifičnih vlog oziroma modelov interakcije, ampak se ponotranji splošna načela interakcije, splošna načela akcije, splošne dispozicije za potrebe, splošne alternative orientacij, splošne orientacije, splošne motivacije itd., ki se v nadaljnjem procesu socializacije diferencirajo in konkretizirajo (Godina 1991b, 271).

izbrisati. Nadaljnje faze socializacije (sekundarna, terciarna) sicer delujejo na osebnost, ki pa je že v grobem izoblikovana.⁶ Možne so le njene delne modifikacije, obseg sprememb in njihovo intenzivnost pa določajo že omenjene različno strukturirane socialne situacije, zahteve vlog, življenjski izzivi in rezultati prejšnje socializacije. Sama potreba po socializaciji v obdobju po otroštvu in adolescenci temelji na kompleksnih interakcijah individualnih karakteristik, značilnosti in zahtev socialnih skupin ter makrosocialnih sprememb. V tej fazi gre le za nadaljnje prilagajanje med že oblikovano temeljno osebnostjo posameznika ter družbo in njeno kulturo (Mortimer in Simmons 1978, 428; Južnič 1989, 55). Bistvena značilnost celotnega socializacijskega procesa je nadgrajevanje – nadgrajevanje obstoječega, naučenega v primarni socializaciji.

Resocializacija ali ponovna socializacija pa po drugi strani (v nasprotju s socializacijo, ki jo označuje kontinuiteta) pomeni zamenjavo. Resocializacija je ponovna socializacija v drugi družbeno-kulturni sistem, ki posamezniku ni matičen, oziroma v kulturo, v katero posameznik ni bil rojen. Pomeni zamenjavo prejšnjih programov, vrednotnega sistema, opustitev prejšnje kulture in celotnega prejšnjega učenja.⁷ Torej, kakršnokoli usklajevanje in prilagajanje na družbeno-kulturni sistem, v katerega se je posameznik rodil in v njem živi, je proces socializacije – gre za nadgrajevanje, diferenciranje in konkretiziranje obstoječega, naučenega v primarni socializaciji. V kolikor pa iz okolja prihajajo pritiski po spremembi vsebine socializacije (po spremembi in zamenjavi vrednotnega sistema, nadomestitvi kulturnih elementov oziroma po opustitvi prejšnje kulture in prej naučenega), pa govorimo o resocializacijskih pritiskih. V procesu resocializacije gre namreč za spremembo, za nadomestitev oziroma zamenjavo niza vrednotnih orientacij z drugim nizom, oziroma za spremembo/zamenjavo posameznikovega vrednotnega sistema (McHugh 1966, 356). Resocializacijski proces zato zahteva ukinitvev (opustitev) prej naučenega

---

⁶ Zgodnja izkustva v posameznikovem življenju so ključna in opredeljujejo tudi tisto, kar se posameznik lahko kasneje še nauči. Struktura osebnosti se izoblikuje zelo zgodaj in kasneje jo je težko bistveno spremeniti – lahko jo dodelujemo in modificiramo, njene temeljne komponente pa ostanejo (Južnič 1989, 58).

⁷ Tudi znotraj subkultur lahko govorimo o resocializaciji, če gre za spremembe oziroma težnje k spremembam in zamenjavi vrednotnega sistema posameznika.

oziroma obstoječega, da se lahko začne proces ponovnega socialnega učenja (t.j. proces spreminjanja oziroma učenja novih, drugih in drugačnih vrednot, vedenjskih vzorcev, kulturnih elementov ter nenazadnje tudi proces strukturiranja nove osebnosti) (ibid., 357). Vendar pa, na osnovi vsega povedanega o temeljnem pomenu primarnega socialnega učenja, resocializacija nikoli povsem ne uspe. Povsem uspešno ponovno socializirati že socializiranega (osebnostno izoblikovanega) posameznika je neizvedljiv proces. Pogoji, ki jih resocializacija zahteva, so neuresničljivi, saj je nemogoče popolnoma izbrisati vse sledi primarnega socialnega učenja.

Sicer pa je pojmovanje koncepta resocializacije različno. Tako na primer Južnič v eni od opredelitev resocializacije pravi: »S stališča nujnega in v vsaki fazi človeškega življenja neizogibnega vedno 'novega' usklajevanja človeka z družbo je postalo zelo zanimivo področje resocializacije, čemur bi morda alternativno lahko rekli tudi socializacija odraslih ali celo ponovna socializacija« (Južnič 1989, 59).⁸ Človek se mora, da bi se v vedno bolj razčlenjeni družbi uskladil z raznovrstnimi ustanovami in situacijami, neprenehoma dopolnilno socializirati, pri čemer se reorganizirajo elementi primarne in sekundarne socializacije (ibid., 60). Resocializacija je tako, po njegovem mnenju, potreba po dodatnem usklajevanju, hkrati pa je to tudi proces, »v katerem zrel, odrasel človek samega sebe 'preoblikuje' iz različnih razlogov in zaradi različnih okoliščin« (Južnič 1989, 49). Glede na to, da govori o *dopolnilnem* socializiranju, *dodatnem* usklajevanju posameznika in njegovem *preoblikovanju*, lahko zaključim, da je njegovo razumevanje resocializacije v skladu s prej povedanim o terciarni socializaciji (socializaciji odraslih), oziroma je v skladu z vsemi dejstvi poteka celotnega socializacijskega procesa. Naj na tem mestu še izpostavim, da je *le* na osnovi takšnega razumevanja resocializacije »sprejemljivo« enačiti resocializacijo (t.j. ponovno socializacijo) s socializacijo odraslih, medtem ko vse doslej povedano takšnega enačenja pojmov ne dopušča. Podobno pojmovanje resocializacije, torej kot sprotnega prilagajanja

---

⁸ Drugič pa za resocializacijo pravi: »Ponovno socializacijo je moč razumeti tudi kot usklajevanje s kako drugo družbo in kulturo, ki vanjo posameznik ni bil rojen. Za to se je v kulturni antropologiji uveljavil izraz akulturacija.« (Južnič 1989, 61)

posameznika na novonastale razmere in situacije, s katerimi se nenehno srečuje v različnih fazah svojega življenja, najdemo tudi pri Lukšič Hacinovi (1995, 102).

2.2 INKULTURACIJA

Omenila sem že ključno povezavo med družbo in kulturo, in sicer v smislu, da v procesu socializacije družba preko svoje kulture vpliva na posameznika. Ne gre torej za prisvajanje družbe kot take, temveč za prisvajanje njene kulture – po tej poti namreč postaja posameznik njen pripadnik (Godina 1983, 223). Da bi posameznik postal član (neke) družbe, mora prisvojiti načine, po katerih ta družba funkcionira, ravno ti načini pa tvorijo kulturo⁹. In kot še zapiše Godina, »bi morda lahko rekli, da kultura, v odnosu do družbe, predstavlja neko celoto 'pravil igre', ki opredeljuje funkcioniranje družbe kot celote, njenih posameznih segmentov, vsakega njenega člana« (ibid., 16). Koncepta družbe in kulture se dopolnjujeta in zato ni mogoče govoriti o enem brez vključitve drugega. Zlasti v antropologiji se je namreč kot socializaciji alternativen pojem uveljavil izraz inkulturacija¹⁰, pri čemer gre za proces posameznikovega vključevanja v kulturo družbe. Na osnovi povedanega o odnosu med družbo in kulturo – predvsem tega, da o procesu usklajevanja posameznika z družbo ne moremo govoriti, ne da bi govorili tudi o procesu njegovega usklajevanja s kulturo te družbe – sledi ugotovitev, da skušata izraza poimenovati iste procese (sicer z različnimi poudarki) in da se med seboj dopolnjujeta, kar pomeni, da nista identična¹¹

---

⁹ Kultura je navadno definirana kot »prenesena in ustvarjena vsebina ter vzorci vrednot, idej in drugih simbolno-pomenskih sistemov kot faktorjev v oblikovanju človeškega vedenja« (Kroeber in Parsons v Akers 1996, 242). Tako je kultura konceptualizirana kot vedenjski kodi in simboli (Gilmore v ibid.), ki vključujejo vrednote, norme, verovanja, prepričanja, moralna vrednotenja, simbolne pomene in normativne orientacije, ki jih delijo in priznavajo pripadniki socialnega sistema (družbe, skupnosti, podskupine) (ibid.).

¹⁰ Termin inkulturacija ali tudi enkulturacija je predlagal Herskowitz, Kluckhohn pa termin kulturacija. Oba termina sta pojmovana kot alternativni procesu socializacije (v Godina 1983, 14).

¹¹ Nekateri avtorji inkulturacijo pojmujejo kot širši pojem od socializacije, drugi pojma izenačujejo in uporabljajo kot sinonima, spet za tretje je inkulturacija ožji proces od socializacije (Godina 1983, 14-5; Godina 1988, 119). Nekaterim se zdi ločevanje med socializacijo in inkulturacijo

(ibid., 16-7). »Izraz socializacija poudarja, da se posameznik prilagaja družbenim odnosom in strukturam, izraz inkulturacija pa kaže, da to usklajevanje poteka tako, da posameznik sprejema kulturo kake družbe« (Južnič 1989, 25). Jasno postane, da socializacije kot procesa usklajevanja posameznika z družbo ni mogoče ločiti od inkulturacije kot procesa usklajevanja posameznika s kulturo te družbe, in obratno (Godina 1983, 17).

2.3 AKULTURACIJA IN ASIMILACIJA

Pojem akulturacije se nanaša na procese, s katerimi posamezniki, skupine, skupnosti in družbe reagirajo na medkulturni stik. Interakcije med ljudmi različnih kultur tako pomenijo vzajemno prisvajanje prvin (vedenjskih vzorcev, jezika, prepričanju, vrednot itn.) posameznega kulturnega sistema v teh interakcijah (Rudmin 2003). Redfield, Linton in Herskowitz za akulturacijo pravijo, da »obsega tiste fenomene, ki nastanejo, ko skupine posameznikov z različnimi kulturami pridejo v trajen neposreden stik, čemur sledijo spremembe v izvornih kulturnih vzorcih ene ali obeh skupin.« (v ibid.)

Nujen pogoj za akulturacijo je torej kontaktna situacija – najmanj dve kulturni skupini morata priti v dolgotrajen neposreden stik (Teske in Nelson 1974, 352).¹² Vendar pa lahko proces akulturacije, ki je dinamičen proces v družbi, preučujemo tudi na nivoju posameznika. Dohrenwend in Smith tako pravita, da je skupina pomemben element v akulturaciji, ker skupinska dinamika vpliva na možnost za individualno akulturacijo, lahko pa akulturacijo razumemo tudi kot ekskluzivno individualni fenomen. Avtorja pojasnjujeta, da je »najbolj akulturiran tisti posameznik, ki je najbolj oddaljen od norm najmočnejših, t.j. najekskluzivnejših ureditev strukturalne aktivnosti njegove kulture« (Dohrenwend in Smith v ibid.). Akulturacija pa ne poteka le v eni smeri. Kot

---

nujno, medtem ko se drugim ta distinkcija ne zdi potrebna, glede na to, da socializacija kot proces pridobivanja sposobnosti socialne interakcije, ki osebi omogoča delovanje v družbi, nujno vključuje sprejemanje določene kulture (Handel 1988, 1).

¹² Avtorja ob tem navajata še, da lahko o akulturaciji govorimo tudi v okviru subkulturnih skupin (ibid.).

dokazuje že definicija Redfielda, Lintona in Herskovitsa, gre pri tem procesu praviloma za vzajemen odnos, za »obsežno izmenjavo med dvema telesoma tradicije« (v *ibid.*, 354). Smer in stopnja kulturnih sprememb sta v določeni meri predmet dominantnosti ene kulturne skupine nad drugo, oziroma odnosa med tema skupinama, kar še nadalje pojasnjuje, da proces ni nujno enak v obe smeri (*ibid.*).

Akulturacijski proces ne temelji na spremembi referenčne skupine in ne zahteva niti sprejetja (v smislu članstva) s strani zunanje skupine niti pozitivne orientacije do te skupine. Lahko pomeni spremembo v vrednotnih sistemih in prisvojitve novih vrednot, vendar to ni nujno. V procesu akulturacije lahko pride do sprejetja določenih kulturnih elementov na takšen način, da ustrezajo izvorni kulturi, kar pomeni spremembo njihovega kulturnega pomena – v novi kulturi tako praviloma dobijo nov pomen (Lipton, Thurnwald v *ibid.*, 356).

Gillin in Raimy izpostavljata, da obstajajo tri jasne manifestacije akulturacije, ki jih je najbolj pogosto opaziti: 1) materialna kultura, 2) institucionalne spremembe, in 3) spremembe v osebni strukturi. Čeprav ima akulturacija pomemben vpliv na osebnost, po njunem mnenju šele prisvojitve elementov materialne kulture in spremembe v institucionalni strukturi vodijo do osebnostnih sprememb in sprememb identitete (*ibid.*, 357). Podobno zaključuje tudi Spiro, ko pravi, da lahko akulturacija vključuje le spremembe v zunanjih vedenjskih vzorcih, brez sprememb v osebnosti (*ibid.*). Vendar pa vse doslej povedano ne zanika možnosti ravno obratnega – nenazadnje, če akulturacija vključuje prisvojitve prvin materialne kulture, drugačnih vedenjskih vzorcev, norm, institucionalnih sprememb itn., potem temu nedvomno sledi tudi prisvojitve in sprememba vrednotnih sistemov (*ibid.*, 358).

Akulturacija je torej proces postopnega pridobivanja druge kulture. Ne povzroča celovitejše izgube izvorne kulture, kar pomeni, da tako izvorna kot druga kultura igrata vlogo v življenju posameznika/skupine. Obe kulturi pa sta prisotni (točka stabiliziranja sicer zelo variira), vse dokler se v procesu akulturacije ne zgodijo nadaljnje spremembe, ki vodijo do njene končne stopnje, do asimilacije, ki je popolna opustitev izvorne kulture v korist druge kulture (Perger 2008, 33-4).

Park in Burgess asimilacijo opredeljujeta kot »proces interpenetracije in fuzije, v katerem osebe in skupine pridobijo spomine, mišljenje in dispozicije drugih oseb in skupin; z deljenjem njihovih izkušenj in zgodovine so vključeni v skupno kulturno življenje« (v Teske in Nelson 1974, 359). Proces asimilacije torej nastopi, ko pride do sprejetja posameznika/skupine v zunanjo skupino (t.j. drugo kulturno skupino), oziroma ko se vzpostavi pozitivna orientacija do te skupine, identifikacija z njo in posledično sprememba referenčne skupine. Hirsch še pravi, da je asimilacija proces pridobivanja članstva v skupnosti (ibid., 358). Sprejetje s strani zunanje skupine se zgodi, ko je posamezniku/skupini dovoljena interakcija v primarnih socialnih razmerjih (Park in Burgess v ibid., 360).

Vendar pa je asimilacija več kot le delati posameznike enake v podobi ali načinu vedenja – asimilacija vključuje tudi idejo kooperativne kulture, kjer posamezniki postanejo del združenja in hkrati k le-temu tudi pozitivno prispevajo. »Posameznik, ki vstopi v socialna razmerja, vsrka njihov socialni pomen ter njegovo pomembnost prenaša drugim« (Woolston v ibid., 360). Gre za enotnost mišljenja, za notranje in ne zgolj zunanje spremembe, kar pomeni, da asimilacija nujno vključuje tudi spremembe v vrednotah. Temu je vzrok že prej omenjena sprememba referenčne skupine, tako da skupina A (ali njen član) goji pozitivno orientacijo do skupine B in temu primerno tudi vrednoti članstvo v tej skupini. Skupina B postane skupini A referenčna skupina ter posledično vir vrednotnih orientacij (Teske in Nelson 1974, 361).

Akulturacija in asimilacija sta nedvomno tesno povezana fenomena. »Asimilacija je proces akulturacije, v katerem se posameznik spremeni v tolikšni meri, da pretrga zvezo z vrednotnim sistemom lastne skupine, ali v katerem celotna skupina izgine kot avtonomno funkcionalen sistem. Akulturacija je po drugi strani rezervirana za tiste spremembe v praksah ali prepričanjih, ki so lahko inkorporirane v vrednotno strukturo družbe brez uničenja njene funkcionalne avtonomije« (Eaton v Teske in Nelson 1974, 361). Prav gotovo lahko pride do takšne situacije, ko gre za visoko akulturiranost, vendar pa ne tudi za asimiliranost, ker v procesu, kljub včlanjenju v skupino, ni prišlo do spremembe referenčne skupine. Nekateri pa tudi ne želijo biti asimilirani (lahko

so le zelo akulturirani) in zato poudarjajo distinktivne posebnosti lastne kulturne ureditve (ibid., 365).

Akulturacija (asimilacija) in resocializacija sta dve strani istega kovanca – odnos med njima je namreč takšen kot med socializacijo in inkulturacijo. Gre za usklajevanje z neko drugo družbo (ki posamezniku ni matična), to usklajevanje pa poteka tako, da posameznik sprejema kulturo te družbe. Tako kot socializacija nujno vključuje inkulturacijo, tako tudi resocializacija nujno vključuje akulturacijo. Vendar pa za časa življenja posameznika tudi akulturacija (z asimilacijo) nikoli popolnoma ne uspe. O uspešnosti obeh procesov lahko govorimo le v okviru naslednjih generacij (tretje, četrte in nadaljnjih generacij).

2.4 RESOCIALIZACIJA V ZAPORU

Delinkventnost kot pojavna oblika asocialnosti je velik problem družbe, ki ga le-ta skuša odpraviti. Tako je o resocializaciji govora tudi v okviru zapora, ustanove, kjer obsojeni prestajajo kazensko sankcijo odvzema prostosti. Resocializacija je v tem kontekstu obravnavana kot specialno-preventivna funkcija kazni.¹³ Kot takšna vsebuje težnjo po spremembi obsojenčevega vedenja, in sicer, da se obsojenega usposobi za življenje in delovanje v skladu z zakoni, torej z določenimi družbenimi normami, še zlasti s tistimi, ki so varovane s kazenskim pravom. V ta namen se znotraj zapora izvajajo določeni ukrepi, da bi se spremenilo razumevanje in vedenje obsojenca v takšni smeri, da bi po odpustu s prestajanja kazni izpolnjeval dolžnosti obče-družbeno sprejemljivega človeka in državljana (Gartner 1992, 58).

V penološko-kriminološki literaturi in praksi je sicer v uporabi več različnih terminov, ki semantično gledano pravzaprav niso sinonimi, označujejo pa isti zgoraj predstavljeni koncept. Ti termini so poleg resocializacije še rehabilitacija, tretman, terapija, prevzgoja (redukacija), popravljanje in poboljševanje (korekcija). Za ugotavljanje, kateri termin je najprimernejši ali celo pravilen, na

---

¹³ O namenih, ciljih in funkcijah zaporne kazni bom govorila v nadaljevanju naloge.

tej točki ni prostora, bom pa skušala skozi njihove pomene bolj jasno predstaviti idejo o tem, kaj naj bi se skušalo z delinkventi doseči.

Jasno je, da prihajajo obsojeni prestopniki v zapor kot odrasli, osebno izoblikovani posamezniki, torej že na določen način vzgojeni¹⁴, oziroma socializirani. Vendar pa so ti posamezniki v določenih pogledih osvojili drugačna stališča in pojmovanja od družbeno sprejemljivih.¹⁵ V zaporu se tako s prevzgojo skuša popraviti posledice neustreznega in pomanjkljivega vzgajanja ter popraviti tisto, kar je bilo v vzgajanju zamujeno. Posameznika se skuša z različnimi postopki in obravnavami poboljšati. V kolikšni meri bo zastopana koncepcija prevzganja in kakšna bo, pa je odvisno od tretmana (Gartner 1992, 59-61). Tretman je v najširšem smislu pojmovan kot »vse, kar se dogaja obsojenemu, in ne le nekaj, kar po želji dodajamo kaznovanju« (Williams v Petrovec 1992, 320), oziroma kot vse, s čimer družba vpliva na posameznika od začetka kazenskega postopka do konca prestajanja kazni, da ne bi več izvrševal kaznivih dejanj (Vodopivec v ibid., 320). Bistvena značilnost tretmana kot načina obravnave obsojenega prestopnika (pojmovanje v ožjem smislu) je zavestna težnja po spremembi njegovega vedenja oziroma njegove osebnosti v najširšem smislu, pri čemer gre le za tiste spremembe, ki so nujne za usposobitev prestopnika za ponovno vključitev v širšo družbo po prestani kazni in za življenje znotraj okvirov družbene sprejemljivosti.¹⁶ Tretman je nujno

---

¹⁴ Vzgoja je del socializacije. Je socializaciji podrejen pojem, ki opisuje delovanje in ukrepanja z namenom vplivati na osebni razvoj drugih ljudi z usmerjanjem glede na določene nazorske standarde. Vzgoja tako opisuje le del socializacijskega vpliva na osebni razvoj, ki je zavestno in načrtovano vplivanje. Govorimo o posebnem vidiku socializacije, t.j. o namerni socializaciji (Hurrelmann v Godina 1988, 121-2).

¹⁵ Na tej točki bi želela le v razmislek izpostaviti, da družba ni monolitna kategorija, ampak jo sestavljajo skupine, segmenti, razredi. Vrednotno-normativni sistemi teh posameznih družbenih podsistemov se le deloma pokrivajo, tako da je posameznik, ki izhaja iz določene skupine, lahko videti nesocializiran z vidika druge (in predvsem) vladajoče družbene skupine (Kanduč 1996b, 233).

¹⁶ Glede na intenzivnost poseganja v prestopnikovo osebnosti in vrsto postopkov ter ukrepov, s katerimi se skušajo ti posegi uresničiti, govorimo o splošnih in posebnih penoloških tretmanih. Splošni tretmani so standardne oblike dela z obsojenci, kot so delo, izobraževanje, poklicno usposabljanje, interesne (prostočasne) dejavnosti, šport in rekreacija, socialno delo ter

individualiziran, kar pomeni, da je v procesu obravnavan konkreten posameznik z vsemi njemu lastnimi značilnostmi in posebnostmi (Gartner 1992, 64-5).

Lahko bi rekla, da je tretman kot sistem postopkov in ukrepov v bistvu sredstvo za resocializacijo ali rehabilitacijo¹⁷ obsojenega prestopnika. Plansko in sistematično delovanje na osebnost se izvaja z namenom doseči postopno reintegracijo prestopnika iz kriminalne podskupine v družbeno skupino (Gartner 1992, 61). »Resocializacija je proces sprejemanja norm in vrednot določene skupine oziroma širše družbene skupnosti, kar se dosega s korigiranjem družbeno negativnih razumevanj, navad in mišljenja ter z novim strukturiranjem osebnosti na osnovi družbeno sprejemljivih stališč, mišljenj in vrednot, ki dano osebnost delajo družbeno pozitivno.« (Milutinovič, v Knežević 1990, 285)

Veliko število študij, izvedenih na povratnikih, je pokazalo, da so rezultati rehabilitacijskih tretmanov slabi in da zapor ne rehabilitira (Zebec Koren 1993, 70). Allen tako pravi, da rehabilitacija pogosto pomeni grožnjo temeljnim človekovim in političnim pravicam obsojenih.¹⁸ Ker teži k temu, da bi spremenila osebnost posameznika na prestajanju kazni, lahko s tem bolj služi partikularnim družbenim ciljem kot pa dejanskemu posamezniku, da bi se dostojanstveno in funkcionalno vključil v družbo. Po Allenovem mnenju niti ne vemo, kako spreminjati prestopnika, in kot nadaljuje, je prepričanje, da ima država takšne rehabilitativne sposobnosti, lažno oziroma zgrešeno (ibid., 68). Zdi se, da je odgovor na dlani – institucionalni postopki niso tisti, ki so krivi za neuspeh

---

postpenalna obravnava. Posebni (diferencirani) tretmani pa so dopolnilo splošnim tretmanom in vključujejo različne terapevtske programe in postopke, vse od socioterapije in vedenjske modifikacije do medikamentoznih terapij – odvisno od narave motenj, s katerimi se sooča posameznik, ter od doktrinarnih načel posamezne terapevtske metode (Gartner 1992, 66).

¹⁷ Rehabilitacija je termin, ki se namesto termina resocializacija uporablja v anglosaksonskem prostoru (Zebec Koren 1992, 27). Prevzet je iz medicinskega izrazoslovja in pomeni »ponovno usposobiti za nekaj«. Nekaj oziroma tisto, za kar bi nekdo moral razviti ustrezno sposobnost, ima v kontekstu kazensko-pravnega sistema specifično konotacijo, namreč vključiti se v družbo ter v njej živeti brez kršenja predpisanih pravil (Kanduč 1996a, 142).

¹⁸ V slovenskem Zakonu o izvrševanju kazenskih sankcij je tako zapisano, da je potrebno obsojenca opozoriti, v kolikšni meri utegnejo posamezne oblike tretmana posegati v njegove osebnostne pravice (14. člen, 3. odstavek).

resocializacije/rehabilitacije; stvar je v samem procesu, ki je, enostavno povedano, nemogoč.¹⁹

V zaporu pa ni osebe edino, ki izvaja resocializacijski pritisk. Pomembno dimenzijo resocializacijskega vpliva predstavljajo tudi ostali zaporniki (zaporniška subkultura), s katerimi je posameznik primoran živeti. Tako se v zaporski ustanovi pojavlja navzkrižna situacija – dve socialni in simbolni resničnosti. Na eni strani je ustanova kot predstavnica družbe s svojimi postopki, s katerimi skuša 'popraviti zablodelo dušo' (v skladu z veljavnim konvencionalnim družbeno-kulturnim redom), na drugi strani pa je heterogena množica obsojencev, znotraj katere vsak izmed njih skozi številne socialne interakcije izraža in posreduje (sub)kulturne vzorce. Slednji vpliv, t.j. vpliv populacije zapornikov, je predstavljen s konceptom prizonizacije.

2.5 PRIZONIZACIJA

Pojem prizonizacije je v področje sociologije zapora in penologije prvi vpeljal ameriški raziskovalec čikaške šole sociologije Donald Clemmer v štiridesetih letih 20. stoletja (Špadijer-Džinić 1973, 35). V svoji obsežni sociološki študiji *The Prison Community*, v kateri se je ukvarjal s socialno organizacijo zapora, predvsem s skupnostjo zapornikov, je prizonizacijo opredelil kot »prevzemanje, v večji ali manjši meri, običajev, šeg, navad in splošne kulture zapora.« (Clemmer 1958, 299)

Clemmer prizonizacijo pojmuje kot asimilacijo, torej kot počasen, postopen, bolj ali manj nezaveden proces, skozi katerega se oseba nauči dovolj o kulturi socialne enote, v kateri se nahaja, da postane zanjo karakteristična. Vendar pa hkrati opozarja in priznava, da termin ni najbolj primeren za opisovanje podobnih procesov v zaporu, prvenstveno zato, ker asimilacija predpostavlja,

---

¹⁹ Naj še enkrat poudarim, da o neuspešnosti/neizvedljivosti procesa resocializacije govorim striktno z vidika posameznika – konkretne socialno-kulturno determinirane osebe, ki obstaja v prostoru in času.

da se procesi akulturacije pojavljajo v skupini, katere člani se povsem razlikujejo od članov skupine, v katero se integrirajo. Praviloma pa se ljudje, ki prihajajo v zapor, vsaj glede kulturnega aspekta ne razlikujejo dosti od tistih, ki so že v njemu – vsi so bili predhodno izpostavljeni istim ali podobnim kulturnim vplivom. Zaradi tega Clemmer pravi, da je mogoče sprejeti samo obči pomen termina asimilacija. Prizonizacija je tako po njegovem mnenju *podobna* asimilaciji (Clemmer 1958, 298-9).

Vsak posameznik, ki vstopi v zapor, je v določenem obsegu podvržen procesu prizonizacije in na vsakega posameznika delujejo določeni vplivi, ki jih Clemmer poimenuje *univerzalni faktorji prizonizacije*. Ti so: 1) sprejetje inferiorne vloge; 2) zbiranje dejstev glede organizacije zapora; 3) razvijanje do določene mere novih navad prehranjevanja, oblačenja, dela in spanja; 4) prisvojitve (lokalnega) jezika; 5) spoznanje, da posameznik ni ničesar dolžan okolju za oskrbovanje njegovih potreb; in 6) morebitna želja po dobri službi (Clemmer 1958, 300). Vse to so aspekti prizonizacije, ki so operativni za vse zapornike in vplivi le-teh so, kot pravi avtor, dovolj širši, da naredijo posameznika značilnega za zaporniško skupnost ter obenem tako močno učinkujejo na njegovo osebnost, da je uspešna prilagoditev na prostost skoraj nemogoča. Vsi zaporniki torej občutijo te vplive, ali bo prišlo do popolne prizonizacije, pa je v prvi vrsti odvisno od samega posameznika. Najnižja oziroma nizka stopnja prizonizacije je povezana s kratko zaporno kaznijo (in posledično kratkotrajno izpostavljenostjo univerzalnim faktorjem prizonizacije), s pozitivnimi razmerji v obdobju pred zaporom, z ohranjanjem pozitivnih razmerij z osebami zunaj zapora, z odklanjanjem članstva v zaporniških primarnih skupinah, z upiranjem slepemu sprejemanju norm in dogem zaporniške populacije ter obenem s pripravljenostjo sodelovanja s formalno organizacijo zapora (identifikacija s svobodno skupnostjo), z ohranjanjem distance do zaporniških vodij ter z izogibanjem (predvsem nezakonitim in nenormalnim) aktivnostim, ki jih uvaja zaporniški kodeks. Obratni pogoji rezultirajo v višjih stopnjah prizonizacije (Clemmer 1958, 300-2).

Tempo in obseg prizonizacije se od posameznika do posameznika razlikujeta. Nanju pomembno učinkujejo posameznikova socializacijska izkušnja in njegove

vrednotno-normativne orientacije, njegove prejšnje izkušnje z zaporno kaznijo (oziroma seznanjenost z zaporsko situacijo), pogostost in značaj stikov z zunajzaporskim svetom, tip asociacij znotraj socialnega sistema zapornikov in socialna vloga, ki jo v tem sistemu posameznik prevzame. Zato je posploševanje glede procesa prizonizacije težko. Obseg, stopnjo in hitrost prizonizacije lahko pravzaprav ocenimo le na podlagi vedenja in stališč vsakega konkretnega posameznika (Clemmer 1958, 302).

Koncept prizonizacije je torej Clemmer uporabil, da bi z njim opisal osrednji vpliv, ki ga ima zapor na posameznika – vpliv socialnega sistema zapornikov, ki s svojim kodeksom, normami, dogmami in miti vzdržuje pogled na zapor in na zunanji svet, ki je izrazito škodljiv za rehabilitacijske namene. Prizonizacija je posledica izpostavljenosti zaporniški družbi in njen rezultat je ponotranjenje kriminalnega pogleda, ki posameznika naredi relativno imunega na vplive konvencionalnega vrednotnega sistema (Wheeler 1961, 697). Gre za nadomestitev zapornikovih vrednot z vrednotami, ki so usmerjene h kriminalni subkulturi (Atchley in McCabe 1968, 774).

Vendar pa obstaja v okviru prizonizacijskega koncepta kar velika terminološka zmeda, ki je posledica različnih interpretacij in operacionalizacij samega pojma prizonizacija. Nekateri avtorji tako prizonizacijo pojmujejo kot normativno asimilacijo, t.j. sprejemanje normativnih načel zaporniške subkulture (Thomas 1973/1977a/1977b; Zingraff 1975/1978; Thomas in Foster 1976; Thomas, Petersen in Zingraff 1978; Thomas, Petersen in Cage 1981; Barak-Glantz 1983), drugi pa kot normativno socializacijo (Welford 1967). Mathiesen pravi, da gre pri prizonizaciji za socializacijo v deviantno, kriminalno subkulturo (1966, 360), medtem ko Wheeler izpostavlja, da prizonizacija temeljito in izčrpno opisuje socializacijski proces v zaporu (1961, 698). Po McHughovem mnenju je prizonizacija nepretrgana socializacija v zaporniško subkulturo (1966, 359), podobnega mnenja pa je tudi Gillespie, ki prizonizacijo pojmuje kot proces socializacije (natančneje sekundarne socializacije) ali akulturacije v subkulturo zapornikov, in hkrati dodaja, da prizonizacija vključuje tudi resocializacijo (2003, 17). Bondesonova po drugi strani pravi, da Clemmer s prizonizacijo označuje proces socializacije obsojenca v vlogo zapornika in da je to proces, s katerim

kazenske institucije socializirajo svoje varovance v kriminalno subkulturo (1989, 1,11).

Povsem utemeljeno se torej postavlja vprašanje, kaj sploh je prizonizacija, glede na to, da je govora o procesih socializacije in hkrati resocializacije. Pravzaprav odgovor niti ni tako skrit. Že Clemmer, ki je termin prizonizacije skoval, je poudarjal, da je ključni dejavnik tega procesa prisvajanja kulturnih elementov zaporniške družbe sam posameznik kot avtonomna osebnost. Torej, pomembna je posameznikova zgodovina (socializacija/inkulturacija), pomembni sta posledično njegova družbena in (sub)kulturna pripadnost in pomembne so njegove akcije, ki slednje pravzaprav odražajo. Drugi pomemben dejavnik, ki iz tega izhaja, je dejstvo, da si v zaporu nista niti dva obsojenca enaka – vsak posameznik je (tudi če je obsojenec) neponovljiv in enkraten. S tem želim poudariti, da se v zaporu znajdejo različni ljudje, obsojeni različnih kaznivih dejanj. Med nekom, ki je profesionalni kriminallec in je v zaporu zaradi umora po naročilu, in nekom, ki je enkrat in edinkrat malo vinjen povzročil prometno nesrečo s smrtnim izidom, je velika razlika. Sicer je to le grob primer, ampak kar želim povedati, je naslednje: zunaj zapora obstaja kriminalna subkultura in ta subkultura je z vsakim njenim pripadnikom, ki pride v zapor, vnesena tudi v zaporsko situacijo, kjer nadaljuje svoj obstoj kot zaporniška subkultura. Z vidika posameznika, člana kriminalne subkulture, je prizonizacija torej le nadaljnja socializacija/inkulturacija. Z vidika drugega posameznika, ki pa ni usmerjen h kriminalni subkulturi, ampak k legitimni in konvencionalni (sub)kulturi, pa ima prizonizacijski proces značaj resocializacije – zaporniška subkultura s svojimi pritiski teži k spremembam njegovega vrednotnega sistema.²⁰

---

²⁰ Podobna kompleksna situacija nastopi v primeru institucionalne resocializacije, oziroma rehabilitacije. Za posameznika, ki je orientiran h konvencionalni kulturi, je resocializacija nepotrebna in gre dejansko za nadaljnjo socializacijo, medtem ko na posameznika, orientiranega h kriminalni subkulturi, institucija pritiska s postopki za spremembo njegovega vrednotnega sistema – skuša ga resocializirati.

Prizonizacijo torej lahko razumemo kot socializacijo (inkulturacijo) in kot resocializacijo (akulturacijo/asimilacijo) hkrati. Pomembno je ob tem le jasno opredeliti, z vidika katerega posameznika o tem procesu govorimo.

3 ZAPOR

3.1 ZAPOR KOT TOTALNA INSTITUCIJA

»Totalno institucijo lahko definiramo kot prostor bivanja in dela, kjer večje število podobno situiranih posameznikov, odrezanih od širše družbe za znatno časovno obdobje, skupaj vodi izolirano, formalno vodeno življenje« (Goffman 1961, xiii). To definicijo Goffman poda v uvodu svoje študije o delovanju totalne ustanove in obenem kot jasen primer takšne ustanove izpostavi ravno institucijo zapora. Socialna ustanova, oziroma institucija v vsakdanji rabi tega termina, je torej kraj, kjer redno poteka neka določena aktivnost. Vsaka institucija zahteva določen čas in zanimanje svojih članov ter jih tako vključi v določen novi svet, in vsaka institucija ima vseobsegajoče tendence, ki pa se od institucije do institucije razlikujejo. Tistim institucijam, ki zajemajo tako rekoč vse vidike življenja posameznika, Goffman pravi totalne institucije. V ta vseobsegajoč ali totalen karakter institucije so vključene tudi ovire, ki jih institucija postavlja med sebe in zunanji svet (fizična oddaljenost od preostalega sveta, varovane ograje in zidovi, gozdovi, vodnata in močvirnata področja ipd.) (ibid., 3-4).

Goffman opredeli pet kategorij totalnih institucij in doda, da klasifikacija vsekakor ni izčrpna in brezhibna, ponuja pa pomensko opredelitev same kategorije kot konkretne izhodiščne točke. Totalne institucije razdeli na: a) tiste, ki skrbijo za osebe, ki zase niso sposobne skrbeti same in so družbi nenevarne (institucije za slepe, ostarele, osirotele, revne); b) tiste, ki skrbijo za osebe, ki so nezmožne skrbeti zase in predstavljajo nevarnost skupnosti, čeprav nenamerno (umobolnice, TBC bolnišnice, leprozorij); c) tiste, ki so organizirane na takšen način, da varujejo skupnost pred namernimi grožnjami oziroma nevarnostmi, ob tem pa blagostanje zajetih oseb ni neposrednega pomena (zapori, taborišča za vojne ujetnike, koncentracijska taborišča); d) tiste, ki imajo za namen izvajanje določene delovne naloge ter svoj obstoj upravičujejo zgolj na teh instrumentalnih temeljih (vojašnice, ladje, internati, delovni tabori); in e) tiste, ki so namenjene umiku iz družbe (zlasti verskemu) (ibid., 4-5).

Na tej točki se mi zdi primerno, še posebej zaradi Goffmanovega lastnega opozorila o morebitni nepopolnosti njegove kategorizacije, podati še drugo porazdelitev totalnih institucij, ki temelji na namenih, zaradi katerih je bila totalna institucija sploh ustvarjena. Daviesova pravi, da lahko na osnovi namena (cilja) totalne institucije razdelimo na naslednje skupine: a) tiste, katerih cilji so sami sebi namen – varovanci so izolirani z namenom izključitve iz družbe: tu so ljudje na prikladen način odstranjeni iz družbe, ali pa članstvo v takšni instituciji zanje pomeni nov, drugačen način življenja, ki je radikalno drugačen od tistega, ki ga nudi konvencionalni družbeni red; b) tiste, katerih namen je izvajanje zunanje utilitaristične naloge, ki je bodisi ekonomske ali vojaške narave; ter c) tiste, ki skušajo spremeniti ljudi – vzgojiti/izobraziti konformne in uporabne odrasle, ozdraviti duševno bolne, popraviti nemoralne in zlobne; namen te vrste institucij je spremeniti oziroma resocializirati posameznike, da bi se vedli skladno z družbenimi formalno priznanimi normami in vanje dejansko tudi verjeli (1989, 88).

Obenem pa avtorica pri opredeljevanju totalnih institucij omeni še eno dimenzijo, in sicer način privolitve, ki prevladuje v instituciji. Povzame Etzionijeve kategorije prisilne, normativne in remunerativne oblike privolitve (Davies 1989, 90). Skuša namreč razjasniti koncept totalne institucije, kjer se najbolj osredotoča na variacije med njimi. Zapor se tako na njenem diagramu glede na namen nahaja na ločnici med institucijami, ki spreminjajo ljudi, in institucijami, katerih cilj je izključitev iz družbe, glede na obliko privolitve pa je zapor institucija, ki temelji na prisilnosti.

Moj namen na tem mestu ni razpredati o pomembnosti in pravilnosti vsake kategorizacije posebej, temveč bolj jasno prikazati, kje se v fenomenu totalne institucije nahaja zapor. Goffman ga je postavil v kategorijo institucij, ki morajo zavarovati družbo pred nevarnostmi, ki ji grozijo, Daviesova pa je, po drugi strani, pri zaporu upoštevala tudi njegove druge naloge, ki jih, poleg izključevanja posameznikov iz družbe, deklarira in izvršuje, namreč resocializacijo, rehabilitacijo svojih varovancev.

Pri opredeljevanju določenega koncepta so poleg razlik v enaki meri pomembne tudi skupne značilnosti. Totalne institucije imajo skupne značilnosti, od katerih pa nobena ni značilna samo zanje, in nobene ni mogoče najti v vseh totalnih institucijah – vsaka totalna institucija s svojo posebnostjo v intenzivni meri izkazuje večje število teh atributov. Totalna institucija je hkrati idealni tip in družbeno dejstvo, ki ga je moč opisati ter analizirati njegovo strukturo (Goffman v Flaker 1998, 19). »Osnovna socialna ureditev v moderni družbi je, da posameznik spi, se igra in dela na različnih krajih, z različnimi sodelujočimi, pod različnimi avtoritetami in brez celotnega racionalnega načrta« (Goffman 1961, 5). Osrednja karakteristika totalne institucije pa je ravno zrušitev meja, ki ločujejo posamezne sfere posameznikovega življenja: a) vsi vidiki življenja se izvajajo v istem prostoru in pod eno samo avtoriteto; b) vsaka faza posameznikove dnevne aktivnosti se izvaja v neposredni družbi množice drugih, s katerimi se ravna enako in se od njih zahteva, da iste stvari počnejo skupaj; c) vse faze dnevnih aktivnosti so skrbno načrtovane in celotna zaporednost aktivnosti je vsiljena s sistemom eksplicitnih formalnih pravil in telesom uradnikov; d) različne vsiljene aktivnosti sestavljajo edinstven racionalen plan, oblikovan, da bi z njim izpolnili uradne cilje institucije (ibid., 6).

Vse te značilnosti posamezno najdemo tudi v institucijah, ki po svoji naravi niso totalne. Ključna značilnost totalne institucije je predvsem dejstvo, da te značilnosti povezuje zahteva, da se na večje število potreb odgovori z birokratko organizacijo večjih blokov ljudi. Razporejanje ljudi v bloke omogoča njihov nadzor s strani osebja, čigar glavna aktivnosti ni vodenje ali periodično pregledovanje (kot pogosto v delovnih razmerjih), ampak nadzorstvo – poskrbeti, da vsak dela tisto, kar se od njega zahteva. Zato ima totalna institucija nadzorovalno osebje. Med manjšim številom nadzorovalnega osebja in večjim številom varovancev pa obstaja globok in bistven razcep. Varovanci v instituciji živijo in imajo z zunanjim svetom omejen stik, medtem ko je osebje v instituciji le tekom delavnika in je integrirano v širšo družbo. Med skupinama ni socialne prehodnosti in socialna razdalja je strogo formalno predpisana. Posredovanje informacij je omejeno, kar osebju omogoča distanco in nadzor (Goffman 1961, 6-7).

Razkol med varovanci in osebjem je ena glavnih implikacij birokratskega vodenja obširnih blokov ljudi, druga takšna implikacija pa zadeva delo. Avtoriteta delovnega prostora se zaključi, ko posameznik iz njega izstopi. Glede na to, da je varovančevo življenje v instituciji strogo načrtovano (posledično so načrtovane tudi njegove potrebe), ima spodbuda za delo, kakršnakoli že je, v instituciji drugačno strukturalno signifikanco, kot bi jo imela v zunanjem svetu. Delo teče počasi, v ozračju dolgočasje, ponekod je dela preveč, kar pomeni surov delovni ritem in kazen za spodbudo, ponekod je delo suženjsko. Ne glede na količino dela je za človeka, ki je bil zunaj ustanove delovno usmerjen, situacija demoralizirajoča. V totalni instituciji gre za nezdržljivost z dvema temeljnima elementoma družbe – plačanim delom in družino (ibid., 9-11). Goffman za totalno institucijo pravi, da je »socialni hibrid – deloma bivalna skupnost in deloma formalna organizacija.« (ibid., 12)

Flaker izpostavlja, da je totalna institucija abstrakten pojem, ki ga hkrati lahko vidimo tudi kot družbeno dejstvo – vstop v totalno institucijo ne omogoča le analize in sklepanj, temveč tudi občutenje njenega učinkovanja. Diagram tega učinkovanja sestavljajo komponente, ki v različnih formacijah, z različnimi vsebinami in njenimi oblikami podobno učinkujejo (1998, 234). Komponente totalne institucije so naslednje:

- a) *zapora prostora*: totalna institucija s tem loči svoje varovance od širše skupnosti, jih zapre, omogoči nadzor in ustvari dialektiko med notranjostjo in zunanostjo. Izločitev posameznika iz skupnosti pretrga njegove vezi z njo, mu odvzame prejšnje socialne vloge ter pretrga način in kulturo prejšnjega življenja. Življenje varovanca je omejeno le na en sam prostor, postane pregledno in vključeno v celoto. Razmerje med »zunaj« in »znotraj« postane glavno gibalno življenja v instituciji – meja med institucijo in zunanjim svetom ustvarja želje varovancev in bojzani zunanjih prebivalcev. Vendar pa je v odprti in globalni družbi »zunaj« utvara, izločanje je samo navidezno, kajti totalna institucija je del družbe. Varovanci niso izključeni, postavljeni so le na rob družbe, ki ga označuje sama totalna institucija. Hkrati pa odhod varovanca v institucijo na ravni vsakdanjega življenja tega dejansko in resnično izloči iz vsakdanjih družbenih dogodkov;

- b) *kolektivnost*: temeljna naloga totalne institucije je zadrževati večje število ljudi na istem kraju. »Kolektivnost je izpostavljenost pogledom drugih, je kontaminiranost osebnega prostora, je množenje vezi, je gostota teles. Kolektivnost je tudi simbolna enotnost, masificirana identifikacija« (Flaker 1998, 235) Gre za spoznanje o utopljenosti v množici enakih ljudi;
- c) *ideologija, ki reducira*: totalni instituciji vlada enoten označevalni režim, ki nadvlada vse druge prakse;
- d) *razcep na osebje in varovance*: ločenost na dva jasno razmejena razreda, med katerima ni prehodnosti in med katerima so odnosi natančno urejeni (odnos nadrejenosti in podrejenosti, avtoritete);
- e) *skrbniška oblast*: varovanci pripadajo osebju in hkrati je osebje zanje odgovorno. Ta oblast je podeljena vnaprej, apriorna in neprizivna;
- f) *procesiranje ljudi*: totalna institucija je stroj procesiranja – ima svoj vhodni in izhodni del, med katerima naj bi prišlo do spremembe ljudi;
- g) *načrt*: totalno institucijo obvladujeta osrednji načrt in kod vedenja, pravila so natančna in obvladujejo vse podrobnosti življenja v instituciji (Flaker 1998, 234-7).

Predstavljene komponente se sestavljajo v konkretne totalne institucije in posamezne tipe totalnih institucij. Te »sestavljanke« se med seboj razlikujejo glede na način oblikovanja svojega materiala, podobe in uporabe ideologije, kar je vse odvisno od družbene funkcije, ki jo imajo, ter od okolja, v katerega so integrirane. Imajo pa totalne institucije poleg konkretnih posebnosti tudi značilnosti, ki so kakovostne značilnosti, atributi abstraktnega stroja (Flaker 1998, 237). Te so: a) *totalnost* – izkušnja totalne institucije z vseobsegajočo oblastjo, zaporo, reducirajočo ideologijo, ki krči vse vidike življenja na uradni vidik institucije, je vseobsegajoča, totalizirajoča – poskrbljeno je za vse vidike varovančevega življenja, za vse njegove potrebe in dejavnosti; b) *negospodinjskost* – totalna institucija zatira neodvisna gospodinjsva, organizacija bivanja v njej je tovarniška, gospodinjska opravila pa so uvrščena v racionalno delitev dela; c) *homogenost* – z negacijo civilnih vlog in z redukcijo na en sam aspekt bivanja totalna institucija proizvede iz raznovrstne množice homogeno skupino, ki jo hkrati deseksualizira – posameznik je predstavnik

svoje vrste in kategorije, ki nima zveze s spolom; d) *umetnost* – totalna institucija je umetna tvorba – ljudje niso rojeni v skupnost, ki jo tvorijo, hkrati pa se ta kaže tudi v odvisnem položaju varovancev; e) *nebesednost* – učinek totalne institucije je kljub ideologiji in besedam nebeseden – pomembne so stvarne ureditve in pogledi, kjer so varovančeve besede nepomembne in brez učinka; f) *kaznovanost* – temelj uravnavanja in način upravljanja z ljudmi v totalni instituciji predstavljata kazen in nagrada; g) *intenzivnost izkušnje* – poudarek je predvsem na negativnem učinku, saj so varovancem odvzete stvari, dejavnosti, vloge in vezi – varovanec je izpostavljen procesu mortifikacije, ki ga sooči z minljivostjo identifikacijske opreme in z njeno ranljivostjo, ko začne ugotavljati, da sam ni tisto, kar je vedno mislil, kajti – »totalna ustanova je s svojim razgaljanjem črna luknja, približevanje totalni desubjektivaciji.« (ibid., 237-9)

Celoten oris totalne institucije je hkrati zagotovo tudi oris zapora kot enega v nizu takšnih institucij. Zapor je totalna institucija, ki opravlja nalogo varovanja družbe pred nevarnimi kriminalnimi elementi (s tem, ko kriminalce na zaprtem prostoru zadržuje, jih trenutno onesposobi), hkrati pa jih skuša tudi reformirati, popraviti, da bi po ponovni vključitvi v širšo družbeno skupnost delovali konformno in po pravilih konvencionalnega družbenega reda. Kot totalna institucija zapor zajame celotnega posameznika, vse aspekte njegovega življenja, ki jih s sistemom formalnih pravil vodi, nadzira in disciplinira v določenem času in zaprtem prostoru, v prisotnosti množice njemu podobnih subjektov. Zapor je totalen zato, ker na birokratski način ureja in skrbi za svoje varovance, zapornike, katerim v določenem življenjskem obdobju zapor predstavlja kraj bivanja in dela. Nenazadnje ima zapor deklariran namen (kakršenkoli že je), ki določa racionalen plan, po katerem zapor tudi deluje. Dolar (v Mrevlje 2007, 159) pravi, da zapor kot institucija nadzorovanja in discipliniranja s posebno organizacijo prostora, teles in pogledov vzpostavlja zavedanje o neprestani kontroli nad posameznikom in njegovim življenjem. Gre za panoptičen prostor, kjer je posameznik izpostavljen pogledu: oblasti, nadzoru in moči (ibid.). »Zapor prednostno predstavlja eno izmed najbolj represivnih okolij zapiranja oziroma totalnih institucij, ki utrjuje razmerje med normo in odklonom. Prostor, kjer nenehni nadzor in (ne)izrecno discipliniranje

predstavljata oblastno tehnologijo, ki jo posameznik in posameznica ponotranjita kot prostovoljno podrejanje in delovanje.« (Mrevlje 2007, 163)

Vendar pa se je ob vsem tem vseeno primerno vprašati, kateri so tisti razlogi, ki bi morda lahko oporekali pojmovanju zapora kot totalne institucije. Farrington namreč pravi, da postanejo ob analiziranju sodobnega zapora v kontekstu socialnega okolja, v katerem živi, očitni relativna stabilnost in stalna omrežja različnih transakcij, izmenjav in odnosov, ki povezujejo in združujejo institucijo zapora, njeno neposredno gostujoče okolje in družbo na splošno (1992, 7). Izpostavlja, da bi bil mogoče zato za zapor bolj primeren drugačen teoretičen koncept, in sicer zapor kot »ne tako totalna« (»not-so-total«, Farrington 1992, 7) institucija, ki je obdana z močno, vendar prepustno membrano struktur, mehanizmov in politik, od katerih vse vzdržujejo selektivno in nepopolno stopnjo ločenosti med tem, kar obstaja znotraj, in tistim zunaj zidov zapora. Farrington se predvsem osredotoča na utemeljevanje neprimernosti uporabe koncepta totalne institucije na osnovi ene in edine karakteristike totalne institucije, ki je »totalna izolacija in ločitev institucije ter njenih varovancev od širše družbe, v kateri se institucija nahaja« (ibid., 24). Predvsem se v svojem članku ukvarja s problemom dojetja zapora kot totalne institucije in dejansko objektivno realnostjo, ki temu oporeka. Četudi zapor učinkovito opravlja nalogo onesposobitve zločincev, ki pomenijo grožnjo viktimizacije, in četudi gradbena tehnologija omogoča ostvaritev resnično totalne institucije, vse skupaj zvedeni ob dejstvu, da bo večina zapornikov sčasoma prišla na prostost in da je stroškovno ter logično zalogaj gradnje resnično totalnega zapora prevelik. Ob tem je pomembna še ideološka dimenzija, ki izpostavlja nezdržljivost totalnosti zapora s ključnimi vrednotami družbe – neprimernost popolne izoliranosti zapornika od njegovih bližnjih v zunanjem svetu. »Četudi se želimo zavarovati pred njimi ter se od njih ločiti, jih ne moremo popolnoma zanemariti, nanje pozabiti, jih trajno izključiti ali popolnoma dehumanizirati.« (Farrington, 1992:15)

Zapor tudi ni avtonomen in strukturalno neodvisen sistem – vedno je del kompleksnega in vsaj deloma integriranega socialnega in političnega sistema (Bowker v Farrington 1992, 16). Pomemben je nadzor nad delovanjem zapora, zagotovljeno mora biti ravnotežje med izoliranostjo ter javnostjo, česar pa

resnično totalna institucija ne dopušča. Velik odmik od zapora kot totalne institucije kaže tudi koncept reintegracije zapornikov v družbo po prestani kazni. Razvijajo in implementirajo se številni programi in politike, ki so usmerjeni k eventualni vrnitvi posameznika v širšo družbo (kot rezultat ali del njegovega uspešnega tretmana – pogojni odpusti, odhodi na delo zunaj zapora, izhodi, dopusti). Farrington poudarja, da sodoben zapor ni ločen, izoliran in avtonomen, ampak v družbo integriran ter z njo povezan na pomembne in nujne družbene načine. Zapor kot totalna institucija je zanj mit, ki je tolažil in prikladen. S tem, ko nanj pristanemo, si dopuščamo verjeti, da smo rešili vsaj del problema kriminala – zločince smo odstranili tja, od koder nam ne morejo škodovati. Tolažimo se z dejstvom, da zapor vsaj kratkoročno zadovolji našo potrebo po lastni zaščiti in zavarovanju (ibid., 18-22). Svojo razpravo zaključí s tem, ko pravi, da »zapori niso totalne institucije v nobenem pomenu – ne morejo doseči tistega, kar bi po teoriji totalnih institucij morali doseči: ne morejo popolnoma odstraniti kriminalnega elementa iz naše sredine, ne morejo zaščititi družbe na dolgi rok ter ne morejo (in niti ne) na kakršenkoli način sistematično rehabilitirati.« (ibid., 23)

Kljub povedanemu bistvo totalnosti institucije zapora obstaja v popolnem zajemanju vseh vidikov življenja posameznika, ki se v njem znajde. Z vstopom v zapor namreč posameznik vstopi v red izrazitih omejenosti, nujnosti, monotonije, apatije in rutine. Postane umeščen v prostor reda in discipline, konstantnega nadzora, uravnavanja lastnega vedenja s sistemom nagrajevanja in kaznovanja, vse to pa od njega zahteva prilagajanje. Zapor tako na posameznika deluje totalno ter ga uravnava s klasifikacijo v prostoru, z odrejanjem aktivnosti v času, s pravilniki, higienskimi predpisi, pedagoškimi recepti in navodili. Gre za popolno organizacijo posameznika v prostoru in času (Mrevlje 2007, 162).

3.2 ZAPOR KOT APARAT DRŽAVE

3.2.1 Zgodovina kaznovanja

Vsaka družba ima svoje vrednote, ki jih ščiti, in svoje prestopnike, ki jih kaznuje, in čeprav so se te vrednote skozi različna zgodovinska obdobja spreminjale, so vedno imele nekaj skupnega – zaščitenost je bilo tisto, kar je bilo dojet kot dobro za vse ali vsaj za večino, predvsem pa za predstavnike oblasti, ki so svojo oblast tako (naj)lažje obdržali. Povsem jasno je, da so se spreminjale tudi kazni za napad na te vrednote ter sami cilji kaznovanja (Radovanović 1992, 3).

Zgodovina kaznovanja se deli na obdobje privatne in obdobje državne reakcije na kriminaliteto (Brinc 2007).²¹ Osrednje načelo zasebne reakcije je to, da se storilcu povrne vse zlo, ki ga je storil, sankcija pa naj ga zastraši v tolikšni meri, da v prihodnje ne bo več kršil predpisanih norm. Temelj kaznovanja je osebno maščevanje – retaliacija (American Correctional Association 1972, 17-8; Brinc 2007). Z nastankom države, ki preko prava, policije in sodišč prevzame nalogo kaznovanja in tako prepove zasebno maščevanje, nastopi obdobje državne reakcije na kriminaliteto. Maščevanje postane javno, izrekajo in izvršujejo ga državni organi. Namen kaznovanja v tem obdobju je zastraševanje in onesposobitev storilcev. Do konca 17. stoletja prevladujejo fizično mučenje in smrtne kazni. V obdobju humanizma, ki sledi dobi trpljenja in zastraševanja, se začnejo uveljavljati humane ideje in stališče, da je človeka mogoče rehabilitirati in vrniti v družbo kot njenega koristnega člana. Po francoski revoluciji nastopi kazen odvzema prostosti, ki postane temelj in osnovna oblika kazni v sistemu kazenskih sankcij. Tretje obdobje državne reakcije na kriminaliteto označuje individualizacija kazenskih sankcij. Sicer v začetnem obdobju kapitalizma kot bistvo kazni še vedno prevladujeta maščevanje in trpljenje, se pa ob tem pojavi še abstraktna pravičnost, kar pomeni, da za enaka dejanja sledijo enake kazni. Predpisana kazen mora tako ustrezati vrsti in teži kaznivega dejanja (zakonska

---

²¹ Opozoriti moram, da govorim o razvoju zgodovine kaznovanja v okviru zahodne civilizacije/kulture.

individualizacija kazni). V 19. stoletju se uveljavi stališče o preprečevanju kriminalitete in poboljšanju storilcev kot namenu kaznovanja, ob čemer nastopi sodna individualizacija kazni - prilagajanje kazni teži dejanja in storilčevi osebnosti po višini in vrsti kazni. Kmalu se uveljavi še penitenciarna individualizacija kazni, ki izpostavlja nujnost prilagajanja izvrševanja kazni osebnosti storilca (Brinc 2007).

Skladno z različnimi formulacijami namenov in ciljev kaznovanja sta se oblikovali dve teoriji o kaznovanju. Absolutna oziroma retributivistična teorija opredeljuje kazen kot dejanje povračila in maščevanja storilcu kaznivega dejanja, pri čemer gre za moralno in pravno obsodbo kaznivega dejanja ter storilca, kar v družbi ohranja občutek pravičnosti (Brinc 2007). Kazen je sama sebi cilj in zato vsebuje trpljenje ter bolečino, ki sta sorazmerna teži kaznivega dejanja (Tuce in Bogojević 1991, 21). Idejna osnova druge teorije, relativne oziroma utilitaristične, pa izhaja iz prepričanja, da ima kazen določen družbeno koristen cilj, ki je zaščita družbe pred kriminaliteto s preprečevanjem izvajanja kaznivih dejanj v prihodnje, kar je mogoče doseči z generalno in specialno prevencijo, t.j. z vplivanjem na potencialne in dejanske storilce kaznivih dejanj, bodisi z zastraševanjem, utrjevanjem družbene morale, discipline, odgovornosti in spoštovanja družbenih norm, bodisi z onesposobitvijo ali poboljšanjem, ki zajema resocializacijske oziroma rehabilitacijske tretmane (Špadijer-Džinić 1973, 16; Brinc 1987, 8). Le če dosega ta dva namena prevencije, je kazen upravičena (Brinc 2007). Pomemben prispevek v tem okviru je imelo gibanje za družbeno obrambo, ki zavrača povračilne in kaznovalne ukrepe in kot namen kaznovanja postavi resocializacijo storilcev kaznivih dejanj ter njihovo reintegracijo v družbo. Učinkovito zaščito družbe se lahko doseže le s preučevanjem vseh možnih faktorjev, ki so pripomogli h kriminalnemu vedenju posameznika (treba je proučevati njegovo osebnost, psihološke lastnosti, pogoje, ki so privedli do kaznivega dejanja), hkrati pa morajo biti ti isti faktorji tudi osnova rehabilitacijskih postopkov (Špadijer-Džinić 1973, 16; Radovanović 1992, 6; Brinc 2007). Vsi ti teoretični pristopi o kazni in namenu njenega izvrševanja so opredelili tudi obstoj in samo delovanje zapora, kazni civiliziranih (če lahko temu tako rečemo) družb.

3.2.2 Zgodovina zaporne kazni

Zapor se ni rodil z novimi zakoniki. Oblika zavora je obstajala pred njeno sistematično uporabo v kazenskem sistemu. Zunaj pravnega aparata je bila ustanovljena že prej, ko so se skozi celotno družbeno telo izdelale procedure za razdeljevanje posameznikov, za njihovo urejanje v prostoru, za njihovo klasificiranje, z namenom iz njih izvleči največ časa in največ sil, za urjenje njihovih teles, kodiranje njihovega obnašanja, vzdrževanje v popolni vidnosti, za ustvarjanje aparata opazovanja, popisovanja in zapisovanja, vzpostavljanja njim nadrejenega telesa vednosti, ki se akumulira in centralizira. Splošna oblika aparata, ki je imel namen s sredstvi natančnega obdelovanja njihovih teles narediti posameznike ubogljive in uporabne, je zarisala institucijo zavor, še preden jo je zakon opredelil kot kazen par excellence. (Foucault 1995, 231)

Zapor kot kazen in institucija obstaja že dolgo, vendar nekdanji zavori kazni niso izvrševali v sodobnem pomenu besede. Zapore so do 16. stoletja uporabljali predvsem za pripor zločinca do končne obsodbe – izvršitve telesne ali smrtne kazni ali deportacije zaradi izгона. Cilj zajetja je bil preprečiti pobeg storilca (Bogdanovič 1992, 9). V srednjem veku je predmet kaznovanja posameznikovo telo, različne mučilne tehnike odražajo vladarjevo moč in oblast. Kaznovanje je v tem obdobju, kot sem že omenila, maščevanje za storjeno zlo, spektakel kaznovanja zastrašuje ljudstvo, katerega pravica in dolžnost je le-temu prisostvovati (ibid, 10). V drugi polovici 18. stoletja pa se kaznovalna politika spremeni, predmet kaznovanja postane prestopnikova duša. Odvzem prostosti, dobrine, ki vsem pripada in pomeni enako, postane najprimernejša kazen v družbi. Glede na novo kaznovalnost je telo ujetu v sistem omejenosti in pomanjkanja, dolžnosti in prepovedi – fizična bolečina telesa ni več konstitutiven del kazni. Iz neznosne senzacije postane kaznovanje ekonomija suspendiranih pravic (Foucault 1995, 8-11). Vpelje se cela vojska novih tehničnih strokovnjakov, ki nadomestijo rablja – paznike, zdravnike, duhovnike, psihiatre, psihologe, pedagoge, ki »zagotavljajo, da telo in bolečina nista skrajna objekta zakonskega kaznovalnega procesa« (ibid., 11). Izdelan je celovit sistem ukrepov in tehnik za spreminjanje in poglobljevanje obsojenca, cilj kaznovanja postane spreminjanje obsojenčevega vedenja in njegovo discipliniranje (Bogdanovič 1992, 11). Zapor naj bi izvajal funkcijo reformiranja posameznega prestopnika, medtem pa istočasno izboljševal družbo – z

aplikacijo znanstvenih in racionalnih načel naj bi proizvajal uporabne poslušne subjekte (Morrison v Matthews 1999, 5). Krvavi oder, kjer je bilo telo mučenega obsojenca izpostavljeno obredno manifestirani moči vladarja, kaznovalno gledališče, kjer je bila kazen v pogled družbenemu telesu, zamenja velika ograjena, kompleksna in hierarhizirana struktura, ki je integrirana v samo telo državnega aparata. Nastopi drugačna bistvenost, drugačna fizika moči in način umeščanja posameznikovega telesa (Foucault 1995, 116). »Prehod od javne usmrtitve z njenimi spektakularnimi obredi, njene umetnosti, pomešane s ceremonijo trpljenja, do zapornih kazni, zakopanih v težka poslopja in zavarovanih s skrivnostmi administracije, ni prehod k nediferencirani, abstraktni, zmedeni kazni; gre za prehod od ene umetnosti kaznovanja k drugi, nič manj spretni. Gre za tehnično mutacijo.« (ibid., 257)

Zapor se je torej kot glavno orožje države pri reševanju problema kriminalitete pojavil šele v zadnjih trestotih letih. V začetku 19. stoletja je nadomestil ječe in prostore za pridržanje, kjer je zločinec čakal na izvršitev sodbe, in dosegel svoj sedanji položaj, ki ga ima kot glavna kazenska sankcija (Sykes 1958, xi). Zagotovil je obliko kaznovanja, ki temelji na natančnih izračunih časa. Z odstranjevanjem ljudi od kvarnih vplivov skupnosti je ponudil okolje, ki naj bi reformiralo, istočasno pa ta nova kazenska sankcija ostalim služi kot stalen opomin na posledice nekonformizma (Matthews 1999, 5-6).

3.2.3 Namen kazni zapora

Zapor je po svojem bistvu nedvomno kazen – kazen odvzema prostosti obsojenemu storilcu kaznivega dejanja. Sykes pravi, da je država skozi zapor, ki je njen agent, upravičena in celo moralno obvezana kaznovati posameznika, ki je kršil zakon (1958, 9). Zapor tako predstavlja kazen ne samo z golim odvzemom prostosti, temveč tudi z vsiljevanjem bolečih pogojev, v katerih mora obsojenec živeti. Le-ti so lahko ravno tako boleči kot fizično maltretiranje, ki so ga nasledili (ibid., 64). Zaporna kazen je oblika povračila, ki temelji na retribuciji in istočasno deluje tudi zastrašujoče. V vsakem primeru je svojevrstna prisila, aplikacija te prisile pa dejansko pomeni način realizacije specifično pravne

vrednote – pravičnosti. Država kaznuje, ker je bil storjen zločin in kazen je pravična le, v kolikor v svoji vrednosti in teži ustreza storjenemu kaznivemu dejanju (Kanduč 1990, 3, 7).

Kateri so torej nameni zaporne kazni? Osnovni namen kazni zapora naj bi bil zaščita družbe in preprečevanje kriminalitete (Brinc 2007). Vendar pa družba od zapora poleg izvrševanja naloge njene neposredne zaščite pričakuje tudi in predvsem opravljanje prevzgojne naloge (Mlinarič 1987, 49). Klasična oblika zaščite družbe pred storilci kaznivih dejanj je njihovo fizično preprečevanje oziroma zapiranje (onesposobitev), kar v družbi ustvarja občutek večje varnosti (Petrovec 1987, 64).

Namen zaporne kazni je tudi obsojenca pripraviti za življenje na prostosti, tako da bo v prihodnje živel v skladu z družbeno predpisanimi normami. Ta resocializacija zahteva spoznavanje človekove osebnosti ter spreminjanje določenih njenih potez, zlasti tistih, ki povzročajo konflikte z okoljem in normami. Vendar pa je paradoks zaporske situacije prilagajanje človeka na normalno življenje v okolju in razmerah, ki so normalnemu življenju pravo nasprotje. Klasičen zapor namreč predpisuje določene vedenjske vzorce, kar je oblika močnega formalnega nadzora. »Če želimo prevzgjati, moramo spoznavati; če želimo spoznavati, moramo dopuščati; in če moramo dopuščati, ne smemo predpisovati« (Petrovec 1987, 65-6). Če naj torej zapor opravlja funkcijo spreminjanja, potem mora nadzor ugotavljati pristno vedenje in občutja posameznikov (ibid., 69). Sprememba posameznikovega vedenja pa ne bo nikoli dosežena, če se ne upošteva dejstva, da imajo zaporniki tako kot ostali ljudje osebne zgodovine, sestavljene iz preteklih, sedanjih in prihodnjih življenjskih izkustev,. Spremembo v vedenju lahko dosežemo le z upoštevanjem avtonomije posameznika (Reuss 2003, 432).

Sicer pa razmišljanje o namenu zaporne kazni poraja kar nekaj vprašanj, na primer, kateri od namenov kaznovanja je najprimernejši, kaj naj bi bil rezultat kazni zapora in kaznovanja, do vprašanja, zakaj bi sploh moral biti samo en namen. Odgovor na ta vprašanja je kompleksen in odvisen od številnih okoliščin (Brinc 1987, 8). Podobno ugotavlja Anne Reuss, ki se v svojem članku

sprašuje, kaj zapor dela, katera je njegova vloga v naši družbi in zakaj ga sploh imamo (2003, 426). Odgovor je težak, saj gre za zadovoljitev številnih pričakovanj. Avtorica izpostavlja, da lahko v grobem opredelimo tri namene zaporne kazni: kaznovanje, rehabilitacijo in zastraševanje. V kolikor zaporu uspe doseči določeno stopnjo realizacije enega od namenov, v toliko lahko rečemo, da zapor deluje. Vendar pa tej ugotovitvi sledi nič manj pomembno vprašanje, in sicer, za koga zapor deluje – zase ali za zapornike, za javnost ali politike? Na kaj pravzaprav mislimo z besedo 'deluje'? Pogledi zaporskega osebja na to, kaj zapor dela, se razlikujejo in so najpogosteje izraženi v smislu »delajo, kar hoče oblast«. Poglede javnosti oblikujejo in nanje učinkujejo številni politični, družbeni in kulturni dejavniki, tako da je težko priti do kakršnegakoli konsenza o tehtnosti zapora kot oblike kaznovanja v 21. stoletju (ibid., 427).

Carter, Glaser in Wilkins ravno tako opredeljujejo tri obsežne namene zapora: a) zastraševanje dejanskih in potencialnih storilcev z vzbujanjem strahu pred zaporno kaznijo; b) onesposobitev znanih storilcev z njihovim zadrževanjem znotraj zidov pod budnim nadzorom; in c) rehabilitacijo teh storilcev, da bi po odpustu živeli v skladu z družbenimi normami in opustili kriminalni način življenja (1972, 4). Med omenjenimi nameni najpogosteje prevladujeta dva tipa konfliktov. Najprej se pojavi težava pri različnih in konkurenčnih zahtevah, ki jih omejenim finančnim sredstvom in osebju postavlja določen namen. Denar in čas, porabljeni za nadzor in varnost zapornikov, ne moreta biti porabljeni za njihovo (pre)vzgojo²². Drugi konflikt izhaja iz preprostega dejstva, da prizadevanje za uresničitev enega namena ovira doseganje drugega – preprečevanje stikov z 'nekriminalno' zunanostjo lahko za zapornike po odpustu iz zapora pomeni težave pri uspešnem prilagajanju na konformen način življenja. Je pa res, da včasih določena zaporska aktivnost ustreza več namenom hkrati – omejevanje svobode gibanja za zapornike pomeni po eni strani onesposobitev, po drugi strani pa neprijetno življenje, kar deluje zastraševalno. Nedvomno je onesposobitev tisti namen, ki ga zaporna kazen

---

²² Najdražji del zapora je preprečevanje begov obsojencev: 90% sredstev je namenjenih varstvu in nadzoru obsojencev ter le 10% za njihovo rehabilitacijo (Brinc 2000, 557).

najučinkoviteje dosega (ibid., 4-5). Je edini *vidni* namen zapora (Brinc 2000, 558).

Vprašanje, koga poslati v zapor, je vedno nujno povezano z vprašanjem, kaj je namen zapora oziroma zaporne kazni. Najsi bo to kaznovanje, maščevanje ali onesposobitev, rehabilitacija, spreminjanje osebnosti, usposabljanje za življenje ali družbena reintegracija, zastraševanje, zaščita družbe ali preprečevanje kriminalitete, odločitve morajo biti vedno sprejete znotraj konteksta družbene kontrole in družbene dobrobiti ter nenazadnje tudi v korist obsojenega na takšno kazen.

Politika izvrševanja kaznovalnih ukrepov, zlasti kazni zapora, je del kriminalitetne politike, ta pa je del splošne socialne politike (Brinc 1987, 7). Sistem kaznovanja in izvrševanja kazni ni samostojen sistem v državi, ampak je del celovitega družbenega, gospodarskega in političnega sistema, na katerega vplivajo družbene razmere in stališča javnosti, obratno pa tudi sam sistem kaznovanja in izvrševanja kazni zapora vpliva na stališča javnosti do kriminalitete, obravnavanja obsojencev med kaznijo in po odpustu. Sistem mora biti v določenem ravnotežju z družbenimi razmerami (ibid.). Narava kaznovanja in motivov odseva temeljni značaj strukture, institucij in intelektualnega življenja družbe. Ko se ti spreminjajo, se spreminjajo tudi odnosi do prestopnikov in načinov ravnanja z njimi (Sellin 1972, 9).

Zapor ostaja osrednje sredstvo v kazenskem sistemu – sredstvo nadziranja tistih, ki prekršijo družbene norme (Reuss 2003, 435). Ni takšen, kot je bil v preteklosti, niti ni takšen, kot si ga želimo, vendar pa družba zaenkrat še ne pozna boljšega sredstva za ravnanje s storilci kaznivih dejanj. Država se zaporu ne more odreči kljub negativnim posledicam, ki jih pušča na zaprtem posamezniku, in kljub dejstvu, da je najdražje in najmanj koristno sredstvo za zatiranje kriminalitete (Brinc 2000, 564-5). »Dokler bomo imeli zapore – in doslej ne kaže ta v našem mišljenju močno utrjena institucija nobenih znakov umika s položaja – bomo zadrževali zapornike proti njihovi volji. Dejansko je to bistvo zapora.« (King v Sparks in drugi 1996, 34)

Kazenske sankcije že od nekdaj vsebujejo povračilni in maščevalni namen za storjen zločin, hkrati pa naj bi z izločitvijo storilcev kaznivih dejanj iz družbe, z njihovim zastraševanjem in rehabilitacijo med izvrševanjem kazni preprečevale prihodnjo kriminaliteto. Kazen zapora je glavna in najstrožja kazenska sankcija sodobne demokratične družbe in dokler bo prevladovalo stališče o njeni koristnosti za zatiranje kriminalitete, se nobena država ne bo odrekla njeni uporabi (Brinc 2001, 287).

3.3 ZAPOR KOT SOCIALNI SISTEM

Povedala sem že, da je zapor totalna institucija, da je formalna organizacija, ustanovljena s prav posebnim namenom in hkrati bivalna skupnost tistih posameznikov, ki so bili obsojeni na zaporno kazen. Izpostavila sem, da zapor obvladuje totalna socialna kontrola, ki jo izvaja birokratsko organizirano administrativno osebje ravno nad temi posamezniki, ki so zaprti proti svoji volji, v vsakodnevnih stikih z drugimi, katerih družbe si niso izbrali in v vsiljenih pogojih, ki jih je težko kakorkoli spremeniti (Sykes 1958, 6; Sparks in drugi 1996, 35). Pomembna pa je še ena opredelitev – po Clemmerjevih besedah lahko namreč zapor pojmujejo kot skupnost²³. Ta skupnost je edinstvena, ker jo držijo skupaj zidovi in orožje, zakoni in pravila, in ker kljub jasnim motivom njenega obstoja znotraj nje obstajajo socialna razmerja, komunikacija, ki ta razmerja omogoča, in drugi socialni procesi, prav tako pa tudi kultura, ki vpliva na družbene odnose med posamezniki in jih oblikuje. Vedenje posameznikov, ki sestavljajo zaporsko skupnost (tako zapornikov kot osebja), je umeščeno v ustaljene kanale z lastno zgodovino, socialna razmerja med njimi pa temeljijo na impersonalizaciji kot karakteristični za sodobno individualizirano družbo.

---

²³ Po definiciji, ki jo navaja Clemmer, »lahko skupnosti definiramo kot področja skupnega življenja z nedoločenimi ali bolj ali manj arbitrarno določenimi mejami, izhajajoč iz dveh zornih kotov: skupnosti so lahko področja storitve s stališča institucij ali organizacij, kot so trgovine, banke, parki, igrišča, cerkve ipd.; lahko pa so skupnosti področja sodelovanja s stališča oseb, ki tam živijo in sodelujejo v skupnih aktivnostih« (McClenahan v Clemmer 1958, 87). Brez dvoma ima zapor jasno določene teritorialne meje in je v nekakšnem smislu tako področje storitve kot področje sodelovanja (ibid.).

Konflikt, prilagajanje, asimilacija in komunikacija so socialni procesi, ki jih je nedvomno najti v socialnem svetu zapora, njihovo delovanje pa prispeva h kulturi zapora, ki ni posebna kultura, niti ni zelo drugačna od kulture, ki zapor obkroža (1958, 83-7).

Na enem mestu je tako akumulirana velika masa ljudi, specializirano osebje in obsojenci, dve veliki skupini, ki izhajata iz zunajzaprorske družbe, iz katere s seboj prinašata prepričanja, vzorce obnašanja in vrednote, in med katerima obstajajo v tej novi situaciji jasna funkcionalna razmerja. »Takšni agregati, ki trajajo skozi čas, neizogibno oblikujejo socialni sistem – ne le družbeni red, ki ga odreja osebje zapora, ampak tudi družbeni red, ki raste neformalno iz interakcij med posamezniki, ko se srečujejo s težavami, ki jih postavlja specifično okolje« (Sykes 1958, xii). Življenje v zaporu ni le stvar zidov in rešetk, celic in ključavnic. Zapor moramo videti in razumeti kot družbo znotraj družbe (ibid., xii), kot družbo, ki jo tvorita vladajoča in podrejena kasta (Caldwell 1956, 654; Grosser 1972, 130).

Ne glede na to, kako zapor označimo – bodisi s terminom formalna organizacija bodisi s terminom skupnost, ali navsezadnje celo s pojmom družba – v osnovi govorimo o socialnem sistemu, o »kompleksnem nizu medsebojno povezanih vzorcev socialnega vedenja.« (Sykes 1958, xix)

3.3.1 Socialni sistem

»Sistem je niz vzajemno delujočih enot, ki so v medsebojnih odnosih. Beseda 'niz' nakazuje, da imajo enote določene skupne lastnosti. Te skupne lastnosti so za interakcijo in medsebojna razmerja bistvenega pomena. Stanje vsake enote je omejeno, pogojeno ali odvisno od stanja ostalih enot« (Miller v Bailey 1994, 45). Sistem je »niz elementov v interakciji« (Bertalanffy v ibid., 45), ki ga obdaja »meja, ki filtrira vrsto in stopnjo pretoka inputov in outputov v in iz sistema« (Berrien v ibid., 46). Sistem je »koncept, ki se nanaša tako na kompleks vzajemnih odvisnosti med deli, komponentami in procesi, ki vključujejo jasne

regularnosti odnosov, kot tudi na tisti tip vzajemne odvisnosti med takšnim kompleksom in obkrožajočim ga okoljem.« (Parsons, v Godina 1991a, 9)

Sistem je tako opredeljen kot niz enot (elementov, komponent, delov, spremenljivk, atributov ipd.), med katerimi obstaja določena oblika zveze (razmerje, vzajemnost, soodvisnost ipd.), ki je nenaključna. Sistem obdaja meja, zunaj katere obstaja okolje, ki sistem obkroža (Bailey 1994, 46).

Socialni sistem Giddens opredeli kot sistem, ki vključuje »regularizirana razmerja medsebojne odvisnosti med posamezniki ali skupinami, ki so lahko tipično analizirana kot ponavljajoče se socialne prakse. Socialni sistemi so sistemi socialne interakcije; kot taki vključujejo aktivnosti človeških subjektov in obstajajo skozi čas« (v Bailey 1994, 12). Parsons, po drugi strani pravi, da socialni sistem sestavlja »množica individualnih akterjev, ki so drug z drugim v interakciji v situaciji, ki ima vsaj fizični vidik oz. vidik okolja, ki so motivirani v smislu težnje po 'optimalizaciji gratifikacije' in katerih relacije do lastnih situacij, vključujoč drug drugega, so definirane in posredovane skozi sistem kulturno strukturiranih in skupno deljenih simbolov« (1991, 100). Socialni sistem je, še nadaljuje Parsons, sistem procesov interakcije med akterji, je mreža odnosov med njimi (ibid., 111). Podobno zaključuje tudi Bailey, ko pravi, da socialni sistem tvorijo posamezni ljudje (ali kolektivitete), ki so v interakciji ter ob tem izpostavlja, da gre za konkreten sistem v prostoru in času, ki ga obdajajo politične meje (1994, 327). Vsak socialni sistem je po njegovih besedah živ, odprt (njegove meje dopuščajo pretok materije-energije in informacij) in reguliran sistem (pretok materije-energije in informacij je reguliran zaradi vzdrževanja sistema) (ibid., 49). Socialni sistem je entiteta, ki obstaja v prostoru in času. Vključuje individualne in/ali kolektivne udeležence, procese institucionalizacije, vrednote, norme obnašanja, statuse, vloge in skupinske strukture (Radovanović 1992, 114).

S socialnim sistemom zapora se tako razume celotne odnose med posamezniki, ki zapor tvorijo: med zaporniki; med zaporniki in osebjem; ter med osebjem samim. Nujno pa je ob tem še enkrat izpostaviti dejstvo radikalne ločenosti med omenjenima skupinama, in to predvsem zaradi narave teh

odnosov. Zaporniki morajo spoštovati določena pravila zavoda (hišni red), ravno tako pa tudi osebe vodijo in usmerjajo določila in predpisi, kako ravnati z zaporniki (humanost, spoštovanje človekovih pravic itd.) ter nenazadnje tudi, kako delovati v medsebojnih interakcijah in aktivnostih. Kot pravi Sykes, socialni sistem zapora obstaja v fizičnem, družbenem in filozofskem okolju. Njegova narava postane jasna šele, ko razumemo temeljno načelo, na katerem je osnovan (1958, 9).²⁴

3.3.2 Neformalna in formalna socialna organizacija

Socialna organizacija²⁵ je splošni koncept, ki se nanaša na načine, kako postane človeško vedenje socialno organizirano, t.j. na opazovane zakonitosti v vedenju ljudi, ki se pojavijo zaradi socialnih okoliščin, v katerih se ljudje znajdejo. Dve veliki skupini socialnih okoliščin, ki hkrati predstavljata dva temeljna aspekta socialnih organizacij, vplivata na vedenje ljudi. To sta: 1) struktura socialnih razmerij v skupini ali večji kolektiviteti; in 2) deljena prepričanja in orientacije, ki združujejo člane kolektivitete ter vodijo njihovo vedenje (Blau in Scott 1963, 2). Socialna razmerja vključujejo vzorce socialne interakcije, sprožajo čustva med ljudmi (kot so npr. privlačnost, spoštovanje, sovražnost), njihova diferencialna distribucija v skupini pa določa statusno strukturo same skupine. Status vsakega posameznika v skupini je odvisen od njegovih razmerij z ostalimi člani. Niso pa pomembna le razmerja med

---

²⁴ Namen zaporne kazni določa režim zapora, vse skupaj pa vpliva na socialno strukturo in kulturo ter tako tudi na socialno klimo zapora, t.j. »stanje psihosocialnih odnosov med člani skupine in njihovih odnosov do skupine« (Brinc 2001, 288). Kot pravi Mathiesen, je popolnoma jasno, da spremembe režima, ki sledijo spremembam namembnosti, pomenijo spremembe tudi za socialno organizacijo zapora. Medsebojni odnosi in razmerja med zaporniki in osebjem so mnogo bolj rigidni v nadzorstveno usmerjenem zaporu kot v zaporu s tretmansko orientacijo. Nadzorovanje pomeni kontrolo vedenja ljudi, medtem ko tretman po drugi strani pomeni sproščanje nadzora in zmanjševanje pritiskov glede obnašanja (1966, 368-370). Nameni oziroma cilji zapora so tisti, ki določajo alternativna socialna razmerja med osebjem in zaporniki (Street 1965, 43).

²⁵ Termina »socialna struktura« in »socialna organizacija« sta pojma, ki se uporabljata sinonimno – prvi med sociologi, drugi med socialnimi antropologi (Parsons 1956, 64).

posamezniki znotraj skupine – odnosi se namreč razvijajo tudi med skupinami. Druga pomembna dimenzija, sistem skupnih prepričanj in orientacij, služi kot standard vedenja. V teku socialne interakcije se izoblikujejo skupne predstave o tem, kako naj bi se ljudje vedli in kateri so tisti cilji, ki jih je vredno doseči. Izkristalizirajo se skupne vrednote, ki vodijo k ciljem, h katerim stremijo posamezniki, oblikujejo se socialne norme, ki so skupna pričakovanja glede tega, kako naj bi se ljudje vedli, in socialne sankcije, katerih naloga je odvratanje od kršenja teh norm. Poleg tega se pojavijo še diferencialna pričakovanja glede vlog, pričakovanja, ki so povezana z različnimi socialnimi položaji. Pravkar opisani dimenziji socialne organizacije – omrežja socialnih razmerij in deljene orientacije – sta elementa, najpogosteje pojmovana kot socialna struktura in kultura. Vsaka družba ima kompleksno socialno strukturo in kompleksno kulturo, in vsako skupnost znotraj družbe ter skupino znotraj skupnosti lahko označimo s tema dvema dimenzijama socialne organizacije. Prevladujoči kulturni standardi in struktura socialnih razmerij organizirajo človeško vedenje v kolektiviteti. Ko se ljudje prilagajajo na pričakovanja drugih, ko stopnja njihove konformnosti vpliva na njihova razmerja z ostalimi in posledično tako na njihov socialni status, ko njihov status nadalje učinkuje na njihovo naklonjenost k spoštovanju socialnih norm in na njihove priložnosti za doseg želenih ciljev, takrat postanejo vzorci vedenja socialno organizirani (ibid., 3-5).

Življenje v zaporu je tako kot v vsaki drugi socialni skupini socialno organizirano. Ljudje v zaporu ne obstajajo v izolaciji. Med osebjem in zaporniki obstaja odkrita in prikrita interakcija, ki jo usmerjajo predpisana pravila obnašanja. Sodelujejo v mnogih socialnih razmerjih in aktivnostih, kakršne je najti tudi zunaj zidov zapora, ki pa se od njih temeljno razlikujejo v smislu konstantne socialne kontrole s strani nadrejene skupine – zaporniki so vedno pod vodstvom in nadzorom osebja. Nekatere izmed mnogih takšnih aktivnosti so na primer delo v industrijski proizvodnji, uporaba zdravstvenih storitev, izobraževanje, sodelovanje pri verskih obredih, prostočasovnih aktivnostih in rehabilitacijskih programih, gospodinjskih in institucionalnih vzdrževalnih delih. Zaporniki so tako dnevno izpuščeni iz svojih celic, pa ponovno vanje spet zaprti, in to so tisti vzorci, ki postavljajo temelj obsežnim socialnim interakcijam tako

med samimi zaporniki, kot tudi med zaporniki in osebjem. V teh interakcijah se šele začenja kazati stvarnost socialnega sistema zapora (Caldwell 1956, 649; Sykes 1958, 6).

Zapor je kot formalna organizacija socialni sistem, usmerjen k doseganju relativno specifičnega cilja, oziroma je specifičen tip socialnega sistema, ki je organiziran za doseganje določenega cilja. Ta karakteristika, ki to organizacijo razlikuje od drugih socialnih sistemov, je odločilni kriterij, pomemben tako za zunanja razmerja kot za notranjo strukturo sistema (Parsons 1956, 63-4). Četorej doseganje cilja zahteva kolektiven napor, ljudje načrtno ustanovijo organizacijo, ki koordinira aktivnosti in dolžnosti njenih članov. Cilji, ki jih je potrebno doseči, pravila in postopki, ki jih morajo člani spoštovati, ter statusna struktura, ki določa razmerja med člani, tako ne nastanejo spontano v teku socialne interakcije, ampak so zavestno vnaprej načrtovani z namenom predvideti in voditi interakcije in aktivnosti članov (Blau in Scott 1963, 5). Organizacija ima tako določeno administracijo, ki je posebej odgovorna za organizacijske zadeve, kot so oblikovanje politike in odločanje, pod njenim nadzorom pa so še številne v vertikalni liniji urejene operativne skupine (Parsons 1956, 69). Administrativno osebje zapora odraža zakonodajo – predstavlja in udejanja formalna navodila, ki jih sprejema od nadrejene avtoritete, neposredni cilj, h kateremu teži, pa je doseganje uniformne privolitve uradnim pravilom in regulacijam, ki določajo obnašanje članov osebja in zapornikov (Schrag 1972, 153; Bondeson 1989, 45).²⁶ Osebje zapora je z namenom doseganja legitimnih in administrativnih ciljev zaporskega programa torej organizirano v številne formalne skupine, ki nosijo odgovornost

---

²⁶ Posamezen zapor je del večje zaporske organizacije oziroma sistema. Mathiesen izpostavlja, da je posamezen zapor obkrožen s sistemom, podobnim čebuli, ki ima štiri plasti. Prva plast je zaporski sistem, ki vsebuje individualni zapor. Zaporski sistem z ostalimi z njim funkcionalno povezanimi organizacijami (kot so policija in sodstvo) sestavlja kompleksno organizacijsko omrežje. To je druga plast, ki vsebuje zaporski sistem. Tretja plast je javno mnenje, ki v določenem smislu obsega organizacijsko omrežje kot celoto – vplivi javnega mnenja na zapore so namreč kanalizirani ravno preko omenjenega organizacijskega omrežja. Do zapora vplivi javnosti prispejo v obliki predpisov in omejitev glede režima. Četrta plast, nič manj pomembna, pa je še kultura družbe, v kateri zapor obstaja (Mathiesen 1966, 373-374).

organiziranja dela in rehabilitativnih programov, vzdrževanja organizacije ter klasificiranja zapornikov za doseganje ciljev zapora.²⁷ Te formalne skupine so koordinirane in integrirane v funkcionalen socialni sistem, ki predstavlja formalno socialno strukturo zapora (Caldwell 1956, 650).

Vendar pa dejstvo, da je organizacija formalno ustanovljena in vodena, že samo po sebi ne pomeni tudi, da so vse interakcije in aktivnosti njenih članov v strogem skladu z uradnim načrtom. Le-ta namreč ne more nikoli v popolnosti določiti vedenja in socialnih odnosov članov organizacije. V vsaki formalni organizaciji tako nastanejo neformalne organizacije. Njene sestavne skupine, tako kot sleherne skupine, razvijejo lastne prakse, vrednote, norme in socialna razmerja, ki veljajo za čas in situacije, ko člani živijo in delajo skupaj. Neformalni sistemi izhajajo iz same formalne organizacije, razvijejo se v odgovor na priložnosti, ki jih ustvarja, in probleme, ki jih sproža njihovo okolje. Neposredno okolje konstituira sama formalna organizacija in o neformalni organizaciji lahko govorimo le v kontekstu formalne organizacije. Formalno ustanovljeni in neformalno nastali vzorci so zapleteno prepleteni in značilnosti enih brez drugih je nemogoče razumeti (Blau in Scott 1963, 5-6). Še posebej je zanimiv neformalni sistem, ki se razvije med varovanci (klienti) organizacije.²⁸ Pogosto se namreč ta skupina organizira v opoziciji do formalne organizacije, kar je še zlasti pričakovati v zaporih, kjer so zaporniki razumljeni kot sovražniki, pred katerimi je potrebno zaščititi družbo (ibid., 79). Velik del zapornikov je organiziran v majhne neformalne primarne skupine, ki so zaradi prepovedi in

---

²⁷ Zaporsko osebje sestavlja administrativno osebje, podporno osebje, profesionalno osebje (psihologi, inštruktorji, duhovniki, zdravstveni delavci, pedagogi itd.) in najbolj številno pazniško osebje, ki je v najbolj neposrednem in konstantnem stiku z zaporniki. Nekatere od dolžnosti paznikov so varnostno preverjanje, preiskovalni postopki, nadzorovanje zapornikov in vzdrževanje reda, skrb za zapornike in njihovo lastnino, pisanje poročil o zapornikih, aktivno sodelovanje v rehabilitativnih programih zapornikov, avtorizirano izvajanje fizičnega nadzora in prisilne obravnave, če in ko je to potrebno itd. To so kompleksni izzivi, ki zahtevajo sposobnost uravnovešanja avtoritete na eni strani in razumevanja ter sočutja na drugi strani (Arnold in drugi v Jewkes in Bennet 2008, xxvi-xxvii).

²⁸ Neformalni sistem zapornikov je tisti sistem, ki je v sociologiji zapora najbolj raziskovan. Ne sme pa se pozabiti na neformalne sisteme, ki se razvijajo med osebjem. Toliko bolj je zato upravičeno reči, da je zapor kompleksen socialni sistem.

omejitev formalnega sistema le ohlapno koordinirane v celoten neformalni sistem. Vendar kljub temu neformalni zaporniški sistem obstaja in predstavlja resno ter potencialno grožnjo formalnemu programu zaporu (Caldwell 1956, 650).

Omenila sem že, da je cilj, ki ga skuša doseči zapor, pomemben element, ki vpliva na njegov režim, le-ta pa posledično vpliva na socialno organiziranost življenja v zaporu. Narava socialnih razmerij v zaporu je tako v veliki meri odvisna ravno od tega cilja. Zapor je namreč organizacija, ki se nahaja na kontinuumu, kjer en pol predstavlja nadzorstvena, drugi pol pa tretmanska orientacija. Ocena ciljev zato nudi osnovo za klasifikacijo takšnih organizacij, kot je zapor (Street 1965, 43).

Kar je s stališča organizacije njen specifičen namen oziroma cilj, je s stališča širšega sistema, katerega diferenciran subsistem je, specializirana oziroma diferencirana funkcija. Ta odnos je primarna (ne pa tudi edina) vez med organizacijo in širšim sistemom (družbo), ki nudi osnovo za klasifikacijo tipov organizacije (Parsons 1956, 66). Zapor za družbo opravlja ekskluzivno funkcijo kaznovanja z odvzemom svobode tistim posameznikom, ki prekršijo njene norme. Z restrikcijo participacije v družbi in vsiljevanjem specifičnih pravil je tako poskrbljeno za red v družbi in njeno zaščito. Vendar pa je zapor tudi tretmanska organizacija, ki kot organizacija za spreminjanje ljudi (t.j. »people-changing organization«, Vinter 1963, 4) skuša razrešiti problem deviantnosti ter si prizadeva spremeniti osebnost in vedenjske vzorce zapornika. Zapornik je zato klient organizacije – na njem se s točno določenim namenom izvaja organizirana aktivnost (Vinter 1963, 12). Mathiesen na osnovi tipologije formalnih organizacij Blaua in Scotta²⁹ pojasnjuje, kdo je koristnik organizacijskih aktivnosti v primeru zaporu. Zapore razlikuje na temelju

---

²⁹ Tipologija formalnih organizacij Blaua in Scotta temelji na kriteriju *cui bono* – kdo je primarni koristnik organizacijskih aktivnosti oziroma dejavnosti. Opredelita štiri tipe organizacij: »mutual-benefit organizations«, kjer so primarni koristniki člani; »business concerns«, kjer so primarni koristniki lastniki; »service organizations«, kjer so primarni koristniki klienti oziroma stranke; in »commonweal organizations«, kjer je primarni koristnik širša družba, v kateri organizacija deluje (Blau in Scott 1963, 42-3).

realnega (in ne idealnega) cilja organizacije. Tako je realni in edini cilj nadzorstveno usmerjenega (t.j. klasičnega) zapora obvarovanje družbe pred zaprtimi, kar pomeni, da je takšen zapor organizacija za javno korist («commonweal organization«, Blau in Scott 1963, 54). Po drugi strani pa je realni in edini cilj tretmansko usmerjenega zapora sprememba klientove, torej zapornikove situacije na način in v smer, ki sta zanj predpostavljena najboljša. V primerjavi z zaporom, ki poudarja nadzor in disciplino, je zapor, ki sledi rehabilitacijskemu vzoru, storitvena organizacija («service-organization«, ibid., 51), kjer je glavni koristnik zapornik (Mathiesen 1966, 368). Organizacija zapora s svojim režimom, ki je rezultat pravil, s katerimi zapor uresničuje svojo zamisel o ravnanju z zaporniki, vpliva na vedenje osebja in zapornikov (Brinc 2001, 288).

3.4 SKLEP

Zapor je po svojem bistvu skrivnosten in odmaknjen fenomen. Ima določene enigmatične in distinktivne karakteristike, zaradi česar je vir različnih kombinacij fascinacije, osuplosti in na trenutke celo groze. Je zapletena socialna institucija, ki inherentno vključuje določeno stopnjo antagonizma in konflikta, obenem pa generira lastno posebno in vendar običajno obliko življenja. Kljub vsem posebnostim dopušča vpogled vase preko analogije z drugimi kompleksnimi organizacijami in birokracijami. Že mnogi opazovalci zapora so ugotavljali, da večina dogajanja v zaporu sploh ni svojska izključno zanj. Zapor namreč dopušča jasne analogije z drugimi vrstami institucij, poleg tega pa se raziskovanje zapora sklicuje na ista konceptualna in metodološka sredstva ter načela, ki so primerna za raziskovanje socialnih institucij na splošno (Sparks in drugi 1996, 33-7).

Ena najbolj osupljivih stvari glede zaporov je ta, da sploh 'delujejo'... Sleherni trajajoč zapor sestavljajo koordinirane akcije mnogih ljudi, med katerimi se nekateri sovražijo in si ne zaupajo, nekateri se imajo radi, nekateri se prepirajo in pretepajo, nekateri o drugih mislijo le najslabše, nekateri upravljajo z drugimi in jih nadzirajo, eni tekmujejo med seboj za koristi, prestiž in denar. Pogosto vpleteno osebje ni prepričano, ali je upravitelj ali je v položaju upravljanega. Kljub tem okoliščinam pa vseeno socialni sistem, ki je zapor, ne degenerira v

kaotično zmešnjavo socialnih razmerij, ki nimajo nobenega reda in nikakršnega smisla.
(Cressey v Sparks in drugi 1996, 37)

Ob razmišljanju o zaporu torej ne smemo pozabiti na ključno dejstvo: čeprav je zapor visoko organizirano, rutinizirano in regulirano okolje, je hkrati tudi socialni prostor. Ni le fizična institucija, ampak tudi socialni svet, v katerem je potrebno razumeti ljudi, oblast in politiko, ki oblikujejo doživljanje vsakdanjega življenja (Jewkes in Bennett 2008, xxiii, xxvii).

4 ZAPORNIŠKI SOCIALNO-KULTURNI SISTEM

Svet zapornikov je atomiziran svet (Clemmer 1958, 297). Je svet, kjer vrednote posameznikov proizvajajo konfliktne odnose in kjer ni konsenza o skupnih ciljih, stopnja konflikta in opozicije med zaporniki in formalno organizacijo zavora pa je le malo višja kot je med samimi zaporniki. Solidarnost in sodelovanje sta zasenčena s prevarami in nepoštenostjo in mehanizmi socialne kontrole so le delno učinkoviti. Zaporniški svet je svet posameznikov, med katerimi so odnosi večinoma impersonalizirani. Je neprijeten, otopel, enoličen, dolgočasen in zmeden svet (ibid., 297-8). Zaporniška družba je tako kompleksna struktura posameznikov, skupin, odnosov, vlog, norm in vrednot, ki jo bolj kot načela solidarnosti in kohezije označujejo konflikt, dezorganiziranost in izolacija. Kljub temu pa zaporniški socialni sistem ni vojskujoč se agregat. Vzorci socialne interakcije zapornikov se nahajajo med teoretičnima ekstremoma kolektivistične in individualistične orientacije posameznikov.³⁰ Odnosi med zaporniki so instrumentalni in obrambni, temeljijo na strahu in promoviranju lastnih interesov, prav tako pa tudi na spoštovanju, zaupanju in naklonjenosti – predvsem zaporniške skupine svojim članom nudijo materialno, socialno in fizično podporo (Sykes 1958, 83; Crew 2008, 282).

4.1 SISTEM VLOG

Vloga je aktivnost posameznika v določeni interakciji (Godina 1991a, 23). Ne zajema celotne interakcije med posamezniki v situaciji, ampak le poseben vidik odnosov, ki je normativno reguliran (ibid.). Vloga je tako »strukturno, to je normativno regulirano sodelovanje osebnosti v konkretnem procesu vzajemnega družbenega medsebojnega delovanja z danim konkretnim

---

³⁰ Zapornik ima na razpolago dve možnosti: lahko se skuša povezati z drugimi zaporniki v smislu vzajemne pomoči, naklonjenosti in spoštovanja (kolektivistična/kohezivna orientacija), lahko pa vstopi v vojno vseh proti vsem ter tako sledi lastnim interesom in potrebam (individualistična/alienativna orientacija). Zaporniška populacija je mešanica obojega, uravnotežena na nestabilnem kompromisu (Sykes 1958, 83).

partnerjem v vlogi« (Parsons v Godina 1991a, 23). Je organiziran sistem sodelovanja posameznika v socialnem sistemu, pri čemer pa je nujno izpostaviti, da ni vloga celotna aktivnost posameznika v interakciji in da osebnost presega seštevek vlog, ki jih posameznik igra. Vloga kot atribut akterja in predvsem enota socialnega sistema je tisto, kar posameznik v svojih odnosih z drugimi dela (ustreza vidiku funkcije, medtem ko status ustreza vidiku strukture – t.j. kje je posameznik/akter v socialnem sistemu lociran glede na druge akterje). Celota vseh vlog tvori vsebino socialnega sistema in tako je socialni sistem v bistvu »sistem vzorcev povezanosti med akterji kot nosilci socialnih vlog.« (Parsons v ibid., 24)

Alokacija, ki je proces razporeditve posameznikov znotraj sistema vlog, torej med vloge (Parsons v Godina 1991a, 47), v zaporniškem socialnem sistemu temelji na dokazih glede afektivnih orientacij zapornikov, natančnosti in konsistentnosti njihovih percepcij glede zahtev vloge ter stopnje soglasja med percepiranimi zahtevami vloge in njenim izvrševanjem. Ti dokazi so pridobljeni skozi zaporniške iniciacijske ceremonije in različne testne situacije, ki spremljajo uvajanje posameznika v zaporniški socialni sistem. Proces alokacije vlog sledi standardiziranemu zaporedju dogodkov (Schrag 1972, 160-1): v prvi fazi se med zaporniki doseže stopnja konsenza glede posameznikove lojalnosti do zaporske administracije in do sojetnikov – zaporniške skupnosti. Skuša se dognati, na kakšen način posameznik ocenjuje situacijo, in sicer, ali je orientiran k formalni organizaciji zapora ali k skupini zapornikov. V naslednji fazi gre za temeljito preizkušanje posameznikovega znanja o posameznih vlogah v sistemu ter preverjanje njegove spretnosti delovanja v problematičnih situacijah. Poznavanje socialnega sistema zapornikov kaže potencial posameznika. Zadnja faza je preverjanje konsistentnosti, zanesljivosti in integritete posameznikovega obnašanja v različnih situacijah. Proces alokacije traja približno šest mesecev in po tem obdobju so vloge dokaj utrjene (ibid.). Vloga postane pomembna komponenta posameznikove osebnostne strukture. Učinkuje na njegovo orientacijo in mnogokrat so stališča posameznika do sebe in drugih spremenjena na takšen način, da so skladna z njegovo percepcijo pričakovanj drugih zapornikov glede vloge, ki jo igra. Nepretrgano revaloriziranje vlog je vzrok temu, da se porazdelitev vlog menja, oziroma da se

določene vloge modificirajo (Garabedian 1963, 144; Schrag 1972, 161-2; Grapendaal 1990, 345-6; Kaminski 2003, 211-2).

Sykes v svoji študiji predstavi osrednje vloge, ki so jih klasificirali in poimenovali sami zaporniki. Kot pravi, »družba zapornikov izkazuje številne distinktivne oznake za distinktivne socialne vloge, ki jih igrajo njeni člani v odgovor na posamezne probleme ujetništva.« (Sykes 1958, 86)³¹

»Rat« ali »squealer« (Sykes 1958, 87) je izdajalec oziroma ovaduh. Formalni instanci zapora izdaja in ovaja sojetnike z namenom lastne koristi. Pravzaprav njegova dejanja pomenijo izdajstvo celotne skupnosti zapornikov. Obstajata dva tipa posameznikov v tej vlogi: tisti posamezniki, ki razkrijejo svojo identiteto osebju in ob tem upajo na ugodnosti; ter tisti, ki ostajajo anonimni, ker se hočejo znebiti določenega zapornika oziroma tako razrešiti določen problem. Slednji se lahko poslužujejo tudi laži in tako manipulirajo z osebjem. Izdaja ni izoliran akt v vedenju tega posameznika, ampak je to vzorec interakcije med njim in osebjem, ki v zaporniškem svetu predstavlja prezir in nespoštovanje (ibid., 86-9). Druga vloga, ki zaradi nelojalnosti zaporniški skupini ravno tako vzbuja prezir, je »center man« (ibid., 89), nekakšen človek osebja. Ta posameznik se namreč identificira z osebjem in sprejema njihove norme, mišljenja, stališča in prepričanja ter izraža vrednote konformnosti (ibid.). »Gorilla« in »merchant« ali »pedlar« (ibid., 91, 93) sta vlogi, ki zadevata specifične reakcije na materialne prikrajšanosti. Gorila je nasilnež – z nasiljem ali z njegovo grožnjo izkorišča sojetnike, da tako dobi, kar hoče. Ni član nobene skupine (bodisi po lastni izbiri, bodisi ker ga drugi zavračajo), če pa se že včlani v kako skupino, je to zaradi vzajemne koristi in ne na temelju prijateljstva. Takšen posameznik je strahopetec in njegova taktika prisile ter nasilja je uspešna le zato, ker je izkoriščani bolj strahopeten od njega samega (tisti, ki se gorili pokori, je

---

³¹ Vzorce obnašanja so zaporniki klasificirali in poimenovali glede na glavne probleme, s katerimi se soočajo – deprivacije in frustracije na področju socialne sprejemljivosti, materialne lastnine, (hetero)seksualnih razmerij, osebne avtonomije in osebne varnosti (Sykes 1958, 106).

označen kot slabič³²) (ibid., 91-3). V nasprotju z gorilo se trgovec/preprodajalec poslužuje manipulacije. Sebično si prizadeva za materialno korist in z namenom uspeti izkorišča potrebe drugih. Gorilo in trgovca zaznamujejo odtujenost, egoizem in ravnodušnost do sojetnikov, ki so le objekti na poti do uresničitve individualnih ciljev (ibid., 94). Posebne vloge, ki zadevajo problem spolnosti (homoseksualnih aktivnosti), so »wolf«, »punk« in »fag« (ibid., 95), med katerimi je prva aktivna, drugi dve pa pasivni vlogi. Volk je plenilec, ki partnerja v spolno razmerje zvabi, podkupi ali fizično prisili. Njegovo obnašanje je aktivno agresivno, sam akt pa način fizične zadovoljitve spolne potrebe (nekakšna oblika posilstva). »Punk« je ničvrednež, ker se zaradi strahu ali zavoljo hitre koristi podreja agresivnemu homoseksualcu, »fag« (ki je okrajšava za angleško besedo *faggot*, žaljivko za moškega homoseksualca) pa je dejanski homoseksualec, ki v tovrstnih aktivnostih sodeluje zato, ker mu ugaja, oziroma ker tako hoče (njegovo obnašanje ustreza tipičnemu družbenemu stereotipu istospolno usmerjene osebe) (ibid., 95-9). Naslednji vlogi, ki ju predstavi Sykes, sta »ball buster« in »real man« (ibid., 99). Prvo vlogo označujejo neposlušnost, fizični in verbalni napadi na osebje (predvsem paznike) in konstantno ustvarjanje nemirov. To so tipični vzorci obnašanja težavnega zapornika, ki se s pretirano emocionalnostjo in iracionalnostjo sooča z nemočjo in izgubo avtonomije. Za ostale zapornike njegove reakcije uporništvu niso akt poguma, ampak pomenijo nepremišljeno izgubo samokontrole, ki po nepotrebnem ruši delikaten sistem kompromisa ter korupcije med zaporniki in pazniki. Posledično zato ta vloga ne prinaša visokega ugleda, ki pa ga v nasprotnem primeru daje druga prej omenjena vloga »real man« (vloga pravega človeka), ki pooseblja idealen vzorec obnašanja. To je posameznik, ki vzdržuje svojo integriteto in obnavlja osebno avtonomijo z ohranjanjem sposobnosti nadziranja lastnih dejanj, dostojanstveno prestaja svojo kazen, je zanesljiv in vreden zaupanja, ne vmešava se v zadeve sojetnikov, ne izziva konfliktov (niti s sojetniki niti z osebjem), deli stvari s svojimi prijatelji in ne izkorišča ostalih. Trdno nasprotuje osebju, vendar ne brezglavo in nespametno, zavzema se za svoje pravice in

---

³² Slabič oziroma »weakling« ali »weak sister« (Sykes in Messinger 1960, 10) je tudi naziv, ki ga zaporniška populacija dodeljuje posameznikom, ki so se nesposobni in nezmožni zoperstavljati splošnim težavam eksistence v zaporu (ibid.).

privilegije ter ugodnosti, ki jih je deležen, je legitimno zaslužil (ibid., 99-102). Zadnji vlogi v zaporniškem socialnem sistemu sta še »tough« in »hipster« (ibid., 102), kjer gre v obeh primerih za vzorce nasilnega vedenja. Prvi je silak, v odnosu do sojetnikov izredno prepirljiv in vedno pripravljen na pretep, včasih tudi brez utemeljenega razloga. Ker se na iritacije vsakodnevnega življenja odziva z nasiljem, predstavlja stalno neposredno in tvegano grožnjo fizičnega napada ter tako vzbuja strahospoštovanje. Izkazuje aktivno agresivno moškost ter surov pogum, ki sta med zaporniki visoko cenjena, kar uravnoveša njegovo nestabilnost. Druga vloga opisuje posameznika, ki se pretvarja, da je nekaj, kar ni, da je močnejši kot je v resnici, zato žrtve svoje agresije izbira previdno. Trudi se postati član skupine, ki ji ne pripada in tako na različne načine pri njenih članih išče pozornost. Je bahač in strahovalec, ki skuša prepričati, da je pogumnejši, močnejši in nevarnejši kot je dejansko. Kljub temu ga drugi obravnavajo s previdnostjo in obstaja velika verjetnost, da ga bodo tudi preizkusili, da bi videli, koliko resnice je v njegovi predstavi (ibid., 102-5).

Sykes izpostavlja, da lahko posamezniki med bivanjem v instituciji vloge menjavajo, oziroma lahko v različnih situacijah igrajo več vlog. Zgoraj predstavljene in opisane vloge (z izjemo vloge pravega človeka) predstavljajo alienativno, individualistično orientirano reakcijo na probleme, s katerimi se soočajo zaporniki – zmanjšati surovosti življenja v zaporu na račun sojetnikov ter tako uveljavljati svoje interese in potrebe ne glede na potrebe, pravice in mnenja drugih. Zaključuje še, da čim večja je stopnja kohezivnih odgovorov, bolj se družba zapornikov giblje v smeri solidarnosti in večja je tako verjetnost minimiziranja težavnosti za zaporniško populacijo kot celoto. V nasprotnem primeru postaja ob prevladi alienativnih odgovorov življenje v zaporu težje in frustracije le še bolj akutne (ibid., 106-8).

Schrag ravno tako ugotavlja, da vloge odražajo organizacijo vedenja zapornikov glede na dana osrednja vprašanja, vendar pa izpostavlja, da se okoli teh vprašanj oblikujejo nizi alternativnih vlog. Sam koncept socialnega sistema pomeni višji nivo organizacije, kot ga postavlja ukvarjanje s specifičnimi vprašanji in družba kot abstrakten koncept implicira, da so alternativne vloge, ki jih prevzemajo posamezniki, medsebojno povezane na bolj ali manj

sistematičen način (Schrag 1972, 162). Govori o konfiguracijah vloge, kar pomeni, da je »določena alternativa glede danega osrednjega vprašanja empirično povezana z določeno alternativo glede drugega vprašanja« (ibid., 162). Z upoštevanjem razlik med percepiranimi in empirično preverjenimi odnosi med alternativami vlog ter med vedenjskimi predpisi in vedenjskimi opisi posamezne vloge je tako izvedel številna križanja vlog ter ugotovil štiri glavne konfiguracije, ki so, poimenovane z zaporniškimi izrazi, »square John«, »right guy«, »con politician« in »outlaw« (ibid., 163). Poštenjak (square John) dosledno definira zahteve vloge skladno z uradnimi zaporskimi pravili, pravi človek (right guy) zahteve vloge zaznava v skladu z zaporniškim normativnim sistemom, spletkar (con politician) menjava svoj normativni referenčni okvir, izobčenec (outlaw) pa je v stalnem anarhističnem uporuh proti obema normativnima sistemoma (ibid.).

Ugotovljene konfiguracije vlog je Schrag nadalje povezal s socialno-kulturnimi aspekti ter oblikoval tipološki sistem. Konfiguracije vlog je označil kot socialne tipe in jim dodelil bolj nevtralne izraze: prosocialni, antisocialni, psevdosocialni in asocialni zapornik (kakor si po vrstnem redu sledijo zgoraj) (ibid., 164). Med njimi so jasne razlike na področju kriminalne zgodovine, družinske situacije, družbene izkušnje ter stališč do kriminala in družbe.³³ *Prosocialen* zapornik je tako najpogosteje obsojen zaradi nasilnih zločinov proti osebi (uboj, napad) ali manjših kaznivih dejanj zoper premoženje (ponarejanje). Ni bil dostikrat obsojen, kriminalno kariero je začel relativno pozno in njegovi zločini so situacijske narave. Med prestajanjem kazni vzdržuje močne vezi z družino, sodeluje z osebjem zapora, verjame v učinkovitost kazni in priznava formalno avtoriteto. Za svoj zločin priznava odgovornost in hoče življenje po odpustu začeti na novo, v skladu s konvencionalnim družbenim redom. Njegovo obnašanje vodijo legitimni normativni standardi, čeprav se zdi, da se je nezmožen soočiti z intenzivnimi socialnimi pritiski in edinstvenimi osebnimi težavami. Poudarja kolektivne vrednote, kot so lojalnost, vzajemna pomoč in skupinska solidarnost. Orientiran je k zaporskemu osebju ter sodeluje v

---

³³ Schrag je značilnosti posameznih socialnih tipov pridobil s pomočjo intervjujev z zaporniki in s proučevanjem njihovih dosjejev (1972, 164).

tretmanskih (zlasti terapevtskih) programih. Vzorec njegove socialne participacije sestavlja osebje in psevdosocialni zaporniki. Zapor definira kot institucijo, ki naj bi mu pomagala in sebe dojema kot bolj ali manj konvencionalno osebo, ki je storila napako, za katero mora ustrezno odgovarjati (ibid., 164, 166, 169-70).

Antisocialen zapornik je v veliki meri recidivist. Njegova kariera pogosto napreduje skozi obdobja brezdelja, tatvin v sodelovanju s tolpmi in sodelovanja z organiziranimi kriminalci – njegova kazniva dejanja niso prefinjena in so v glavnem kazniva dejanja zoper lastnino in premoženje (ropi, napadi, vlomi ipd.). Praviloma izhaja iz družine, ki ima že nekaj delinkventnih članov in iz deprivilegiranih mestnih področij. Kljub temu, da se udeležuje v organiziranem kriminalu, v tej strukturi ne zasede položajev moči. Uporništvu zoper konvencionalne norme je stalnica njegovega življenja, kar se odraža v izobrazbenem, poklicnem in zakonskem stanu. V zaporu nadaljuje tako asociacijo s kriminalnimi elementi kot tudi uporništvu proti avtoriteti. Njegov normativni sistem je nelegitimen (kriminalna subkultura) – vzgojen je bil v okolju, ki je orientirano k nelegitimnim socialnim normam. Institucijo zapora in civilno družbo zaznava kot restriktivni in antagonistični organizaciji, sebe pa vidi kot vodjo zveste opozicije (je upornik z razlogom, ki je zrušitev obstoječe avtoritete) (Schrag 1972, 164, 167, 169-71).

Psevdosocialnega zapornika označujejo spretna, sofisticirana in z dobičkom motivirana kazniva dejanja. Njegova kriminalna kariera se je začela po pridobitvi visokega in spoštovanega statusa v civilni skupnosti. Pogosto izhaja iz srednjega družbenega razreda, iz disfunkcionalne družine (večinoma v smislu nekonsistentne starševske discipline). Spretnost igranja različnih vlog pridobi že v zgodnjih letih in pogosto je opisan kot prijazen, prijeten in priliznjen. V zaporu izkazuje sposobnost pretvarjanja ter tako prisega zvestobo osebju in zaporniški skupini (odvisno od situacije in trenutka). Je pragmatično in instrumentalno usmerjen, v svojo korist izrablja konflikte in nekonsistentnosti, inherentne socialni strukturi zapora. Ostali zaporniki mu ne zaupajo, je pa njegov specifičen položaj med obema sistemoma odlično strateško izhodišče za posredovanje v konfliktih med osebjem in zaporniki, kar rezultira v nagradah v njegovo korist

(skrajšanje kazni, privilegirane zaporske zadolžitve, zmanjšan nadzor/nižja stopnja varovanja ipd.). Izkazuje popačeno normativno zaznavanje, ki izhaja iz zgodnjega starševskega zavračanja in vzorcev nekonsistentne discipline. Že v zgodnjih letih pogosto trpi za osebnimi frustracijami ter se priuči posebnih prilagoditvenih tehnik. Sposoben je spreminjati pričakovanja glede na razpoložljivost in koristnost instrumentalnih nagrad. Rajši kot skupne cilje poudarja osebne dosežke, rajši kot konvencionalne postopke izkoriščevalske strategije in rajši kot močno identifikacijo z osebami ali socialnimi dogovori afektivno nevtralnost. Njegovo kognitivno znanje in veščine igranja vlog se uveljavljajo na področjih obeh normativnih sistemov – legitimnega in nelegitimnega (t.j. konvencionalnega in deviantnega); za iskanje ugodnih rešitev uporablja predpise obeh normativnih sistemov (Schrag 1972, 165, 167, 170-1).

Asocialen zapornik je storil več kaznivih dejanj proti osebi in lastnini, pogosto z uporabo nenavadnih metod ter brez jasnega motiva. Stopnja povratništva je visoka, izkazuje tudi motnje v obnašanju. Značilnost tega tipa je zgodnja starševska zavrnitev in nasploh pomanjkanje skrbi in pozornosti staršev, odraščanje v različnih institucijah ter rejništvu. Socialne sposobnosti in veščine so močno zmanjšane, njegovo kariero označuje visok egocentrizem. Ni se sposoben učiti na preteklih napakah in načrtovati prihodnosti. Označuje ga očitna nezaupljivost in strah pred kakršnimkoli osebnimi (afektivnimi) vezmi. Probleme rešuje z neposredno in takojšnjo agresijo. V zaporu povzroča nemire in se udeležuje izgrediv, vključuje se v načrtovanja pobegov ter napadov tako na zapornike kot osebje. Podobno kot psevdosocialni tip popačeno zaznava normativne predpise, nespoštovanje socialnih konvencij in moralnih predpisov, odseva nepoznavanje zahtev vlog in pomanjkanje sposobnosti igranja vlog. Njegovo vedenje je impulzivno in ekspresivno (psevdosocialen zapornik je v nasprotju z njim preudaren in instrumentalen). Zaseda višji status od drugih zapornikov in največkrat je s strani sojetnikov identificiran kot vodja (Schrag 1972, 165, 167, 169-71).

Neposredno okolje zapora z vsemi težavami, ki jih povzroča za zapornike, tako ni edini dejavnik, ki vpliva na vedenje zapornikov. Velik vpliv predstavljajo tudi prejšnje izkušnje in zlasti dejavniki, ki izhajajo iz zunajzaprorskega sveta (Irwin in

Cressey 1962, 145). Predvsem sta pomembna elementa deviantna subkultura in pa dejstvo, da je zaporniški kodeks (zaporniški normativno-vrednotni sistem) v bistvu del kriminalnega kodeksa, ki obstaja med organiziranimi in profesionalnimi kriminalci zunaj zapora. Mnogi zaporniki so povratniki z dolgo institucionalno kariero (nekateri izmed njih tudi z mladoletnimi obsodbami) in ti prinesejo s seboj v zapor že izoblikovane vedenjske vzorce, ki jih le aplicirajo na novo situacijo. Ravno tako prinesejo lastne vzorce vedenja in vrednote tudi posamezniki, ki so orientirani h konvencionalni kulturi. Kako se bo zapornik vedel v zaporu (in nenazadnje kakšno vlogo bo prevzel), je torej odvisno vsaj od njegove osebne zgodovine (kriminalne kariere, števila prejšnjih obsodb, povratništva ipd.), socializacije in inkulturacije, tipa in kvalitete stikov, ki jih med prestajanjem kazni goji s posamezniki in skupinami izven institucije ter njegove percepcije pričakovanj glede življenjskih priložnosti po odpustu iz zapora (ibid., 145-8; Thomas in Foster 1973, 229-31). Treba je vedeti, da posameznike (akterje) v njihovih akcijah vodi kulturni sistem s svojimi elementi, oziroma da je interakcija kulturno določena (Godina 1991a, 22).

4.2 NORMATIVNO-VREDNOTNI SISTEM – ZAPORNIŠKI KODEKS

Zaporniški kodeks je sistem nenapisanih normativnih imperativov, ki predstavljajo zapornikom vodilo, kako se vesti v interakcijah s sojetniki in zaporskim osebjem. Pomeni idealen način obnašanja zapornika in kršitve ter zlorabe teh pravil so v različnih stopnjah strogosti tudi sankcionirane – od preproste izločitve posameznika do nasilnih obračunov in celo smrti (Sykes in Messinger 1960, 5; Ross in Richards 2002, 72).

Sykes in Messinger sta po pregledu številnih študij o življenju v zaporu osrednja načela zaporniškega kodeksa klasificirala v pet glavnih skupin (Sykes in Messinger 1960, 6). Prva skupina tako vključuje pravila, ki zadevajo nevmešavanje v zadeve in interese sojetnikov. Najbolj neizprosna smernica v tej kategoriji se nanaša na prepoved izdajstva sojetnika institucionalnim uradnikom. Zapornik ne sme biti radoveden in še manj vsiljiv, ampak mora biti lojalen do svoje skupine. Zaporniki morajo nasproti osebju nastopati enotno, ne

glede na ceno, ki jo morajo za to plačati. Druga skupina pravil prepoveduje prepiranje med sojetniki. Preudarnost in racionalnost morata nadomestiti emocionalnost, ki zlahka zaneti konflikt in zamero. Pravila tretje skupine prepovedujejo izkoriščanje sojetnikov na kakršenkoli način – bodisi z nasiljem, prevaro, manipulacijo ali šikaniranjem. Zaporniki naj bi med sabo raje delili redke dobrine v uravnoteženi vzajemnosti darov in uslug kot pa trgovali z najvišjimi ponudniki in sebično uveljavljali monopol. Osrednja tematika četrte skupine pravil je obvarovanje samega sebe, ohranjanje lastnega dostojanstva, vzdrževanje osebne integritete in pogum. Zapornik naj bo močan, vzdržljiv in trden. Peta skupina pravil prepoveduje izkazovanje kakršnegakoli spoštovanja ter naklonjenosti paznikom oziroma svetu, ki ga predstavljajo. Osebe je sumljivo in mu ne gre zaupati. Poleg tega si zapornik ne sme dovoliti, da nase prevzame vrednote trdega dela in se podredi pristojni avtoriteti – biti mora oster, pazljiv in spreten (ibid., 6-9).

Solidarnost, lojalnost skupini in skupinska kohezija, opozicija do zaporskega osebja ter ohranjanje avtonomije osebnosti so torej osnovne vrednote, ki so institucionalizirane v zaporniškem kodeksu.³⁴ Pa vendar, kot sugerirajo že zgoraj predstavljene vloge, vsi zaporniki ne upoštevajo teh norm z enako intenzivnostjo, oziroma jih nekateri celo grobo kršijo (Sykes in Messinger 1960, 9; Špadijer-Džinić 1973, 145-161). Odstopanje od norm, njihovo neupoštevanje in zloraba potemtakem še enkrat potrjujejo dejstvo, da ne obstaja popolnoma kohezivna zaporniška družba, ampak se le-ta nahaja med solidarnostjo in dezorganizacijo.³⁵ Mnogi zaporniki, ki devirajo od maksim zaporniškega

---

³⁴ Funkcionalna signifikanca kodeksa, ki te vrednote promovira, je (ali naj bi bila) za zapornike blažitev težav, ki jih generira okolje zaporu (Sykes in Messinger 1960, 9). Z lojalnostjo, plemenitostjo in spoštljivostjo do sojetnikov, z neizkoriščanjem in nevmešavanjem v zadeve sojetnikov, s pogumnim vzdrževanjem kazni, z nasprotovanjem osebju ter tako z razvijanjem pozitivne skupinske identitete bi si zaporniki lahko lajšali stvarne in psihološke probleme, s katerimi se soočajo v zaporu. Zaporniški kodeks je tako po mnenju Sykesa in Messingerja mehanizem za reševanje problemov (Crew 2008a, 141).

³⁵ Cooley se strinja, da neformalna pravila zaporniško družbo vodijo proti družbeni koheziji, vendar pa pravi, da jo le-ta istočasno tudi ločujejo oziroma atomizirajo. Napetost med tema dvema nasprotujočima si tendencama ustvarja okolje, ki je najboljše opisano kot »delno

kodeksa, so ravno tisti, ki jih najbolj glasno zagovarjajo, odgovor na to neskladje med dejanji in besedami pa je v dejstvu, da ima večina zapornikov interes vzdrževati konformno vedenje s strani drugih, ne glede na vlogo, ki jo sami igrajo (ognjevito zagovarjanje kodeksa je tako učinkovito in vplivno sredstvo za doseganje tega cilja). V nasprotnem primeru bi namreč prav lahko in hitro postali žrtve (Sykes in Messinger 1960, 18). Motivacije za zlorabo in (ne)spoštovanje norm so različne; nekateri preko njih strateško izkoriščajo, drugi se z njihovim doslednim upoštevanjem branijo in izogibajo težavam, tretji na njih utemeljujejo ter upravičujejo agresijo ipd.³⁶ (Scott in Richards 2002, 73; Crewe 2008a, 142).

Zaporniški kodeks določa kombinacija institucionalnih in eksternih spremenljivk. Že prej sem izpostavila, da zaporniki s seboj v zapor prinesejo uveljavljene vedenjske vzorce, vrednote in pričakovanja ter se prilagajajo na načine, ki so skladni z njihovimi obstoječimi identitetami. Normativni sistem zapornikov je tako znotraj sistema deprivacij in nadzora prilagojena verzija kriminalnih, uličnih in prevladujočih normativno-vrednotnih standardov (Irwin in Cressey 1962, 153). Vse to pomeni, da se spreminja, razvija in prilagaja tako razmeram v zaporu, kot zunaj njega. Poleg tega pa nekateri avtorji tudi trdijo, da niso norme in vrednote le vnesene v zapor in tam rekonstituirane, ampak da so dejansko potem iz zapora nazaj izvožene v zunajzaprsko skupnost (Crewe 2008a, 141).

Videti je torej, da vsa pravila v sebi združujejo tako težnje h koheziji kot težnje k atomizaciji zaporniške populacije, in dejstvo je, da so povezana v kompleksnem vzorcu medsebojne odvisnosti. Dejansko konstantno reproducirajo pogoje, ki so prvotno sploh privedli do oblikovanja takšnih pravil (Cooley 1992).

---

nestabilno« (Cooley 1992) - zaporniška družba ni niti v stanju konstantne nestabilnosti niti v stanju ravnovesja (ibid.).

³⁶ Na primer pravilo nevmešavanja v zadeve sojetnikov in posledično prepoved ovajanja sojetnikov sta sredstvi, ki lahko zaščitita nekogaršnjo ilegalno aktivnost. Po drugi strani lahko ideali trdnosti in izkazovanja moškosti postanejo temelj za viktimizacijo. Vse to nakazuje obstoj različnih motivacijskih vzgibov posameznikov in predvsem njihovih različnih interpretacij konkretnih norm. Sam kodeks je potemtakem bolj kompleksen in dvoumen, kot kažejo njegova vodila (Crew 2008, 141-2).

4.3 (SUB)KULTURA IN ZAPORNIŠKI SOCIALNI SISTEM

Irwin in Cressey ločujeta tri kategorije zapornikov: 1) orientirane h kriminalni subkulturi; 2) orientirane h subkulturi zapora; in 3) orientirane h konvencionalnim oziroma legitimnim (sub)kulturam (1962, 145). V zaporu tako obstajajo trije subkulturni sistemi: kriminalna subkultura oziroma subkultura tatov (»thief subculture«, Irwin in Cressey, 1960, 146); subkultura zapora oziroma subkultura obsojencev (»convict subculture«, *ibid.*, 147); in konvencionalne oziroma legitime subkulture (*ibid.*, 148).³⁷ Gre za pluralnost (sub)kulturnih vzorcev in standardov, ki jih vsak zapornik prinese s seboj v zapor. Skozi socializacijski/inkulturacijski proces so le-ti (iz)oblikovali sleherno osebnost in dejstvo je, da nihče na vratih zapora ne pusti svojih prepričanj, mišljenj, norm in vrednot.

4.3.1 Dve deviantni subkulturi in vedenjski vzorci v zaporu

Osrednje vrednote subkulture tatov so močno skladne s tistimi vrednotami, ki se v literaturi pripisujejo vlogi »pravega človeka« (Irwin in Cressey 1962, 146). Vključujejo pomembno idejo, da naj kriminalci ne bi izdajali drug drugega policiji, bili naj bi zanesljivi, premeteni, vendar vredni zaupanja in hladnokrvni. Gre za vrednote trdnosti, zanesljivosti in korektnosti. Visoke statuse znotraj

---

³⁷ Avtorja izpostavljata dejstvo, da niso vse osebe, obsojene za zločin, pripadnice kriminalne subkulture. Govorita o nizu vrednot, ki obstaja med profesionalnimi tatovi in sofisticiranimi ter kariernimi kriminalci (sleparji, goljufi ipd.). Da bi se izognila morebitni zmedi, ki bi lahko izvirala iz omenjenega dejstva, da te vrednote niso skupne vsem kriminalcem, to subkulturo poimenujeta subkulturo tatov. Subkultura obsojencev je po drugi strani sistem vrednot in vedenjskih vzorcev, ki uspevajo in se krepijo v zaporu. Pravzaprav avtorja govorita o subkulturnem sistemu, ki po definiciji uspeva v okolju, kjer so ljudje zaprti, oziroma v okolju, ki ga označuje visoka stopnja deprivacij in omejevanja svobode. Izraz subkultura obsojencev uporabita zato, da ne bi prišlo do napačnega razumevanja in zamenjave predstavljenega subkulturnega sistema z v literaturi pogosto (splošno) opisovano »kulturo zapora«, oziroma »kulturo zapornikov«. Zaporniki, orientirani k legitimnim subkulturam, zavračajo obe omenjeni subkulturi in se od njiju izolirajo. Administraciji zapora ne predstavljajo težav. Cilje dosegajo z legitimnimi sredstvi (Irwin in Cressey 1962, 146-8).

subkulture tako zasedajo tisti posamezniki, ki brezpogojno sledijo tem smernicam in so trdni, iznajdljivi ter avtonomni. Visok status zagotavlja tudi izkušnost, vendar ta sama po sebi ni dovolj. Pomembnejša je zanesljivost – nekdo je lahko zelo spreten v svojem delu, a če ni zanesljiv, je njegov status nizek. Omenjene vrednote so del vedenjskega vzorca velike večine tistih oseb, ki so obsojene zaradi organiziranih vlomov, ropov in tatvin. Vrednote služijo kot standard ocenjevanja lastnega obnašanja in obnašanja svojih tovarišev (lojalnosti znotraj skupine).³⁸ Pripadnik te subkulture zapor oziroma zaporno kazen sprejema kot poklicno tveganje, s katerim se bo v veliki verjetnosti slejkoprej srečal. Subkultura mu tako zagotavlja vzorce, ki naj jih uporabi za rešitev tega problema – zagotavlja mu norme in informacije, kako prestati zaporsko izkušnjo z najmanj trpljenja in v najkrajšem možnem času (ibid., 147).

V nasprotju s subkulturo tatov je osrednja vrednota subkulture obsojencev utilitarizem. V zaporu, instituciji, za katero so značilne deprivacije in omejevanje svobode, je za razpoložljivo blagostanje potrebno tekrovati. V situacijo je vnesen le minimum zunanjih statusnih kriterijev. Status se tako dosega s sredstvi, ki so na razpolago v zaporu, z izkazovanjem zmožnosti manipuliranja z okoljem, z doseganjem posebnih privilegijev in z uveljavljanjem vpliva nad drugimi. Le najbolj manipulativni in utilitarni posamezniki dosežejo razpoložljivo izobilje in najvišje položaje vpliva znotraj zaporniške populacije (Irwin in Cressey 1962, 147).³⁹ Pripadniki subkulture obsojencev so v veliki meri tisti

---

³⁸ Te vrednote pravzaprav niso posebne za »kriminalce«, saj katerakoli kategorija oseb ocenjuje obnašanje drugih v svoji skupini ravno na temelju lojalnosti skupini (Irwin in Cressey 1960, 146).

³⁹ Vendar pa avtorja hkrati opozarjata, da ni pravilno zaključiti in posploševati, da so ti vedenjski vzorci le posledica okolja zapora. Zelo verjetno je, da je takšno utilitarno in manipulativno vedenje značilnost nižjega socialnega razreda, od koder tudi prihaja največ zapornikov (ibid.). Miller namreč ugotavlja, da je v kulturi nižjega socialnega razreda velika konceptualna povezanost med avtoriteto in vzgojo – če se v vzgoji restriktivno in stalno nadzira posameznika, to pomeni, da se zanj skrbi. Na ta način se potem očitno negativno ocenjevanje nadrejene avtoritete pogosto razširi tudi na vzgojo, skrb in zaščito nasploh. Želja po osebni neodvisnosti se tako ponavadi izraža s posameznikovim poudarjanjem, da ne potrebuje nikogar, ki bi skrbel zanj, da lahko sam skrbi zase. Mnogi posamezniki, ki izhajajo iz nižjega razreda, očitno iščejo visoko restriktivna socialna okolja, v katerih se izvaja strogo nadzorovanje njihovega vedenja – okolja s strogimi in natančnimi pravili, ki določajo in omejujejo vedenje, ter s sistemom

posamezniki, ki so bili zaprti že v institucijah za mladoletne prestopnike in imajo za seboj dolge institucionalne kariere. Ob tem je pomembno dodati, da so imeli nekateri s subkulturo tatov, zaradi neuspevanja le-te v institucijah za mladoletne in zaradi pomanjkanja obsežnejših kriminalnih izkušenj v zunanjem svetu, le malo stikov. Minimalni stiki s subkulturo tatov in utilitaristična narava subkulture obsojencev predstavljajo glavno razliko v vedenjskih vzorcih enih in drugih (ibid., 148).

Idealno-tipsko so razlike v vedenju posameznikov, orientiranih k omenjenim trem subkulturam, v zaporu velike (Irwin in Cressey 1962, 149). »Obsojenec« najde svoje referenčne skupine znotraj institucije ter status dosega s sredstvi, ki so tam na razpolago, medtem ko »tat« svoje referenčne skupine išče v širšem kriminalnem okolju, katerega le del je zapor. Njegove referenčne skupine sicer vključujejo tako osebe znotraj kot tudi zunaj zapora, vendar je zavezan kriminalnemu življenju – spoštovanje oziroma privrženost širšemu kriminalnemu kodeksu je tisti element, ki mu zagotavlja visok status. Posamezniki, orientirani k subkulturi obsojencev, stremijo k položajem moči, vpliva in virov informacij, ker jim le-ti zagotavljajo visok status, medtem ko si tatovi in pripadniki legitimnih subkultur za visok status ne prizadevajo in zato niti ne iščejo takšnih položajev (tat si predvsem želi čim prej iz zapora).⁴⁰ Orientirani k legitimnim subkulturam zapor razumejo kot upravičeno ter legitimno kazen za storjeno napako in status iščejo skozi kanale, ki jih zagotavlja zaporska administracija – tako s svojim obnašanjem dejansko ustrezajo institucionalnim merilom dobrega/pridnega zapornika (ibid.).

---

avtoritete, ki nadzira in izvaja sankcije zoper deviacije od teh pravil. V času, ko je pod oblastjo takšnega sistema, oseba izraža nenehno negotovanje zaradi prisilnega, nepravičnega in arbitrarnega izvajanja avtoritete. Vendar pa bo po odpustu ali pobegu iz takšnega okolja ta oseba delovala na način, da se bo zagotovo spet znašla v takšnem okolju, oziroma se bo po začasnem obdobju »svobode« prostovoljno vrnila sama (Miller v ibid.).

⁴⁰ Četudi tat ne hrepeni po visokem položaju, mu ga obsojenci dostikrat pripišejo, ker ga občudujejo kot dobrega kriminalca. Prav tako mu je lahko visok status dodeljen zaradi njegove korektnosti in trdnosti, ki se v zaporu spoštujeta (ibid.).

Tat želi zaporno kazen prestati na najlažji možen način, zato si skuša bivanje narediti čim bolj ležerno ter si zagotoviti čim več privilegijev (hoče stvari, ki lajšajo zaporsko življenje – npr. dodatna hrana, maksimalno izkoriščenje možnosti za rekreacijo, mir ipd.). Podobno tudi obsojenec stremi za privilegiji, vendar so ti drugačne narave. Predvsem so to tisti, za katere verjame, da bodo okrepili njegov položaj v zaporniški hierarhiji (večje zaloge dobrin za preprodajo, svobodno gibanje po zaporu ipd.). Z istimi nameni/motivi se oba poslužujeta tudi tihotapskih poti.⁴¹ Eni in drugi so konzervativni – želijo ohraniti svoj status quo, vendar je motivacija za to različna. Obsojenec je konzervativen zato, ker ima v obstoječi situaciji veliko zalogo, tat pa zato, ker ve, kako preživeti zapor in hoče, da stvari potekajo z minimalnimi trenji. Zaradi te konzervativnosti je zato mnogo zapornikov v nekonfliktnih odnosih z osebjem, ki ravno tako teži k ohranjanju svojega statusa quo. Nekateri zaporniški vodje, orientirani k subkulturi obsojencev, pomagajo osebju pri vzdrževanju reda in miru z izvajanjem pritiskov nad zaporniki, medtem ko drugi vodje, orientirani k subkulturi tatov, posredno ohranjajo red s propagiranjem kriminalnega kodeksa (z maksimami, kot so: »sam prestajaj svojo kazen«, »ne vmešavaj se v zadeve drugih«, »ne izdajaj informacij« itd.). Oboji bodo sodelovali pri podpihovanju in izpeljavi nemirov, če v zaporskem režimu pride do takšnih sprememb, ki jih neposredno zadevajo: obsojenec zaradi tega, ker so se zanj zaprle določene poti za doseganje pozicij vpliva, tat pa zato, ker so mu bili odvzeti tisti privilegiji, ki mu v zaporu lajšajo življenje in do njih ne more več dostopati (reforme formalnega sistema lahko tako vodijo k zavezništvom med pripadniki obeh subkultur, ki so sicer dokaj indiferentni eni do drugih). Tatovi si med seboj pomagajo, medtem ko ima med obsojenci pomoč ceno. Tat se ne vmešava v aktivnosti drugih zapornikov, obsojenec pa. V svojem utilitarnem obnašanju kmalu spozna, da se je dolgoročno najbolje izogibati konfliktov s tatovi, zato svoje izkoriščevalske vzgibe omejuje na pripadnike svoje in »konvencionalne« subkulture (ibid., 149-152).

---

⁴¹ V nasprotju s tatom je obsojenec v tem smislu visoko organiziran – pri njegovi tihotapski dejavnosti ne gre za majhna osebna zadovoljstva, ampak za izkazovanje svoje sposobnosti manipuliranja z okoljem (ibid.).

V zaporu subkulturi obstajata v uravnoveženem odnosu in to je pravzaprav tisti sistem, ki je v literaturi zapora opisan kot »zaporniška kultura«. Irwin in Cressey pravita, da »tatovi, obsojenci in pripadniki konvencionalnih subkultur s seboj v zapor prinesejo določene vrednote in vedenjske vzorce, in celostna 'zaporniška kultura' predstavlja prilagoditev oziroma akomodacijo teh treh sistemov znotraj uradnega administrativnega sistema deprivacij in nadzora« (1962, 153). Dodajata še, da je težko določiti, kakšen vpliv imata deviantna subkulturalna sistema na tiste zapornike, ki ob vstopu v zapor niso pripadniki nobenega od njiju. Verjetno je, da bosta skušala oba sistema posamezniku, ki nima izoblikovanih definicij, ki bi jih apliciral na novo situacijo, le-te zagotoviti. Subkultura obsojencev je dosti bolj očitna od subkulture tatov: njene vloge⁴² so jasno prepoznavne ter vidne slehernemu novincu in njene definicije so takoj dostopne tistemu, ki želi napredovati in uspeti v zaporu. Poleg tega si tudi vodje subkulture obsojencev prizadevajo pridobiti nove privržence, ki bodo priznavali obstoječo statusno hierarhijo. Tatovi so po drugi strani bolj snobovski – njihov status v zaporu je delno določen z zunajzaporskimi kriteriji, delno pa z njihovim obnašanjem v zaporu, zato je slehernemu novincu težko doseči ta merila. Na novinca lahko subkultura tatov vpliva le, če novinec vzpostavi intimne odnose z nekaterimi njenimi člani, ki so pripravljene določene vedenjske vzorce prenesti nanj. Za mnoge zapornike novince, orientirane k legitimnim subkulturam, pa ni sprejemljiv ne eden ne drugi niz definicij. Njihova drža, ki so jo prinesli s seboj v zapor, je protikriminalna in protizaporska. Avtorja hkrati poudarjata še, da deviantni subkulturi nista tako ostro ločeni in da je večina zapornikov dejansko pod vplivom obeh subkultur. Čas namreč povzroči učinek prelivanja, tako da se v zaporu subkulturalna sistema pravzaprav mešata, spajata (ibid., 153-4).

Ob upoštevanju dejstva o prelivanju subkultur tako v zvezi s Schragovimi socialnimi tipi avtorja ugotavljata, da idealno-tipski tat vključuje le nekatere antisocialne zapornike (»right guy«), idealno-tipski obsojenec pa vključuje nekatere antisocialne (»right guy«), nekatere psevdosocialne (»con politician«) in vse asocialne zapornike (»outlaw«). Pripadniki legitimnih subkultur ustrezajo tipu prosocialnega zapornika (»square John«) (Irwin in Cressey 1962, 155).

---

⁴² Gorila, nasilnež, spletkar, trgovec ipd. (ibid., 149).

Sleherni zapornik s seboj v zapor prinese določeno samopodobo – določene socialne identitete (ki so posledica članstva v različnih in številnih socialnih skupinah), določen način vrednotenja in ocenjevanja samega sebe ter določen odnos do samega sebe in iz tega izhajajoča vedenjska pričakovanja (Faine 1973, 577). Posameznike, ki vstopajo v zapor, lahko razporedimo vzdolž kontinuuma, kjer en pol predstavlja deviantna, drugi pol pa legitimna podoba samega sebe (ibid., 578). Faine tako razlikuje tri značilne skupine zapornikov: 1) tiste, ki imajo visoko deviantno samopodobo, 2) tiste, ki imajo visoko legitimno samopodobo (identificirajo se z legitimno družbo) in 3) tiste, ki nimajo jasno definirane samopodobe (tako deviantno kot legitimno obnašanje je skladno s predstavami, ki jih imajo o sebi; označuje jih konflikt vlog) (ibid.).⁴³

4.4 ZAPORNIŠKE SKUPINE, HIERARHIJA IN STRATIFIKACIJA

Sestavni in značilni del zaporniškega socialnega sistema so neformalne skupine, ki jih zaporniki oblikujejo na osnovi skupnih interesov, potreb, kriminalne dejavnosti, lokalne/regionalne pripadnosti, verskih in življenjskih prepričanj, starosti, etnične in (sub)kulturne pripadnosti, vrednot, prijateljstva ipd. Te skupine označuje različna stopnja organiziranosti (hierarhije)⁴⁴, notranje integriranosti in zavesti o pripadnosti ter različna narava stikov in odnosov med njihovimi člani (Crewe 2008b, 282). V posamezne neformalne zaporniške skupine se tako združujejo posamezniki s podobnimi ustaljenimi vzorci socialne interakcije, s podobnimi stališči, vrednotami in vzajemnimi interesi, torej takšni posamezniki, ki izkazujejo podobne načine obnašanja in delijo skupne vrednote

---

⁴³ Zapornik z visoko legitimno samopodobo sovпада s Schragovim prosocialnim zapornikom, oziroma s pripadnikom legitime subkulture Irwina in Cresseyja. Zapornik z visoko deviantno samopodobo sovпада s Schragovim antisocialnim in asocialnim zapornikom, oziroma s pripadniki subkulture tatov in subkulture obsojencev Irwina in Cresseyja (Faine, 1973, 578).

⁴⁴ Najvišje organizirane zaporniške skupine so tiste, ki se ukvarjajo z ilegalno ekonomijo v zaporu (npr. z distribucijo formalno prepovedanih materialnih dobrin, kot je droga). Hierarhija je v njih najbolj očitna. Vzpostavljena je kompleksna mreža odnosov, vlog in statusov, ki temelji na strogi delitvi dela, oziroma na natančno opredeljenih dolžnostih vsakega sodelujočega člana (Crewe 2008b, 282).

(Caldwell 1956, 649). Zaporniki so pravzaprav selektivno dovzetni za tiste segmente zaporniške družbe, ki krepijo njihove lastne standarde ocenjevanja in zagotavljajo nepretrganost lastne socializacijske izkušnje. Zato iščejo izmed sojetnikov sebi podobne posameznike, ki imajo podobna prepričanja in vrednote kot oni sami (Schwartz 1971, 535; Schrag 1972, 168).

V skupine pa se zaporniki združujejo tudi glede na njihov relativen status in stigmo. Tako so zaporniki, ki so zvesti zaporniškemu kodeksu, visoko spoštovani (statusno visoko rangirani), medtem ko so ostali, zlasti nelojalni do sojetnikov, omalovaževani (Crewe 2008b, 282). Nekateri zaporniki moč in posledično visok status dosežejo skozi izkoriščanje in agresijo (ibid.). Sloves slehernega zapornika, ali njegovo zaničevanje s strani sojetnikov, sta pomembno povezana še z izvršenim kriminalnim dejanjem. Spolnih prestopnikov se vsi izogibajo ter se iz njih norčujejo, »majhnim« kriminalcem ni podeljena nikakršna verodostojnost, medtem ko so profesionalni kriminalci, oboroženi roparji, veliki preprodajalci droge in goljufi ter sleparji deležni visokega spoštovanja (ibid., 283). Na vrhu hierarhične lestvice so nasilni zločinci (oboroženi roparji), sledijo jim morilci, na dnu lestvice pa so spolni nasilneži (najnižje se nahajajo pedofili) (Žišt 2008 14; intervju 2009).

Pravzaprav zaporniški socialni sistem kaže določene značilnosti razredne slojevitosti (Caldwell 1956, 654; Clemmer 1958, 107). Clemmer pravi, da je opaziti tri socialne razrede, ki pa med seboj niso razločno razmejeni: elita, srednji in nižji razred (1958, 107). Merilo oblikovanja le-teh je percepcija medsebojne socialne enakosti. Odnosi do drugih so zgrajeni na upoštevanju posameznih individualnih karakteristik posameznika, na slovesu, ki ga je posameznik užival pred vstopom v zapor, in na načinu njegovega obnašanja v zaporu (zlasti v odnosu do zaporskih uradnikov). Elito sestavljajo zlasti izkušeni in prefinjeni kriminalci, ki socialno interakcijo omejujejo zgolj na pripadnike svojega razreda, čeprav med njimi ni močne lojalnosti. Vzdržujejo socialno distanco do nižjega razreda, vendar ne do srednjega. Srednji razred je sestavljen iz velike večine ostalih zapornikov, ki na splošno ne izstopajo kot kriminalci. Do določene mere se zavedajo, da se nekateri zaporniki do njih vedejo vzvišeno in večvredno, načeloma pa se ne zavedajo, da tvorijo razred –

razen v tem smislu, da tudi oni ohranjajo distanco do nižjega razreda (prostovoljne interakcije z njimi ni). Nižji razred vključuje praktično vse spolne prestopnike, slaboumne, zaostale, znane ovaduhe, fizično šibke, naivne in neizkušene, ekstremno religiozne, habitualne bahače itd. (ibid., 107-8). Temu razredu bi prav gotovo lahko dodali še narkomane (intervju 2009). Caldwell opaža še razred novincev – prvič obsojenih, mlajših, neizkušenih zapornikov, in pa najnižji razred, ki ga sestavljajo izključno ovaduhi, ki so seveda razumljeni kot socialni izobčenci (1956, 654).

Zaporniški socialni sistem je, glede na (ne)včlanjenost posameznih zapornikov v neformalne zaporniške skupine, skupnost, ki jo tvorijo: a) posamezniki, ki se združujejo in vključujejo v primarne skupine in klike; b) posamezniki, ki se združujejo in vključujejo v pol-primarne skupine; c) posamezniki, ki so delni samotarji; in d) posamezniki, ki so popolni samotarji (Clemmer 1958, 118). Prvi tvorijo manjšo skupino tesnih prijateljev, ki delijo stvari med seboj, si zaupajo in so se pripravljene žrtvovati eden za drugega. Medsebojno so povezani v tolikšni meri, da prevladuje močna skupinska zavest – »Mi«. Član pol-primarne skupine goji prijateljske odnose z drugimi v skupini, vendar se v popolnosti ne podreja željam in akcijam skupine kot celote. Znotraj skupine sicer obstaja določena stopnja zaupanja, vendar ta ne dosega popolne predanosti članov. Skupina ni zaprta, ampak se člani prosto in priložnostno družijo tudi z drugimi, ki niso člani njihove skupine. Delni samotar (kot ga označi Clemmer) se z drugimi zaporniki družijo izključno priložnostno in njegove interakcije ne postanejo nikoli zaupne narave. Popolni samotar se pretežno drži izključno sam zase. Četudi občasno komunicira s sojetniki, je njegov splošni interes pretežna izoliranost od drugih (ibid.). V zaporniškem socialnem sistemu je delež primarnih skupin zelo majhen, medtem ko prevladuje predvsem delež skupin s prehodnim, trenutnim, priložnostnim in interesnim značajem (ibid. 119; intervju 2009).

Dinamika zaporniškega socialnega sistema je vse prej kot enostavna. Gre za socialni sistem s kompleksno mrežo odnosov, interakcij, vlog, statusov, norm, vrednot, skupin in predvsem posameznikov. Zaporniški socialni sistem je najbolje razumeti kot strukturo, kjer njeni člani istočasno stojijo znotraj in zunaj nje. Tisto, kar je vneseno od zunaj, ne stoji le pasivno ob tistemu, s čimer se je

potrebno soočati znotraj institucije. Tiste značilnosti posameznika, na katere vplivajo neposredne okoliščine v zaporu, so predmet vpliva tudi in predvsem tistega, kar posameznik prinese s seboj v zaporniško situacijo (Schwartz 1971, 542).

5 SOCIALNI PROCESI V ZAPORU

5.1 O PRIZONIZACIJI

Clemmerjeva glavna teza v zvezi s prizonizacijo je, da je čas osrednji dejavnik, ki vpliva na proces sprejemanja zaporniškega subkulturnega sistema (norm, vrednot, stališč, prepričanj, vedenjskih vzorcev). Dalj kot je zapornik zaprt, daljša kot je njegova kazen, višja je stopnja njegove prizonizacije. Na večjo oziroma popolno prizoniziranost pomembno vplivajo še posameznikova sprejemljivost za kulturo (njegova »nestabilna« osebnost, ki je odraz dotedanje »neprimerne« socializacije/inkulturacije)⁴⁵, pomanjkanje pozitivnih stikov z osebami zunaj zapora, posameznikovo članstvo in sodelovanje v zaporniških primarnih skupinah, slepo sprejemanje dogem in norm zaporniške primarne skupine ter splošne zaporniške populacije, nastanitev k zapornikom s podobno orientacijo in pripravljenost udejstvovanja v nelegitimnih aktivnostih v zaporu. Vse to so vplivi, ki gojijo oziroma poglobljajo kriminalnost in antisocialnost zapornika (1958, 300-1).

Študije, ki so mu sledile in ki skušajo raziskati ter pojasniti koncept prizonizacije, zlasti njene determinante in dejavnike, izhajajo predvsem iz dveh teoretičnih postavk: iz deprivacijskega in importacijskega modela prizonizacije (Zamble in Porporino 1988, 7). Deprivacijski model⁴⁶ poudarja intrainstitucionalne pritiske in

---

⁴⁵ Kar pomeni, da je, gledano s konvencionalnega zornega kota, ta posameznik devianten. Od ustaljenega konvencionalnega družbeno-kulturnega reda se normativno in vrednotno odmika – ni konvencionalen.

⁴⁶ Deprivacijski model je teoretska postavka, ki dokazuje, da pogoji znotraj zaporov utemeljujejo formacijo zaporniških subkultur. Ta pristop zagovarja tezo, da je prizonizacija prilagoditveni proces, katerega se zaporniki poslužujejo, da bi lažje obvladovali socialne in fizične deprivacije, ki jih proizvaja zapor. Ker se zaporniki soočajo s podobnimi deprivacijami, skušajo oziroma začnejo svoje težave reševati kolektivno (Paterline in Petersen 1999, 429). Ko se takšna kolektivna reakcija zgodi, se začne oblikovati skupnost, ki »vključuje mrežo pozicij, ki odsevajo različne tipe in stopnje obvez do subkulturnih norm, prav tako pa tudi prilagoditvene reakcije na probleme ujetništva« (Thomas in Petersen v *ibid.*). Tvorba takšnega subkulturnega sistema je

težave, ki jih proizvaja organizacijska struktura zapora. Prizonizacija je razumljena kot posledica depersonalizirajočih in stigmatizirajočih učinkov pravnega procesiranja in sprejema v zapor ter alienativnih učinkov prisilne moči, ki jo izvajajo zaporski uradniki, z namenom vzdrževanja socialne kontrole v zaporu (Thomas 1977b, 137). Obseg posameznikovega prevzemanja zaporniške subkulture določajo socialne, psihološke in fizične deprivacije ter frustracije, s katerimi se v zaporu sooča (Paterline in Petersen 1999, 429). Importacijski model⁴⁷, po drugi strani, poudarja posameznikovo socializacijo pred zaporom, zlasti prisvojitve kriminalnih vrednot, in njegove osebne značilnosti. Kriminalni vrednotni sistem posameznika ter vedenjski vzorci, ki jih prinese s seboj v zapor, so odločilne determinante prizonizacijskega procesa (Zamble in Porporino 1988, 8; Paterline in Petersen 1999, 429). Le z upoštevanjem in temeljito preučitvijo posameznikove predzaporske socializacije ter njenega vpliva na posameznika se lahko resnično razume obseg prizonizacije (Thomas 1977b, 137).

Glavno vprašanje, na katerega študije o prizonizaciji iščejo odgovor, je torej, kateri so dejavniki in determinante, ki vplivajo na prizonizacijo posameznika, t.j. na njegovo sprejemanje in prevzemanje zaporniške subkulture. Ob tem samo vprašanje prizonizacijskega procesa ni postavljeno pod vprašaj, ampak je razumljeno kot dano dejstvo: prizonizacijski proces se znotraj zapora odvija, dognati je treba le, kaj nanj učinkuje. Ugotovitve raziskav, izhajajočih iz deprivacijske teorije, tako v zvezi s prizonizacijo izpostavljajo naslednje

---

pojmovana kot učinkovito sredstvo reševanja mnogih težav življenja v zaporu (ibid.). Zagovorniki te teorije so mnenja, da je subkultura, v katero se zaporniki vključujejo, odsev bolečin zapora, ki jih povzroča struktura zaporske organizacije. To pomeni, da je za razumevanje zapornikovega vedenja, vrednot in odnosov potrebno raziskati vplive, ki so svojski zaporskemu okolju (Thomas in Cage v ibid.).

⁴⁷ Importacijski model se je razvil iz kritike deprivacijskega modela. Če so, oziroma če naj bi bile deprivacije izključne determinante prizonizacijskega procesa, potem bi bil, glede na skupne težave prilagoditve, vsak zapornik visoko prizoniziran, česar pa raziskovanja niso potrdila (Paterline in Petersen 1999, 429). Razlike v dovzetnosti za subkulturo ne morejo biti utemeljene izključno s strukturalnimi pogoji zapora. Prilagoditev in dovzetnost posameznika za subkulturo sta izoblikovani z njegovo socializacijo pred vstopom v zapor (ibid.).

dejavnike: a) element časa – dolžina odslužene kazni in dolžina kazni, ki jo posameznik mora odslužiti; b) povezovanje, druženje in asociacije med zaporniki ter prevzem socialne vloge v zaporniškem socialnem sistemu; c) tip institucije in organizacijske strukture; ter d) stopnja alienacije in nemoči, ki ju doživlja posameznik. Dejavniki, ki po importacijski teoriji pospešujejo prizonizacijo, pa so: a) socialno ozadje posameznika; b) kriminalna zgodovina posameznika (število prejšnjih obsodb in število ter dolžina prejšnjih zapornih kazni); c) identifikacija s kriminalnimi vrednotami in odnos do pravnega sistema; d) samopodoba posameznika; ter e) identifikacija s širšimi družbenimi, političnimi, etničnimi in verskimi ideologijami (Zamble in Porporino 1988, 7-8).

Vendar pa so raziskovalci kmalu uvideli nujnost integracije obeh pozicij v bolj razdelan model. Pravzaprav so prišli do zaključka, da si postavki nista nasprotni, ampak prej in predvsem komplementarni. Osebne značilnosti posameznika (njegova osebnost, izkušnje, socialno ter kulturno ozadje itd.) določajo njegovo obnašanje, zaznavanje, akcije in reakcije. Da bi razumeli vpliv (socialnega in kulturnega) okolja zapora na posameznikovo prilagajanje in dovzetnost za posamezne socialne procese, oziroma za prizonizacijo, je nujno upoštevati tudi in predvsem celostnega posameznika (Zingraff 1975, 370; Thomas 1977b, 137; Thomas, Petersen in Zingraff 1978, 391; Paterline in Petersen 1999, 430).

Prizonizacija je toliko bolj verjetna, kolikor bolj je zaporska organizacija s svojimi cilji usmerjena predvsem v nadzorovanje zapornikov. Ker to pomeni toliko večjo rigidnost formalne strukture, med zaporniki narašča stopnja odtujenosti in nemoči, kar posledično vodi k večji verjetnosti visoke stopnje prizonizacije (Thomas 1977b, 135; Thomas, Petersen in Zingraff 1978, 385). Prizonizacija je šibkejša, ko zapornik med prestajanjem kazni vzdržuje kontakte z osebami zunaj zapora, ko svoja pozaporska pričakovanja ocenjuje pozitivno in ko se približuje odpustu iz institucije (Thomas 1977b, 136). Ravno tako prizonizacijski proces ovirajo relativna odsotnost občutka nemoči in kratko obdobje izpostavljenosti vplivom življenja v zaporu (Thomas 1977b, 140). Thomas, Petersen in Zingraff ugotavljajo, da je prizonizacija najbolj poudarjena v obdobju, ko je zapornik najbolj oddaljen od svobodne družbe (v srednjem

obdobju prestajanja kazni), tekom iztekanja kazni in približevanja odpustu pa se učinek prizonizacije zmanjšuje – teža težav, ki jih zapor proizvaja, se zmanjšuje zaradi pričakovanja vrnitve v širšo družbo (1978, 385). Podobno ugotavlja tudi Wheeler, ko pravi, da postaja zapornik s približevanjem odpustu iz zapora vedno bolj orientiran k normativnemu sistemu širše (konvencionalne) družbe (1961, 706).⁴⁸ Glavna kratkoročna posledica prizonizacije je negativen in opozicijski odnos zapornika do organizacije zapora, njegovih uslužbencev ter programov in politik, ki jih le-ti implementirajo. Takšen negativizem je večji in bolj intenziven v tistih institucijah, kjer operativni cilji poudarjajo nadzorstveno funkcijo. Prizonizacija še dodatno spodkopava kakršnekoli institucionalne rehabilitativne/resocializacijske napore (Thomas, Petersen in Cage 1981, 37). Prizonizacija krepi odnose, vrednote in samopojmovanja, ki (vsaj minimalno) zmanjšujejo verjetnost, da bo zapornik po odpustu prevzel konvencionalno vlogo (dolgoročna posledica). Izkušnja zapora namreč s prizonizacijskim procesom proizvaja in krepi negativne odnose do zakona, sovražnost do kazensko-pravnega sistema in njegovih predstavnikov, pridobitev veščin in motivacij, ki preferirajo ali pospešujejo vključevanje v kriminalno udejstvovanje, ter pojmovanje samega sebe kot kriminalca (kriminalna/deviantna identifikacija) (Thomas, Petersen in Cage 1981, 37). Thomas še izpostavlja, da je dovzetnost posameznika za prizonizacijski proces močno povezana s podobnostjo vrednot in vedenjskih vzorcev, ki jih je le-ta izoblikoval skozi svojo (predzaporsko) socializacijo, z vrednotami zaporniške subkulture. Verjetnost prizonizacije je večja, če je posameznik pred vstopom v zapor že posedoval vrednote, ki so podobne vrednotam zaporniške subkulture (1977a, 57). Paterline in Petersen pa v svoji študiji ugotavljata, da so najbolj prizonizirani tisti zaporniki, ki najbolj nasprotujejo instituciji zapora in njenemu osebju, tisti, ki gojijo pozitivne odnose do nasilja, tisti, ki najbolj občutijo alienacijo, in tisti, ki imajo najnižja pričakovanja glede življenja po odpustu (1999, 436). Njuni rezultati so tudi

---

⁴⁸ Wheelerjeva analiza je pokazala U-obliko prizonizacije – najbolj so prizonizirani posamezniki v srednjem obdobju prestajanja svoje kazni, medtem ko so zaporniki v zgodnji in pozni fazi orientirani h konvencionalnemu normativno-vrednotnemu sistemu (Wheeler 1961, 706). Te ugotovitve kažejo, po avtorjevih besedah, da prizonizacija deluje do točke, ko je posameznik najbolj oddaljen od izhoda iz institucije, potem pa ta proces zamenja proces resocializacije v smeri bolj konvencionalnih vrednot (Wheeler 1969, 1007).

pokazali, da večkrat kot je bila oseba aretirana, in mlajša kot je bila v času prve obsodbe, bolj je bila prizonizirana (ibid.). Thomas in Foster zaključujeta, da sta zapornikov prevzem določene socialne vloge v zaporniškem socialnem sistemu in proces prizonizacije visoko medsebojno povezana – bolj kot je vloga antisocialna, večja je stopnja prizonizacije posameznika (1972, 237). Faine ugotavlja, da prizonizacija linearno narašča in je najmočnejša med tistimi zaporniki, ki imajo deviantno samopodobo, medtem ko tisti, ki sebe pojmujejo kot konvencionalne, ne kažejo nobenih znakov prizoniziranosti. Pri zapornikih, ki nimajo jasno definirane samopodobe, prizonizacija narašča do srednjega obdobja prestajanja kazni, potem pa začne v poznem obdobju upadati (1973, 576).⁴⁹

Kljub množici znanstvenih raziskovalnih del, ki so nenazadnje ponudila obilico znanja tako o vplivih na proces prizonizacije kot o posledicah tega procesa za posameznika (Zamble in Porporino 1988, 8), pa ugotovitve raziskav niso ponudile bolj jasnega vpogleda v razumevanje samega koncepta prizonizacije – predvsem tega, kakšen značaj ima ta proces. Kot sem izpostavila že na začetku

---

⁴⁹ Faine izhaja iz teorije kognitivne disonance, oziroma v svoji analizi sledi osnovnemu teoremu, da sleherna oseba teži k notranji konsistentnosti med svojimi prepričanji, nazori, odnosi in vrednotami (1973, 578). Obstoj disonance, ali nasprotnih kognicij, je psihološko neprijeten, zato oseba teži k ravnotežju. Avtor še navaja, da se kognicije, ki so najbolj izolirane (t.j. polarizirane, oziroma tiste, ki niso del Ega), zelo verjetno spremenijo. »Univerzalni faktorji prizonizacije« (Clemmer 1958, 300) in percepcija socialne zavrnitve pomenijo nizko stopnjo disonance med posamezniki z visoko deviantno samopodobo; za tiste, ki sebe vidijo kot deviantne, je zaporniška subkultura pravzaprav združljiva z njihovo definicijo realnosti, in ta združljivost tekom bivanja v instituciji vodi v okrepljeno internalizacijo kriminalne perspektive. Po drugi strani pa posamezniki, ki v zapor vstopajo z visoko legitimno samopodobo, izkusijo visoko stopnjo disonance. Da bi jo razrešili, oziroma ponovno vzpostavili ravnotežje, ti posamezniki selektivno iščejo druge zapornike in osebe, ki potrjujejo/podpirajo njihovo samopodobo. Pri zapornikih, ki nimajo močnih socialnih identitet, je prizonizacija toliko močnejša, kolikor bolj so intenzivni njihovi občutki socialne zavrnitve in percepcije pritiskov h konformnosti z vrednotami zaporniškega socialnega sistema. Do srednjega obdobja svoje institucionalne kariere se takšen posameznik intenzivno identificira z ostalimi zaporniki, ob približevanju odpusta iz institucije pa začne ponovno izražati povečano konformnost z legitimnimi vrednotami. Ta fleksibilnost v orientaciji je posledica dejstva, da posameznik nima izoblikovanih močnih predanosti do specifičnih socialnih identitet (Faine 1973, 579-80).

naloge, vlada na tem področju kar dobršna terminološka in pojmovna zmeda. Prizonizacijo nekateri raziskovalci pojmujejo kot socializacijo, nekateri kot resocializacijo, nekateri zgolj kot način prilagoditve na situacijo ujetništva, spet drugi kot akulturacijo oziroma asimilacijo. Predvsem pa je, ne glede na to, kako je označena, prizonizacija razumljena kot proces, ki je negativen, škodljiv za posameznika in tudi za institucijo zapora – ovira rehabilitacijo (resocializacijske napore institucije) in posledično preprečuje ter onemogoča posameznikovo možnost uspešne prilagoditve na svobodno družbo po prestani kazni.

Poleg tega je kritika koncepta usmerjena še na metodološko dimenzijo (Zamble in Porporino 1988, 9), ki je po mojem mnenju povsem primerna in utemeljena. Prizonizacijske študije temeljijo predvsem na presečnih in enostavnih korelacijskih metodoloških analizah vzorcev zaporniške populacije – proučujejo (so)vplivanje odvisnih in neodvisnih deprivacijskih in importacijskih spremenljivk na prizonizacijo v določeni časovni točki, kar je sicer ustrezno z vidika zastavljenih ciljev, ne nudijo pa vpogleda v morebitne spremembe, ki se lahko zgodijo skozi čas (tako v tiste spremembe, ki so se morebiti zgodile do trenutka proučevanja, kot v tiste, ki se morebiti lahko zgodijo po končanem proučevanju). Metodološki model, kakršen je uporabljen, ne more prikazati prave slike delovanja prizonizacijskega procesa, ampak lahko pokaže zgolj njegovo stanje, oziroma stopnjo v določenem momentu – v tistem momentu, v katerem se vrši raziskava. Če posameznik v trenutku, ko se vrši raziskava, odraža določeno stopnjo prizoniziranosti⁵⁰, pravzaprav na takšni raziskovalni osnovi ne moremo vedeti, ali je ta stopnja na točki višja, enaka ali nižja od tiste v prejšnji časovni točki. Če ne poznamo posameznikovega socialno-kulturnega ozadja (njegove socializacije in inkulturacije), tudi ne moremo s kakršnokoli gotovostjo trditi, da je zapor s svojo formalno, še zlasti pa z neformalno (zaporniško) strukturo,

---

⁵⁰ V študijah sta uporabljena naslednja kazalca oziroma merili stopnje prizoniziranosti: nekonformnost z normami in pričakovanji zaporskega osebja (Wheeler 1961, 699); ter vdanost oziroma privrženost normam zaporniškega kodeksa (Wellford 1976, 198; Thomas in Foster 1972, 232; Zingraff 1975, 372; Thomas 1977a, 60; Thomas 1977b, 139; Thomas, Petersen in Zingraff 1978, 387; Thomas, Petersen in Cage 1981, 38; Paterline in Petersen 1999, 431).

kakorkoli vplival nanj.⁵¹ Kot opozarjata Zamble in Porporino, so potrebne longitudinalne študije, s katerimi bi lahko analizirali področje sprememb pri posamezniku (1988, 9). Avtorja sta poleg vsega še mnenja, da je koncept prizonizacije pravzaprav preveč splošen in surov konstrukt, ki je kriminološko raziskovanje usmeril v proučevanje in pojasnjevanje uniformnosti v obnašanju, namesto da bi se raje osredotočil na razlike. Poudarjata, da je za razumevanje različnih ter številnih reakcij na zaporsko situacijo potreben dosti bolj razdelan pristop, kot ga ponuja prizonizacijski koncept (ibid.).

Kritično ocenjevanje naj bi pripomoglo k rekonstrukciji, izboljševanju in dopolnjevanju teoretičnih konceptov in razmišljanj. Pomagalo naj bi nadaljnemu razvijanju teorije, zato kritika ne sme povzročiti prenehanja znanstvenega zanimanja za področja, za katera se zdi, da se trenutno nahajajo na mrtvi točki. Prizonizacijska teorija ima določene pomanjkljivosti, vendar ima kljub temu tudi veliko vrednost. Nudi znanje in vedenje, ki ga je moč uporabiti pri proučevanju socialnih procesov, katerim je izpostavljen posameznik v zaporu.

5.2 O SOCIALIZACIJI IN RESOCIALIZACIJI V ZAPORU

Osrednje vodilo, ki se ga je treba držati pri razmišljanju o situaciji v zaporu, je že ničkolikokrat izpostavljeno in poudarjeno dejstvo, da vsak posamezen zapornik v zapor prinese določene lastne vedenjske vzorce, prepričanja, načine razmišljanja, pojmovanja in razumevanja sebe in drugih, lastni vrednotni sistem ter iz njega izhajajoče normativne orientacije itd. V situacijo slehernik vnese svojo celotno in že izoblikovano osebnost, ki je rezultat njegove dotedanje socializacijske ter inkulturacijske izkušnje. V situacijo posameznik vnese kulturo

---

⁵¹ Naj ob tem dodam še naslednje: čeprav je v strokovni javnosti prišlo do spoznanja, da oseba s seboj v zaporsko situacijo prinese določene subkulturne vzorce (pripadnost določenemu subkulturnemu sistemu), analiza vzorca zapornikov v študijah o prizonizaciji ne določa, s katerim subkulturnim sistemom je posamezen zapornik v vzorcu vstopil v zapor (Wheeler 1961; Wellford 1976; Thomas in Foster 1972; Zingraff 1975; Thomas 1977a; Thomas 1977b; Thomas, Petersen in Zingraff 1978; Thomas, Petersen in Cage 1981; Paterline in Petersen 1999).

oziroma kulturne standarde, ki ga pravzaprav določajo in vodijo v njegovem delovanju.

Kot smo že opredelili, je zapor institucija, ki zapira posameznike, ki so prekršili obče sprejete, veljavne in pravno-formalno predpisane družbene norme. Je formalna organizacija, ki ji družba/država dodeljuje eksplicitno vlogo zapiranja teh posameznikov – odvzema njihove prostosti in s tem kaznovanja. Poleg tega je pomemben namen in zastavljen cilj institucije zapora še resocializacija/rehabilitacija teh posameznikov – prosocialno vplivanje na njihove osebnosti, da po odpustu iz prestajanja kazni ne bi več kršili družbenih norm in bi lahko postali spoštovani člani uveljavljenega konvencionalnega družbeno-kulturnega reda. Formalna organizacija zapora s svojim osebjem tako predstavlja širšo družbo in njeno kulturo.

Po drugi strani pa je v zaporu prisotna še ena družbena in kulturna realnost – tista, ki se oblikuje in razvija med zaporniki, t.j. neformalna socialna organizacija zapornikov s svojo socialno strukturo in kulturo. Številne socialne vloge, statusi, norme in skupine tvorijo družbo v malem. Toliko bolj, ker so posamezniki pripadniki različnih subkultur: deviantnih – kriminalne subkulture in subkulture zapora, ter legitimnih – konvencionalnih subkultur (Irwin in Cressey 1962). Ker gre za takšno situacijo, je pravzaprav potrebna velika previdnost, ko je govora o socialnih procesih v zaporu. Vseh zapornikov namreč ne moremo kar enostavno obravnavati kot enake, oziroma jih preprosto enačiti. Ne moremo torej reči, da je samo zato, ker je pristal za zapahi, sleherni posameznik, obsojen za kaznivo dejanje, devianten – zločinec, kriminallec. Kvečjemu lahko rečemo le, da je takšnih velika večina.

Z vidika posameznika-zapornika in socialnih procesov, katerim je v zaporu izpostavljen, lahko v zaporu govorimo tako o socializaciji kot o resocializaciji. Vendar pa situacija ni enostavna, ampak prej in predvsem kompleksna in večplastna, celo navzkrižna. Izkaže se, da legitimna/konvencionalna kultura znotraj zapora ni zastopana zgolj z zaporskim osebjem, ampak tudi z določenim (manjšim) deležem zapornikov (manjšim v primerjavi z ostalimi zaporniki, ki so pripadniki deviantnih subkultur). To pomeni, da ti zaporniki institucionalne

resocializacije/rehabilitacije ne potrebujejo. Vsaj ne v tem smislu, da bi bilo potrebno njihovo osebnost na novo strukturirati, kar je dejansko, kot že omenjeno, bistvo resocializacije in je pravzaprav nemogoč proces. Ti zaporniki nasprotno nadaljujejo svojo socializacijo, čeprav v nenavadnem okolju.

To, da v zaporu poteka nadaljnja socializacija, ne pa resocializacija, velja tudi za pripadnike deviantnih subkultur. Ker so deviantne subkulture v zaporu ravno tako vnesene s svojimi člani in tam nadaljujejo svoj obstoj, se tudi člani teh subkultur v zaporu pravzaprav le nadaljnje socializirajo.

Po drugi strani pa so pripadniki deviantnih subkultur s strani formalne organizacije izpostavljeni resocializacijskim pritiskom. Institucija jih skuša v skladu s svojim družbeno dodeljenim planom popraviti, prevzgojiti oziroma resocializirati. Njihovi vedenjski vzorci in vrednotni sistemi niso skladni z legitimnim konvencionalnim kulturnim ustrojem, zato jih skušajo spremeniti.

Hkrati so resocializacijskim pritiskom izpostavljeni tudi zaporniki, ki so pripadniki legitimnih subkultur, vendar iz druge smeri: s strani zaporniške populacije, oziroma zaporniških deviantnih subkulturnih sistemov. Ne sme se namreč pozabiti na dejstvo, da zaporska situacija temelji na prisilnosti – tako kot so zaporniki prisiljeni živeti in delati skupaj, je prisiljen tudi stik z drugimi (deviantnimi) subkulturami.

Povedano pomeni, da je dejansko v zaporu vsak zapornik hkrati izpostavljen tako resocializacijskemu kot socializacijskemu procesu. Zapornik, ki je član konvencionalne subkulture, je pod resocializacijskim pritiskom s strani zapornikov, ki so člani deviantnih subkultur, medtem ko je zapornik, ki je član deviantne subkulture, pod resocializacijskim pritiskom s strani formalne institucije, ki zastopa konvencionalno kulturo. Oba zapornika pa se znotraj institucije tudi nadalje socializirata (glej shemo 5.1).

Shema 0.1: Socialni procesi v zaporu glede na tip kulture in pripadnost subkulturi

	ZAPORNIŠKA KULTURA	INSTITUCIONALNA KULTURA
Pripadnik kriminalne subkulture	Socializacija	Resocializacija
Pripadnik obsojenske subkulture	Socializacija	Resocializacija
Pripadnik konvencionalne subkulture	Resocializacija	Socializacija

Naj za bolj jasno ponazoritev zgoraj zapisanega še enkrat izpostavim in uporabim že predstavljene in opisane socialne vloge in tipe zapornikov, ki odražajo določene vedenjske vzorce in vrednotno-normativne orientacije posameznikov. Vedenje o aktivnostih posameznika v različnih in številnih interakcijah, o njegovem odnosu do formalne in neformalne organizacije zapora ter o vrednotno-normativnem sistemu, ki ga vodi v njegovem delovanju, nudi podlago za razmišljanje in ugotavljanje, kateremu socialnemu procesu – socializaciji ali resocializaciji ali obema – je posameznik v zaporski situaciji izpostavljen (seveda v okviru in na osnovi v nalogi zastavljenih teoretičnih izhodišč).

Če grobo in enoplastno, strogo na osnovi dimenzije kulturnega sistema in z vidika delujočega posameznika, še enkrat opredelimo procesa socializacije in resocializacije, torej, da je socializacija (z inkulturacijo) neprestano nadgrajevanje naučenega znotraj posamezniku matičnega (sub)kulturnega sistema, in da je resocializacija (z akulturacijo) proces, ki se sproži pri medkulturnem stiku ter teži k spremembi že naučene in ponotranjene vsebine socializacije, zlasti v smislu zamenjave vrednotnega sistema in spreminjanja osebnosti, potem je v zaporu, glede na prisotnost vsaj treh različnih (sub)kulturnih sistemov, sleherni zapornik, kot že povedano, izpostavljen obema procesoma. Vloga, ki jo zapornik igra, in vzorec obnašanja, ki ga izkazuje v zaporski situaciji, sta predhodno (t.j. z njegovo socializacijsko/inkulturacijsko izkušnjo) socialno in kulturno določena ter posredovana – odsevata norme in

vrednote posameznika ter iz tega izhajajoče potrebe, interese, prepričanja, načine razmišljanja, zaznavanja itd. Vsak posameznik se odziva na spodbude, pričakovanja in zahteve, ki izhajajo iz njegovega neposrednega socialno-kulturnega okolja (t.j. od drugih posameznikov v sistemu) in istočasno tudi prav ti njegovi odzivi konstituirajo spodbude, pričakovanja in zahteve za druge sodelujoče v sistemu. V tem smislu določene spodbude, pričakovanja in zahteve za nekoga predstavljajo socializacijsko okolje, za nekoga drugega pa okolje, ki pritiska k resocializaciji.

Zapornik, pripadnik konvencionalne (sub)kulture, torej »človek osebja« (center man – Sykes) in prosocialen zapornik (square john – Schrag), s strani institucije ni pod resocializacijskim pritiskom. Njegov vrednotni sistem je konvencionalen in njegovi normativni standardi legitimni, zato ta posameznik ne občuti neskladja med svojim načinom delovanja in zahtevami ter pričakovanji, ki izhajajo s strani osebja, kot predstavnika konvencionalne družbe/kulture v zaporu. Se pa, po drugi strani, nad njim vršijo resocializacijski pritiski s strani kateregakoli drugega zapornika, ki je pripadnik ene ali druge deviantne subkulture. Če le-ta od posameznika zahteva in pričakuje nekaj, kar je v nasprotju z njegovimi prepričanji, nazori, normami in predvsem vrednotami, to lahko razumemo kot pritisk k opustitvi in zamenjavi določene vrednote, oziroma k spremembi njegovega vrednotnega sistema.⁵²

Enako načelo, po katerem funkcionira izvajanje resocializacijskih pritiskov, velja tudi za druge zaporniške socialne vloge oziroma tipe zapornikov. Antisocialen zapornik (right guy – Schrag) ali »pravi človek« (real man – Sykes) je predstavnik deviantne, kriminalne subkulture (subkulture tatov) v zaporu. Je karierni kriminallec, predan svojemu kriminalnemu življenju in kriminalni karieri, ki ga v njegovem delovanju vodi nelegitimen normativni sistem, osnovan na

---

⁵² Takšen primer je lahko situacija, ko nekdo, ki nima ugodnosti prostih izhodov iz institucije od drugega, ki to ugodnost ima, zahteva, da mu le-ta v zapor pretihotapi določeno prepovedano blago (intervju, 2009). Ker je to v nasprotju z vrednotnim in normativnim sistemom slednjega, bi moral le-ta za izvedbo takšnega dejanja določeno vrednoto/normo, ki mu to »prepoveduje« opustiti in jo zamenjati z drugačno vrednoto, oziroma z vrednoto tistega posameznika, ki je od njega to zahteval.

kriminalnem kodeksu. S strani institucije je izpostavljen resocializacijskim pritiskom, ravno tako pa lahko k njegovi resocializaciji težijo tudi pripadniki druge deviantne subkulture v zaporu, subkulture obsojencev.

Pseudosocialen zapornik (con politician – Schrag) je v svojem delovanju pod vplivom tako legitimnega (konvencionalnega) kot nelegitimnega (deviantnega) normativnega sistema. Sposoben je spreminjati referenčni okvir svojih akcij in tako usklajeno ravnati z drugimi, v katerikoli situaciji se znajde. Ker je sposoben takšnega »dvosmernega« delovanja, v zaporu ni izpostavljen pritiskom resocializacije niti od institucije niti od sojetnikov. Obratno je pri asocialnem zaporniku (outlaw – Schrag), ki popačeno zaznava normativne predpise oziroma se aktivno upira obema normativnima sistemoma. V odnosu do institucije (in tako konvencionalne družbe) je problematičen, zato iz njene smeri prihajajo resocializacijske težnje, ravno tako pa je izpostavljen resocializacijskim pritiskom tudi s strani drugih zapornikov, predvsem pripadnikov kriminalne subkulture. Asocialen zapornik je predstavnik obsojenske subkulture in kot tak, zaradi utilitaristične vrednotne usmeritve, v zaporniškem socialnem sistemu zaseda visoke položaje (t.j. položaje vpliva, informacij in moči), ki jih odsevajo socialne vloge »nasilnež« (gorilla), »trgovec/preprodajalec« (merchant/pedlar), »spolni plenilec« (wolf), »pretepač« (ball buster) in »silak« (tough) ter tudi v določeni meri (predvsem pa v anonimni obliki) »izdajalec/ovaduh« (rat/squealer) (glej shemo 5.2).

Shema 0.2: Socialni procesi v zaporu glede na tip kulture in zaporniške socialne tipe oziroma zaporniške socialne vloge

<i>Kulturni sistem</i>		ZAPORNIŠKA KULTURA		INSTITUCIONALNA KULTURA
		Kriminalna subkultura	Subkultura obsojencev	
<i>Socialni tipi in socialne vloge</i>				
Konven. subkult.	PROSOCIALNI človek osebja	Resocializacija	Resocializacija	Socializacija
	ANTISOCIALNI pravi človek	Socializacija	Resocializacija	Resocializacija
	PSEVDOSOCIALNI	Socializacija	Socializacija	Socializacija
Krim. subkult. / subkult. obsoj.	ASOCIALNI nasilnež trgovec/preprodajalec spolni plenilec pretepač silak izdajalec	Resocializacija	Socializacija	Resocializacija

V kolikšni meri posameznik občuti resocializacijski pritisk in ali ga sploh občuti, je v prvi vrsti odvisno od njega samega, v drugi vrsti pa predvsem od intenzivnosti tega pritiska. Ključni pogoj je seveda socialna interakcija, ki sploh omogoča izmenjavanje oziroma prenašanje vsebin med posamezniki. Ker torej sleherni posameznik v situacijo vnese lastne vedenjske vzorce, vrednote, norme itd. ter skozi socialno interakcijo vse te elemente prenaša na drugega posameznika, je za ugotavljanje, za kateri proces gre, torej socializacijo ali resocializacijo, relevantno vprašanje zgolj to, kakšne vedenjske vzorce, vrednote, norme itd. je slednji s seboj prinesel v situacijo. V kolikor gre med njima za skladnost delovanja, je nedvomno odgovor, da se medsebojno socializirata, v kolikor pa gre za kakršnokoli neskladnost, bodisi v pričakovanjih, zahtevah, spodbudah, ki jih eden za drugega konstituirata, potem je jasno, da se odvijajo resocializacijski pritiski, torej težnje po resocializaciji.

5.3 PRILAGODITEV NA ZAPOR – PRILAGODITVENE OBLIKE IN VZORCI

»Dano fizično ali socialno okolje pomeni različno psihološko okolje za vsakogar, ki v njem deluje; oseba zaznava in deluje na različne načine, ko prehaja iz enega v drugo okolje« (Dewey in Bentley v Toch 2002, 2). Zapor je z namenom neprijeten in biti mora vse kaj drugega kot všečen. Stres je njegova vgrajena značilnost (Morris, v *ibid.*, 8). Jasno pa je nekaj: medtem ko se nekateri zaporniki na izzive zaporskega okolja prilagodijo brez večjih težav, obstajajo drugi, ki močno trpijo in se le s težavo prebijajo. Podobni zaporniki preživijo v istem okolju, zaporniki, ki preživijo v enem okolju, se zlomijo v drugem, situacije, ki so za nekatere zapornike stresne, nimajo na druge nikakršnega učinka. V primerjavi z ožjimi pogledi na zaporsko okolje, ki zapore predstavljajo kot žarišča nasilja, šole kriminala, koncentracijska taborišča za nepriviligirane in odlagališča nepopoljšljivih oziroma pokvarjenih, se bolj sofisticirani pogledi osredotočajo na bolečine zapora, na stresnost situacije »biti zapornik« (Toch 2002, 8-12). Deprivacije in frustracije, s katerimi se v zaporu sooča zapornik, se namreč po mnenju Syksa prevajajo v dvom o sebi in v zmanjšan občutek samospoštovanja (v *ibid.*, 9). Ljudje zahtevamo določene osnovne komoditete v svetu, ki nas obdaja. Te zahteve postanejo močnejše ali šibkejše zaradi razlik v osebnih izkušnjah in motivih, ki določajo, kaj je tisto, kar si oseba najbolj želi, zato da bi se lahko kosala s svetom in v njem preživela. Isti posameznik se bo tako različno odzval na različne socialne svetove (*ibid.*, 165).

Deloma lahko deprivacije in frustracije življenja v zaporu (»pains of imprisonment«, Sykes 1958, 63) vidimo kot kazni, ki jih svobodna družba namerno zadaja posameznikom, ker so prekršili zakon, deloma pa jih lahko razumemo tudi kot nenačrtovane (ali celo neizogibne) spremljevalne okoliščine zapiranja velikega števila posameznikov. Kakorkoli že, predstavljajo alternativo telesnim kaznim preteklosti. Izguba svobode, prikrajšanost za dobrine in storitve, za (hetero)seksualne odnose, za avtonomijo in varnost so bolečine, ki, poleg takojšnjih učinkov neugodja, dolgočasje in osamljenosti, pomenijo veliko grožnjo oziroma napad na posameznikovo osebnost, na njegovo samopodobo in osebno dostojanstvo (Sykes 1958, 64). Kot pravi Maslow, obstajajo nekatere frustrirajoče situacije, ki se kažejo kot resni napadi na osebnost, kot grožnja

življenjskim ciljem posameznika, njegovim obrambnim mehanizmom, samospoštovanju in njegovemu občutku varnosti (v *ibid.*, 64).

Deprivacija svobode je najbolj neposredno očitna. Zapornik je zaprt v instituciji in znotraj nje (gibanje je omejeno z jasnim sistemom pravil). Odtrgan je od družine in prijateljev, izgubljene so emocionalne vezi, pogosta sta dolgočasje in osamljenost. Največja rana pa je dejstvo, da zapiranje pomeni namerno moralno zavračanje zločincev s strani svobodne družbe – moralna obsodba pretvarja bolečino v kazen, pomeni grožnjo egu, ki zaporniku ne dopušča pozabiti, da je s storitvijo kaznivega dejanja zapravil status zaupnega in funkcionalnega člana družbe. Če naj zapornik psihološko vzdrži, mora to zavračanje oziroma degradacijo nekako odvrniti. *Deprivacija dobrin in storitev* pomeni visoko stopnjo ogroženosti za samodojemanje zapornika. Dobrine in storitve so sistematično omejevanje in standard življenja v zaporu zadovoljuje samo nujne potrebe. *Deprivacija (hetero)seksualnih odnosov* izhaja iz dejstva, da je zapor istospolna skupnost, ki kot takšna zaradi neprostoovoljnega celibata pomeni še eno resno grožnjo zapornikovi samopodobi – ohranjanju podobe o sebi kot spolnem bitju. *Deprivacija avtonomije* je zaradi izpostavljenosti mnogim pravilom in zahtevam, ki prihajajo s strani birokratskega osebja, totalna in vsiljena. Sistem zaporskih pravil reducira zapornika na stopnjo šibkega, nemočnega in odvisnega otroka, kar pomeni grožnjo odraslosti. Življenje v zaporu je življenje v prisilni intimnosti s posamezniki, od katerih imajo nekateri dolgo zgodovino nasilnega in agresivnega obnašanja. Čeprav so si vsi podobni v smislu stigme obsodbe, še vedno obstaja določeno število posameznikov, ki povprečnega zapornika oropajo občutka varnosti. *Deprivacija varnosti* tako pri posamezniku vzbuja občutek tesnobe in negotovosti, ne toliko zaradi možnosti biti napaden ali izkoriščan, ampak toliko bolj zaradi tega, ker takšen napad vedno postavlja pod vprašaj sposobnost samoobrambe. Ocenjevanje teh sposobnosti tako z lastne strani kot s strani drugih lahko ogrozi predstavo o sebi, ki jo je imel posameznik v nekem drugem svetu (Sykes 1958, 63-78; Špadijer-Džinić 1973, 77, 91). Biti v zaporu pomeni zato veliko osebno katastrofo – nenadna dislokacija, šok, otopelost, stiska in (ne)sposobnost obvladovanja vseh teh občutenj privedejo zapornika do tega, da se čuti nemočnega in apatičnega. Na izgubo avtonomije, privilegijev, osebne varnosti,

svobode in zasebnosti se mora zapornik prilagoditi. Izkušnjo zaprtja pa seveda vsak posameznik doživlja različno (Reuss 2003, 427-9).

Med reakcijami in prilagoditvami posameznikov so velike razlike, in kot pravi Anne Reuss (2003, 430) moramo priznati, da ima odstranitev iz domačih socialnih in kulturnih omrežij na zapornika velik vznemirjajoč, izzivajoč in celo travmatičen učinek. Načini prilagoditve so raznovrstni vsaj v tolikšni meri, kot je raznovrstna narava storjenih zločinov in dolžin posameznih kazni (ibid.). Ali kot zapiše Sykes, zaporov je toliko kot je zapornikov. Vsak posameznik prinese v institucijo svoje potrebe, svoje ozadje in vsak iz njega odnese svojo interpretacijo življenja znotraj zidov (Sykes 1958, 63). Od obsodbe do izpustitve na svobodo bo zapornik doživel izkušnje, ki bodo do določene mere spremenile njegov pogled na življenje, pogled na svet in navsezadnje tudi občutenje samega sebe, med prestajanjem kazni pa se bo moral naučiti (pre)živeti v režimu striktnih pravil (Reuss 2003, 431).

Prehod iz domačega v novo in neznano okolje sproži občutek t.i. kulturnega šoka, ki je zmes občutkov strahu, zmedenosti, odtujitve, nemoči in zapuščenosti. Ljudje namreč vstopamo v nova okolja z domnevo, da nam bodo prejšnje izkušnje ob tem v pomoč, da nam bodo v preteklosti razrešene situacije pomagale razumeti novo situacijo, da bodo poprej pridobljene veščine uporabne pri reševanju novonastalih težav. Zato iščemo podobne možnosti, s katerimi lahko opravimo na podoben način. Stresno situacijo in posledično stresen prehod v novo okolje predstavlja nezmožnost pridobitve informacij, nujnih za soočanje z okoljem, srečanje z večjimi problemi, preden se dovolj seznanimo s situacijo (tako da nanje ne moremo ustrezno odgovoriti) in nezmožnost doseganja trenutno pomembnih življenjskih ciljev. V najbolj ekstremnem primeru je posameznik soočen z nepoznanim svetom, ki odločno izpodbija njegove najbolj temeljne domneve (Toch 2002, 193).

Toch govori o prilagoditvah zapornikov, ki so pod stresom in zaradi tega v veliki meri bolj ranljivi. Zanje so zato zelo pomembne njihove potrebe in skrbi⁵³, povezane s samim okoljem. Zapornik zato ustvari neke vrste pribežališče, »nišo« (»niche«, Toch 2002, 237), funkcionalno (pod)okolje, ki vsebuje zelene predmete, prostor, sredstva, ljudi in razmerja med ljudmi. To zatočišče zaznava kot potencialni instrument za sprostitev stresa in doseganje psihološkega ravnotežja (ibid.).

Večina zapornikov vstopi v zapor s kar dobro samopodobo, čeprav jo lahko spodkoplje razkrajanje številnih prejšnjih domnev glede lastne sposobnosti in učinkovitosti (Toch 2002, 239). Ob vstopu v institucijo ima običajno posameznik določeno idejo o tem, kdo je, v zaporu pa pogosto dobi občutek, da je precej manj od tega (to mu dajejo vedeti pazniki, drugi zaporniki ali njihova lastna izzvana percepcija ter vpogled vase). V tej situaciji odigra pomembno vlogo ravno »niša«, ki jo zapornik ustvari, saj mu ta zagotavlja občutek pripadnosti in domačnosti v situaciji grozeče neobičajnosti (ibid.). Ittelson s sodelavci opisuje pet faz procesa prehoda v novo okolje, ki jih Toch aplicira na zaporsko situacijo. Prva (afektivna) faza je emocionalna reakcija posameznika z občutkom tesnobe in stopnjevanim zavedanjem negotovosti oziroma občutkom strahu. Če in ko posameznik razreši neravnotežje, ki ga je povzročila afektivna reakcija, nastopi proces orientacije. Posameznik namreč skuša dognati, kaj se dogaja, kje je ipd., najti skuša svoj prostor znotraj novega sveta. Tretja faza je proces katalogiziranja, ko posameznik osebam, področjem in vlogam (relevantnim aspektom okolja) dodeljuje identifikatorje – opise toplote, sprejemljivosti, sovražnosti ali nevarnosti. V tej fazi posameznik dejansko ocenjuje fizično in socialno okolje s širjenjem njegovega pomena preko funkcionalnega povezovanja njegovih številnih aspektov z lastnimi potrebami, predispozicijami

---

⁵³ Posameznik zahteva in potrebuje določene stvari od obkrožujočega okolja. Toch tako govori o sedmih dimenzijah, pomembnih za zapornike: zasebnost (skrb za socialno in fizično stimulacijo); varnost (skrb za fizično varnost); struktura (skrb za stabilnost in predvidljivost okolja); podpora (skrb za zanesljivo pomoč v smislu pospeševanja samonapredovanja in samoizboljševanja); emocionalni odziv (želja po takšnih odnosih, ki nudijo emocionalno podporo in empatijo); aktivnost (potreba po okupiranosti in distrakciji); ter svoboda (potreba po avtonomiji) (2002, 21-2).

in vrednotami. V četrti fazi posameznik ustvarja sistem življenja znotraj okolja. Išče osebe, s katerimi se lahko pogovarja, ugotavlja, koga se mora izogibati, s kom se mora pogajati za čim bolj nemoteno življenje ipd. Če vsa ta vprašanja primerno razreši, posameznik doseže občutek oblasti nad lastnim funkcionalnim svetom. Ko z namenom doseganja ciljev uredi, sistematizira in prekontrolira sestavne dele njegovega sveta, nastopi faza manipulacije. Z zavedanjem novih sposobnosti in oblasti nad doslej nepremagljivimi težavami in ovirami, začne oseba razvijati nove potrebe in strategije njihovega doseganja. Seveda pa lahko pride tudi do ovir v napredovanju skozi posamezne faze. Zaporniki namreč pogosto zaporskega okolja ne zaznavajo logično in racionalno, kar privede predvsem v fazi orientacije do velikih zmot in odklonov – ne vedo, kaj se od njih pričakuje, pretirano reagirajo na stres ipd. (v *ibid.*, 234-244).

Zaporniki torej skušajo na različne načine nevtralizirati, ublažiti ali se izogniti frustracijam in deprivacijam, s katerimi se soočajo in ki pomenijo grožnjo njihovi osebnosti in samopojmovanju. Kakšni bodo ti načini, je vsekakor odvisno od stopnje samih frustracij in deprivacij, izpostavljenosti zapornika le-tem ter nenazadnje tudi od njegove osebne strukture (Špadijer-Džinić 1973, 97).

Goffman opredeljuje štiri različne individualne prilagoditvene vzorce. Okolje totalne institucije predstavlja specifične okoliščine, na katere se mora posameznik prilagoditi. Posameznik lahko tako med bivanjem v instituciji uporabi različne vzorce: a) *situacijski umik* (umik iz interakcij, ki je opredeljen tudi kot regresija oziroma zaporska psihoza); b) *linijo nepopustljivosti* (posameznik popolnoma zavrača kakršnokoli sodelovanje z osebjem, vendar pa Goffman izpostavlja, da je takšno vedenje v tipičnih primerih le začasno in značilno za začetno obdobje); c) *kolonizacijo* (posameznik uporabi vsa razpoložljiva sredstva, da si ustvari zadovoljiv svet znotraj institucije); in č) *konverzijo* (posameznik nase prevzame poglede osebja nanj in skuša igrati vlogo vzornega varovanca – zapornika). Po mnenju Goffmana le redki vztrajajo le pri enem določenem vzorcu, v največ primerih skušajo namreč čim bolj nekonfliktno prestatati svoje bivanje v instituciji, kar pomeni nekoliko

oportunistično kombiniranje sekundarnih⁵⁴ prilagoditev, konverzije, kolonizacije in lojalnosti do zaporniške skupine, da tako maksimizirajo možnosti za izhod iz institucije čim manj psihološko in fizično poškodovani. Vsak vzorec prilagoditve predstavlja specifičen način upravljanja napetosti med domačim svetom in svetom institucije (Goffman 1961, 61-65).

Sykes s tem v zvezi govori o begu, tako o razmišljanju in o sanjarjenju o dejanskem *fizičnem pobegu* iz institucije, kot tudi o *psihološkem umiku*. Prva rešitev je radikalna in diametralno nasprotna dejanski situaciji, na kateri je utemeljen zapor, predstavlja pa enega od psiholoških mehanizmov, ki lajša življenje v zaporu, ali pa vsaj odvrta pozornost od njega. Pri psihološkem umiku gre za umik v domišljjski svet, ki temelji na spominih iz preteklosti ali namišljenih situacijah v prihodnosti. Ko in če zapornik ne more razrešiti situacije z načinom umika, pa po Sykesovem mnenju ostajata še *upor* in *inovacija*. Čeprav je odkrit upor obsojen na poraz v smislu prevzema oblasti, lahko vseeno pritegne pozornost javnosti, ki morebiti lahko zahteva določene spremembe v režimu zapora. Inovacija je oblika miroljubnega prigovarjanja k spremembam in izboljšavam v zaporu, ki zaporniku nudi nekoliko lažje prenašanje situacije (1958, 81-2).

Podobno tipologijo poda tudi Morris, ki poleg bega (umika), inovacije in uporništva izpostavi še reakcije konformizma, ritualizma in manipulacije. Glede opisa prvih treh oblik med avtorjema ni bistvenih razlik, zato bom predstavila le slednje tri. *Konformizem* je značilen za tistega zapornika, ki priznava, da je s storitvijo kaznivega dejanja naredil napako in mora biti zato kaznovan. Vse, kar zaporsko osebje z njim dela, je legitimno in le v njegovo dobro ter dobro družbe. Zapornik ne ponotranjenji vrednot osebja, ampak le sprejema skupni interes za red in stabilnost ter idejo, da ga sistem na nekakšen način mora rehabilitirati.

---

⁵⁴ Sistem sekundarnih prilagoditev je sistem praks, ki neposredno ne kljubujejo osebju, ampak varovancu institucije omogočajo pridobitev prepovedanih zadovoljstev oziroma pridobitev dovoljenih zadovoljstev s prepovedanimi sredstvi. Varovancu ta sistem zagotavlja pomemben dokaz, da je še vedno sam svoj človek, ki ima določen nadzor nad svojim okoljem (Goffman 1961, 54-55).

Ritualizem opisuje vedenje zapornika, ki zavrača vrednote osebja oziroma splošno sprejete družbene vrednote, se pa v pretirani obliki oprijema institucionalnih norm. Morris razlikuje med *ritualizmom identifikacije*, ki se večinoma pojavlja med zaporniki, ki opravljajo delo zaporskega osebja – zaradi dobrega opravljanja tega dela so deležni spoštovanja osebja ter se zato do sojetnikov vedejo vzvišeno – in *ritualizmom odvisnosti*, ki je tipičen za zapornike, ki postanejo popolnoma odvisni in pasivni, zato postane edini kraj, kjer lahko živijo, zanje zapor. Z *manipulacijo* skuša zapornik doseči svoje lastne cilje, ob čemer se spretno izogiba konfliktom z osebjem in ga skuša prelisičiti. Seznanjen je z režimom zapora in načini, kako ga je mogoče najbolj izrabiti v lastno korist (v Špadijer-Džinić 1973, 101-2).

Mackenzie, Goodstein in Blouin izpostavljajo, da je ena najpomembnejših determinant načina prilagoditve na zapor pravzaprav stopnja posameznikove avtonomije. V kolikšni meri jo bo zapornik uveljavljal, gre pripisati trem atributom: a) dejanski stopnji avtonomije, ki jo dopušča objektivna situacija; b) percepciji zapornika glede avtonomije; in c) splošnemu pričakovanju zapornika glede avtonomije.⁵⁵ Na osnovi razmerja med pričakovano in percepirano

---

⁵⁵ Lyne Goodstein se v svoji študiji ukvarja z zapornikovim vključevanjem v formalno kulturo zapora, in ob tem raziskuje razmerje med načinom prilagoditve na zapor in procesom tranzicije v svobodno družbo. Na osnovi dveh aspektov življenja v zaporu – (ne)zadovoljstva z institucijo (z odnosi paznikov in osebja do zapornika ter s splošnim ravnanjem osebja z zapornikom) ter zapornikove orientacije k odpustu (skrb glede odpusta je po njenem mnenju pomemben dejavnik, ki lahko povzroči, da se nekateri zaporniki vedejo izrazito in odkrito konformno, medtem ko zasebno gojijo močno nezadovoljstvo z zaporskim sistemom) – tudi ona opredeljuje štiri prilagoditvene vzorce. *Upornik* je tako zelo nezadovoljen, hkrati pa tudi ni usmerjen k čimprejšnjemu odpustu. Do institucije goji negativna čustva, ki jih ni pripravljen skrivati zaradi ugodnosti. Javno zavrača formalna pravila zapora ter odklanja podreditev institucionalnim zahtevam. Ravno tako nezadovoljen, vendar pa hkrati visoko orientiran k odpustu je *manipulator*. Svoje nezadovoljstvo skriva za interakcijami z osebjem, vendar z namenom lastne koristi. Skuša se prikazati kot iskreno zainteresiranega za rehabilitacijo. *Institucionaliziran* zapornik je z zaporom zelo zadovoljen in niti ne razmišlja o odpustu. Podreja se formalnim institucionalnim zahtevam, ureja si udobno življenje znotraj institucije in ne kaže nikakršnih rehabilitativnih interesov. Zadnji tip je *pozitivističen* zapornik, ki je hkrati zelo zadovoljen in zelo zainteresiran za čimprejšnji odpust. Zapora ne vidi kot ekstremno averzivnega, saj zaznava, da pazniki in osebje z njim ravnajo korektno in pošteno. Brez težav se zato podreja zaporski rutini,

avtonomijo lahko tako govorimo o štirih vzorcih prilagoditve. *Nadzorovalen* zapornik pričakuje in tudi zaznava zmožnost aktivnega nadziranja dogodkov v zaporu. Vključen je v številne aktivnosti, načrtuje prihodnost in je na splošno izpostavljen nižjim stopnjam stresa ter manj številnim težavam kot ostali. *Uporniški* zapornik pričakuje določen nadzor, vendar pa takšne zmožnosti ne zaznava. Njegov vzorec je boj proti sistemu. Stopnja stresa je visoka in se odraža v vedenjskih težavah, kot so konflikti s sojetniki ali disciplinski prekrški. *Institucionaliziran* zapornik v nasprotju s prejšnjima dvema tipoma ne pričakuje nikakršne zmožnosti avtonomije, vendar pa jo hkrati zaznava. Udeležuje se številnih aktivnosti v zaporu, obenem pa ne dela nikakršnih načrtov za prihodnost, niti nima intenzivnih stikov z zunanostjo. Znotraj zapora gradi svoj svet. *Umaknjen* zapornik je pod velikim stresom, saj niti ne pričakuje niti ne zaznava nikakršne avtonomije. Ne vključuje se v aktivnosti, nima stikov z zunanjim svetom in trpi zaradi depresije in tesnobe. Izogiba se kakršnimkoli kontaktom in še posebej konfliktom z drugimi (1987, 50-2).

Na človeka, in zapornik je tudi človek, vpliva mnogo sil tako fizičnega, socialnega kot kulturnega okolja in okolici, ki ga obdaja, se mora konstantno prilagajati – tako ali drugače. Izpostavila sem že, da načini prilagoditve niso statični in da se posamezniki in skupine lahko tekom prestajanja kazni gibljejo med njimi. Mathews tako pravi, da lahko različne oblike prilagoditve strnemo v tri temeljne tipe: 1) *kooperacija* – zapornik se izogiba težavam in prestaja svojo kazen z minimalno stopnjo konflikta in stresa ter z namenom delovanja v smeri čimprejšnjega odpusta; 2) *umik* – zapornik se izolira od sojetnikov (fizično in/ali psihološko), kar se kaže kot zmanjšana stopnja komunikacije, depresija, samopoškodbe in celo samomor; ter 3) *upornišтво* – zapornik sodeluje v izgredih in nemirih ter se ne udeležuje aktivnosti zaporskega programa (1999, 55).

Naj na tem mestu predstavim še klasifikacijo zaporniških prilagoditvenih vzorcev, ki jo je opisal John Irwin (1972, 173). Avtor namreč ugotavlja oblike

---

sprejema avtoriteto zaporskega formalnega sistema in hkrati vzdržuje življenje izven institucije (1979, 247-253).

prilagoditve zapornikov z različnimi orientacijami in (sub)kulturno pripadnostjo. Zapornike ločuje na tiste, ki so orientirani k zunanjemu svetu (t.j. na tiste, ki se identificirajo z zunajzaprsko družbo, ki je bodisi legitimna bodisi nelegitimna) in na tiste, ki so primarno orientirani k svetu zapora (t.j. na tiste, ki jim okolje zapora ne predstavlja spremembe sociokulturne izkušnje, oziroma jim zapor dejansko pomeni način življenja). Orientacija je osnova za posameznikovo oblikovanje pomembnih odločitev, ki imajo lahko pomembne posledice za njegovo delovanje – npr. vpliv na izbiro strategije, kako prestati kazen (vsak zapornik si mora sam pri sebi zastaviti vprašanje, kako bo preстал bivanje v zaporu, kako bo deloval). Zapornike, usmerjene k zunanjemu svetu, ločuje še na tiste, ki želijo v največji meri ohraniti svoje življenjske vzorce in identitete (četudi morebiti nameravajo v prihodnje opustiti udeleževanje v kriminalnih aktivnostih), ter na tiste, ki želijo narediti pomembne spremembe v svojih življenjskih vzorcih in identitetah ter zapor vidijo kot priložnost za to (ibid., 173-4). Irwin tako med zaporniki ugotavlja tri različne prilagoditvene vzorce/stile: a) prekinitev stikov z zunanjim svetom in poskus zgraditi življenje znotraj zapora (t.j. oblika prilagoditve tistih zapornikov, ki so orientirani k svetu zapora); b) maksimiziranje udobja in ugodnosti, minimiziranje neudobja in konflikta ter poskus priti iz institucije čim prej (t.j. oblika prilagoditve tistih zapornikov, ki ohranjajo predanost življenju onkraj zidov institucije in ki zapor razumejo kot nekaj, kar je to življenje začasno prekinilo; obenem ti posamezniki nočejo na kakršenkoli način spremeniti svojih življenjskih vzorcev); in c) poskus izboljšati/popraviti sebe, za kar posameznik uporablja/izkorišča sredstva, ki so za to na razpolago v zaporu (t.j. oblika prilagoditve tistih zapornikov, ki so usmerjeni k prihodnjemu življenju zunaj zapora). Pri večini zapornikov je v najširšem smislu mogoče prepoznati te oblike prilagoditev (izjema so posamezniki, ki se težko soočajo s situacijo zaprtja – ki so pod velikim stresom, psihotični, nevrotični ipd.), izpostavlja pa avtor še, da se nekateri zaporniki poslužujejo tudi večih vzorcev hkrati, oziroma jih menjavajo, kar je odvisno tudi od tega, kako doživljajo in zaznavajo svoj napredek v instituciji (ibid., 175).

Maksimiziranje udobja in ugodnosti, minimiziranje neudobja in konflikta ter poskus priti iz institucije čim prej, je način delovanja, za katerega se večinoma odločijo skoraj vsi zaporniki (ibid.). Posameznik zaporsko izkušnjo doživlja kot

začasno prekinitve v svojem življenju, ki jo lahko brez večjih težav premaga. Kazen namerava prestat s čim manj trpljenja in s čim več ugodja, zato se izogiba težavam, poišče aktivnosti, ki mu krajšajo čas, zavaruje svojo lastnino, tvori prijateljstva z manjšimi skupinami drugih zapornikov (v glavnem s sebi podobnimi) ter ravna tako, kot misli, da je potrebno in ustrezno za čim hitrejši odpust. Osrednje načelo je izogibanje kakršnimkoli težavam, zato posameznik upošteva zaporniški kodeks, izogiba se nasilnim in konfliktnim zapornikom ter se ne vtikuje v zadeve drugih. Izogiba se aktivnostim in osebam, zaradi katerih bi lahko tvegala disciplinske sankcije s strani osebja. Udeležuje se tretmanskega programa, saj velja prepričanje, da je to pravi način za čimprejšnji odpust. Razmerja, ki jih tvori z drugimi posamezniki, se razprostirajo od bežnih in priložnostnih poznanstev do močnih tovarištev in kolegalnosti (kar temelji na podobnosti v identitetah, vrednotnih in normativnih dispozicijah – pripadniki deviantnih subkultur se načeloma izogibajo pripadnikom legitimnih subkultur, in obratno) (ibid., 175-6).

Irwin ugotavlja, da je ta vzorec pravzaprav značilen predvsem za pripadnika subkulture tatov oziroma kriminalne subkulture (ibid., 177). Zaporniški kodeks je kot prilagojena oblika kriminalnega kodeksa temelj tega vzorca in tat je torej s strani svoje kriminalne subkulture že vnaprej seznanjen z načini, kako prestat bivanje v zaporu (zapor je vgrajena značilnost kriminalnega življenja, vračunano tveganje, zato je nanj pripravljen). Sicer pa sleherni zapornik ta vzorec prilagodi lastnim potrebam, interesom, normam, vrednotam in načinu razumevanja trenutne neposredne realnosti. Najbolj v tem kontekstu izstopa pripadnik konvencionalne (sub)kulture – življenje v zaporu namreč dojema kot neprijetno in se zato skuša v največji meri izolirati od ostalih zapornikov in sploh zaporniškega sveta. Ne verjame v zaporniški kodeks, vendar pa ga upošteva zaradi lastne varnosti. Osredotoča se na svoje delo, razne hobije in prostočasne dejavnosti. Oblikuje le bežna prijateljstva z majhnim številom sebi podobnih, upira pa se vzpostavljanju globljih vezi z njimi – želi namreč, da ga sprejme konvencionalna družba in ne stigmatizirani izobčenci, kakršen je zaradi nastale situacije (t.j. dejstva, da je zaprt) tudi on sam (ibid., 178-9).

Konstrukcija življenja znotraj zapora je značilna za obsojenca oziroma pripadnika subkulture zapora. Kot pravi Irwin, je za tega posameznika svet zapora edini svet, ki ga dejansko in najbolj pozna. Ker ima za seboj dolgo institucionalno zgodovino z večkratnimi obsodbami (vključno in predvsem z mladoletnimi), je vaje življenja v zaporu – zna živeti, preživeti in uspeti v svetu, kjer se konflikti rešujejo s fizičnim nasiljem, kjer je za udobje potrebno tekmovati in kjer je potrebno oblikovati klike, da bi se obvaroval. Posameznik teži k pozicijam moči, vpliva in virov informacij, pozna rutino in zaseda visok položaj v socialnem sistemu zapornikov. Posluhuje se nasilja, groženj, agresije in manipulacije, da bi zadovoljil lastne potrebe in interese (izkorišča druge in z njimi manipulira). Aktiven je v zaporniški ekonomiji (ki je tudi osrednja dejavnost tega načina prilagoditve), preko katere utrjuje svoj status, vpliv in moč ter krepi svoje imetje (ibid., 181-2). Zapornik, ki je pripadnik konvencionalne (sub)kulture, po drugi strani nikoli ne deluje na takšen način, saj je to v nasprotju z njegovimi konvencionalnimi načeli – takšne aktivnosti dojema kot odbijajoče, odvratne in nevarne. Lahko pa takšen vzorec sčasoma prevzame pripadnik subkulture tatov, še zlasti po mnogih in dolгих zapornih kaznih, ko ugotovi, da ne spada več v svet zunaj zapora (zaradi dolge prekinitve stikov in izkušnje z zunanjimi socialnimi okolji) (ibid., 183).

Mnogi zaporniki se v zaporu odločijo na nek način narediti nekaj zase, ob čemer za ta namen načrtno izkoriščajo programe in možnosti, ki jih nudi institucija (možnosti neformalnega in formalnega izobraževanja, poklicnih usposabljanj, terapevtskih storitev itd.). Skušajo spremeniti svoj življenjski slog, najti samega sebe, se na nek način izboljšati, tako v fizičnem izgledu kot v smislu učenja in izpopolnjevanja socialnih veščin. Posameznik, ki izbere to pot, se odmakne od prejšnjih prijateljev, ki niso sprejeli takšne odločitve in tvori asociacije z drugimi, ki na podoben način iščejo samoizpopolnitev. Vendar pa kljub takšnemu delovanju posameznik ostaja zvest svojemu vrednotno-normativnemu sistemu – prihodnje življenje, na katerega se pripravlja, mora biti skladno z njegovimi vrednotami. Gre za zavestno odločitev posameznika. V primerjavi s pripadniki subkulture tatov in legitimnih subkultur je ta vzorec prilagoditve največkrat opaziti med pripadniki subkulture obsojencev, ki se tudi največkrat in najbolj srečujejo s težavami, povezanimi z oblikovanjem realističnih načrtov za

prihodnost (zlasti zaradi omejenih izkušenj z načinom življenja zunaj zapora). Pripadnik konvencionalne (sub)kulture se zaveda, da se mora za uspešno vrnitev v konvencionalno družbo soočiti z »napako«, ki jo je storil in ki ga je pripeljala za zapahe, zato pomoč išče pri zaporskih strokovnjakih (psihologih, psihiatrih), v podpornih skupinah za samopomoč ali pa se obrne k religiji. Pripadnik subkulture tatov, ki se poslužuje tega načina, je praviloma starejši in se v zaporu skozi programe pripravlja predvsem na konec svoje kriminalne kariere in na življenje po upokojitvi (ibid., 184-6).

Način prilagoditve na zapor in posledično prevzem določene vloge v socialnem sistemu zapornikov sta odvisna tudi od tega, kakšen je posameznik, torej, za kakšno osebnost gre v smislu identitete, vedenjskih vzorcev, pripadnosti določenemu (sub)kulturnemu sistemu, vrednotne opredeljenosti, normativnih orientacij, pogleda na svet, prepričanj, načinov razmišljanja in zaznavanja, dojetanja ter občutenja situacije, kar je pravzaprav vse rezultat posameznikove »predzaprorske« socializacije in inkulturacije. Vsi ti dejavniki, ki izhajajo iz samega posameznika, učinkujejo na njegovo obnašanje in delovanje v zaporu ter v veliki meri opredeljujejo, koliko in kako bo socialno, kulturno ter nenazadnje tudi fizično okolje zapora vplivalo nanj.

6 PREDSTAVITEV PRIMERA

6.1 PODATKI O IZVEDBI

Intervju je bil izveden v dveh obiskih sogovornika na njegovem domu, ob koncu tedna, ki ga lahko, kot prisluženo ugodnost, preživi zunaj zapora. Pogovor je na sogovornikovem domu potekal na njegovo željo.

Oblika in potek intervjuja nista bila vnaprej strukturirana, saj sem se odločila za pristop poglobljenega intervjuja. Začrtane teme, ki so bile predmet mojega zanimanja, sem vsakokrat izpostavila kot iztočnice, iz katerih se je razvil pogovor. Moj namen je bil od sogovornika pridobiti čim več pomembnih informacij in podatkov na takšen način, ki je dopuščal sogovorniku, da je izrazil svoja mnenja, stališča, ocene, opažanja. Zlasti je bila pomembna previdnost pri zastavljanju izhodiščnih točk, saj nisem želela kakorkoli osebno vplivati na njegove odgovore, oziroma že vnaprej usmeriti njegovega razmišljanja.

Intervju je zvočno zapisan, vendar v nalogi ni objavljen. Izjemoma so zapisani nekateri sogovornikovi citati kot podkrepitev določenega vsebinskega zapisa in z namenom jasnejše ponazoritve sogovornikovega sporočila. Sogovornik je želel ostati anonimen, zato njegova identiteta ni razkrita, prav tako in zato v predstavitvi tudi ni podan kraj, kjer je zaprt in natančna formalno-pravna opredelitev njegove obsodbe. V besedilu je sogovornik označen z naključno izbrano črko abecede, črko J.

6.2 VSEBINA POGOVOROV

J. prestaja triletno zaporno kazen zaradi kaznivega dejanja zoper varnost javnega prometa, na odprtem oddelku v enem izmed slovenskih zavodov za prestajanje kazni zapora. Star je 31 let, poročen in ima leto in pol starega otroka. Polovico svoje kazni je že prestal, zato je zaprosil za pogojni odpust s

prestajanja kazni.⁵⁶ To je njegovo prvo kaznivo dejanje in prva obsodba na zaporno kazen.

Ob prehodu iz domačega okolja v okolje institucije zapora J. ni občutil pritiskov in nelagodja. Ni ga bilo strah, predvsem pa mu sprememba okolja in zlasti načina življenja ni predstavljala stresne situacije. Pravzaprav je v zapor vstopil miren, trezno razmišljajoč in predvsem z zavedanjem in osebnim priznanjem odgovornosti za storjeno kaznivo dejanje. Ob vstopu v zavod ni poznal nikogar izmed zapornikov, je pa iz zasebnega življenja poznal nekatere člane zaporskega osebja. Prestajanje zaporne kazni na odprtem oddelku⁵⁷ mu je bilo odrejeno že s sodbo sodišča. Po njegovi oceni se ta oddelek bistveno razlikuje od polodprtega in zaprtega oddelka, predvsem glede na stopnjo nadzora in varovanja s strani pazniškega osebja. V odprtem oddelku je vzdušje mnogo bolj sproščeno, stopnja varovanja je nižja, od zapornikov pa se pričakuje tudi določena mera odločnosti in samostojnosti.⁵⁸ Seveda pa se tudi režim odprtega oddelka razlikuje od zavoda do zavoda – J. je dobro seznanjen s pogoji življenja tudi v drugih zaporih slovenskega zaporskega sistema, kar je dejansko posledica menjavanja številnih sstanovalcev, ki prihajajo in odhajajo (zamenjal jih je že pet)⁵⁹ in pa relativne majhnosti socialnega sistema zapora, kjer informacije potujejo zelo hitro.

---

⁵⁶ »Obsojenec, ki je prestal polovico kazni zapora, sme biti odpuščen s prestajanja kazni s pogojem, da do preteka časa, za katerega je izrečena kazen, ne stori novega kaznivega dejanja.« (Kazenski zakonik Republike Slovenije, 109. člen, 1. odstavek)

⁵⁷ »Obsojenci prestajajo kazen zapora v zaprtih, polodprtih in odprtih zavodih za prestajanje kazni zapora« (Kazenski zakonik Republike Slovenije, 107. člen, 1. odstavek). V te zavode se obsojenci razvrščajo glede na to, koliko mora biti omejena njihova prostost (ibid., 107. člen, 2. odstavek).

⁵⁸ J. izpostavi primer šolanja, ko mora biti dejansko posameznik odločen, da bo šolanje dokončal. Šolanje se izvaja izven zavoda, zato mora biti posameznik dovolj discipliniran, da ga dokonča, saj je to njegova odločitev in ga v to nihče ne sili. Prav tako odhod na delo izven zavoda od zapornika, ki mu je ta ugodnost dodeljena, zahteva zanesljivost, samostojnost in zaupanje osebja.

⁵⁹ Na odprtem oddelku so sobe z dvema oziroma tremi posteljami (soba, v kateri je nastanjen J., ima dve postelji). Ko J. pravi, da sstanovalci prihajajo in odhajajo, to pomeni, da je posameznik že prestal svojo kazen in je bil izpuščen na prostost; da mu je bila ugodena prošnja

Vsak zapornik, ki pride v zapor, oziroma je znotraj zapora premeščen med različnimi že omenjenimi oddelki, je na nek način preverjen s strani sojetnikov. Namen tega preverjanja (testiranja) je ugotoviti, za kakšno osebo gre – kakšno je njeno obnašanje do ostalih zapornikov, kako se vede do paznikov in ostalega osebja, kakšna je oblika njene komunikacije in interakcije, pravzaprav, kakšen je njen vedenjski vzorec. Kot pravi J., je najboljši način za spoznavanje novih prišlekov preizkus njihove zanesljivosti, korektnosti, dvoličnosti. Podane so jim določene informacije, praviloma zaupne narave (bodisi resnične, bodisi popolnoma izmišljene), in od posameznika je odvisno, kako bo v tej situaciji nadalje reagiral. Seveda sta možnosti dve: 1) zaupne informacije ostanejo zaupne, posameznik jih torej ne poda naprej; ali pa 2) zaupne informacije potujejo dalje, oziroma, kot pove J., naslednji dan zanje ve cel zapor, vključno s pazniki. Takšne posameznike ostali zaporniki prezirajo, podobno pa tudi nekateri pazniki niso naklonjeni tovrstnemu početju: *»Izdajalcev ne marajo ne zaporniki ne pazniki.«* Kaj lahko se namreč zgodi, da ovaduh, ki ob razkritju neke informacije paznikom upa na ugodnost, pravzaprav izkusi kontra učinek. J. opisuje, da to izgleda nekako takole: paznik lahko s svojo avtoriteto prepreči določeno željeno aktivnost zapornika (npr. uporabo fitnesa), zavaja s podatki o prispeli pošti, čeprav zapornik ve, da ga pošta čaka (na način, da trenutno ne more do nje), odkloni ugoditev določeni prošnji (npr. tableta za glavo) ipd. J. se zaveda pomembnosti vloge paznikov, ki so primarna vez med zaporniki in vodilnimi, ki odločajo o vsaki pomembni stvari, ki se zgodi v zaporu, prav tako pa zase pravi, da zna že dobro oceniti vsakega posameznega zapornika, s katerim je primoran živeti (v sobi in sploh na oddelku) – za kakšen tip človeka gre, oziroma kako se je najprimerneje vesti do njega. Sicer pa se J. drži bolj zase. Zaupnih in zasebnih informacij ne deli z drugimi (to so njegove osebne zadeve, ki jih drugi nimajo pravice niti potrebe vedeti), pogovori s sojetniki so bolj priložnostni (v večernih urah v skupnem prostoru ob gledanju televizije), predvsem pa sam noče vedeti ničesar o drugih (zlasti, če njega samega

---

pogojnega odpusta; da je bil zaradi disciplinskega prekrška sankcioniran s premestitvijo nazaj na polodprti oddelek; da si je s polodprtega oddelka prislužil napredovanje v odprti oddelek; da je bil premeščen iz drugega zaporskega zavoda, kjer je ravno tako prestajal kazen na odprtem oddelku; ali da je na novo nastopil zaporno kazen, neposredno v odprtem oddelku.

neposredno ne zadeva), to pa zato, ker jim noče kakorkoli škodovati (če pride do primera, da se kaj razve, je zapornik najbolje zavarovan s tem, da nič ne ve; in če ničesar ne ve, nima kaj povedati).

Življenje na odprtem oddelku je v primerjavi s polodprtim, še bolj pa z zaprtim oddelkom, nedvomno bolj sproščeno. Vendar pa mora zapornik vseeno vseskozi paziti na svoje obnašanje in početje, saj pazniki vse budno spremljajo in beležijo. Njihova poročila pomembno vplivajo na posameznikovo nadaljnje bivanje v instituciji. J. pravi, da je napredovanje skozi sistem (skozi različne stopnje varnostnega režima zapora) dolgotrajno in postopno, predvsem pa je zapornikov, ki jim to uspe, relativno malo: *»Zapornik mora biti zelo dober, da pride do odprtega oddelka. Si mora zaslužiti. Mora delati, razumeti se mora z vsemi zaporniki, ne sme se pretepati, prepirati... to vse pazniki vidijo in poročajo. Ne pride kar vsakdo na odprti oddelek.«* Po drugi strani pa je, kot pravi J., nazadovanje lahko zelo hitro in že najmanjši prekršek (npr. posedovanje prepovedanega predmeta) vpliva na zapornikov povratek v strožji režim, oziroma na izgubo pridobljenih ugodnosti. Možnost in verjetnost izgube ugodnosti je za J. eden temeljnih motivov, da dosledno upošteva vse zaporske normativne predpise.⁶⁰ Drugo spodbudo predstavljata njegova družina in pa možnost pozitivnega odgovora na prošnjo za pogojni odpust s prestajanja kazni. J. sebe vidi kot konvencionalnega pripadnika širše (zunajzapske) družbe, ki mora za svoje kaznivo dejanje ustrezno odgovarjati. Je konformen, priznava in spoštuje avtoriteto, zato mu zaporski normativni predpisi ne predstavljajo težav. Na to kaže tudi dejstvo, da se dobro razume s pazniki. Pravi, da so v dobrih odnosih, da so do njega vsi korektni, da se vzajemno spoštujejo in včasih tudi malo pošalijo. Pravzaprav J. uživa zaupanje paznikov, in kot se v pogovoru pošali, ga ob koncu vikenda, ko se iz izhoda vrne v zavod, niti več ne pregledujejo.

---

⁶⁰ J. je sproti počasi pridobival ugodnosti (tedenske nekajurne izhode, vikend-izhode, dopust) in je zdaj na točki, ko lahko vsak konec tedna v mesecu preživi izven zavoda, doma, kar mu ogromno pomeni.

Vsakdanjik J. preživlja relativno svobodno (v nasprotju z zaporniki na zaprtem oddelku, ki so pod stalnim nadzorom in večino časa pod ključem v svojih celicah), predvsem pa veliko časa dejansko zunaj zapora. Hodi namreč na delo zunaj zavoda, v podjetje v okolici zapora. Delo, ki ga opravlja, ga veseli, saj dejansko opravlja svoj poklic – je priden delavec in z njim so nadrejeni zadovoljni. Njegov dan se začne z bujenjem in vstajanjem ob 5:00, zajtrkom in odhodom na delo ob 5:35. Ob 6:00 se začne njegov delovnik, ki se zaključi ob 14:00, do 14:30 mora biti nazaj v zavodu (časovni okvirji so formalno predpisani in jih mora vsak zapornik upoštevati). Ob 15:00 sledi kosilo, po tem pa prostočasne dejavnosti – J. se veliko ukvarja s športom, zlasti s fitnessom (zase pravi, da mora biti v stalnem gibanju). Večerja je ob 18:30. Po večerji se s sojetniki z oddelka do spanja zadržujejo v oddelčnem skupnem prostoru.⁶¹ Nočni mir se začne ob 22:00. Kljub vsemu pa, četudi njegov vsakdan ni pretirano monoton, J. v šali pravi: *»Meni se mesec dni v zaporu vleče tako dolgo, kot se narkomanom, ki so non-stop zadeti, tri leta.«*

Droga predstavlja kar velik problem za institucijo zapora, zapornikom, ki se ukvarjajo z njenim tihotapljenjem in preprodajo, pa gospodarska dejavnost močno uspeva. Jasno je, da so prepovedane opojne substance in njihova uporaba pereča težava sodobne družbe, in jasno je, da se tovrstni vzorci vnašajo tudi v okolje zapora (načelo povpraševanja in ponudbe). J. opaža, da je v zaporu droge veliko – veliko je narkomanov in veliko je njenih preprodajalcev: *»Droge je v zaporu več kot zunaj.«* Osnovana je mreža odnosov in povezav, ki jo pravzaprav tvorijo visoko organizirane skupine zapornikov, tolpe. J. se narkomanom izogiba. Kot sam pravi, ti nimajo česa izgubiti, saj ugodnosti nimajo, medtem ko lahko sam zaradi interakcije z napačno osebo (četudi je ta interakcija naključna in nenamerna), veliko izgubi. Katerikoli zapornik, ki dela zunaj zavoda in ki ima vsakodnevni stik z zunanjim svetom, je lahko v očeh

---

⁶¹ J. se z vsemi sojetniki v oddelku dobro razume. Izjema je le en zapornik, ki s svojim obnašanjem in delovanjem vse povprek izziva. Je nastopač, ki išče pozornost, skuša se prikazati močnejšega, kot je, do ostalih se vede vzvišeno, pa čeprav vse to za ceno relativne izključenosti, posmeha in zbadanja s strani sojetnikov (socialna vloga »hipster«, oziroma pozer). J. se ga načrtno izogiba.

paznikov potencialni tihotapec ter preprodajalec prepovedanih dobrin: »Najslabše je, da nekomu nekaj daješ. Pazniki vse spremljajo in beležijo. Četudi te nekdo vpraša samo za cigareto... to je najslabše... da ti nekaj daješ. Zato niti ne hodim na igrišče.«⁶²

J. se, kot že omenjeno, pretežno drži bolj zase. Ne vtika se v zadeve drugih zapornikov, zanima se le zase in informacije, ki jih morebiti izve, obdrži pri sebi. Ne izpostavlja se, ne izziva ostalih zapornikov, niti jih ne izkorišča. Po njegovi oceni je takšen način tudi najboljši način, kako prestati zaporno kazen tem boljše, t.j. brez težav tako s sojetniki kot z institucionalnim osebjem. Hkrati še dodaja, da je pravzaprav takšnih zapornikov, ki so v načinu obnašanja podobni njemu (ki so torej korektni do ostalih), zelo malo.⁶³ Velika večina se sploh ne drži nikakršnih norm, zlasti pa je v zaporu dosti ravno izkoriščanja, izdajanja informacij in izzivanja, ki vodi tudi v medsebojna fizična obračunavanja. V zaporu so številni in predvsem različni posamezniki ter tako iz tega izhajajoči različni in mnogoteri vedenjski vzorci. Vsak posameznik ima svoje potrebe, prednosti, interese, želje, ipd., za katerimi stremi. Nekateri so v svojem delovanju nasilni, drugi manipulativni, tretji uporniški, četrti se pretvarjajo, peti spletkarijo itd.⁶⁴ Nekateri se združujejo v ohlapne skupine (temelječe predvsem na skupni etnični pripadnosti), nekateri v visoko organizirana združenja, nekateri delujejo sami. Pritiski prihajajo iz vseh smeri, kar je predvsem posledica prisilnega bivanja z ljudmi, s katerimi mogoče v zasebnem,

---

⁶² Zaprsko igrišče nudi možnost stika/interakcije med zaporniki zaprtega, polodprtega in odprtega oddelka, ki so drugače prostorsko ločeni.

⁶³ Po njegovi oceni so takšni posamezniki tudi najbolj spoštovani. Naj ob tem še dodam, da J. med svojimi sojetniki v odprtem oddelku uživa visoko stopnjo spoštovanja: »Ne bi se rad hvalil, ampak me kar spoštujejo.«

⁶⁴ Različni tipi zapornikov sovpadajo s Sykesovo klasifikacijo socialnih vlog v zaporu. Z izjemo vlog, ki so povezane s spolno prikrajšanostjo, je po besedah J. vse najti in opaziti tudi v zaporu, v katerem prestaja kazen. J. pripada vloga *človek osebja* (Sykes 1958), *prosocialni zapornik* (Schrage 1972) oziroma *pripadnik legitimne (sub)kulture* (Irwin in Cressey 1972). Čeprav se drži vseh norm zaporniškega kodeksa, je njegov motiv predvsem obrambni – izogibanje nevšečnostim s sojetniki in posredno z osebjem zapora. Lahko bi J. uvrstili v vlogo *pravega človeka*, vendar je, če upoštevamo njegovo identifikacijo z osebjem (institucijo), takšna klasifikacija neustrezna (vsaj z vidika v nalogi že podanih klasifikacij socialnih vlog zapornikov).

zunajzaprskem življenju, ne bi nikoli prišel v stik. Potrebna so prilagajanja na ostale zapornike, če se hoče v zaporu lažje preživeti. J. priznava, da je postal, odkar je v zaporu, bolj nezaupljiv, pa tudi manj družaben.

J. je s stališča institucije vzoren zapornik. Je delaven, priden, ne povzroča težav, obnaša se skladno z zavodskimi pravili, priznava avtoriteto osebja in se ne upira. Vse te pozitivne lastnosti in značilnosti pa so po njegovem mnenju lahko tudi dvorezen meč. Namreč, velik del zaslužka, ki ga s svojim delom dobi, gre v žep zavoda. J. pravi, da v tem smislu institucija dejansko z njim dobro služi, in je mnenja, da lahko takšno obravnavanje s strani institucije pravzaprav vpliva na njegov pogojni odpust (ga zavleče). Sploh kritično ocenjuje samo dodeljevanje pogojnih odpustov – kot ugotavlja, ga najlažje dobijo težavni zaporniki, ki se »čez noč« pboljšajo. Najhuje pri tem pa je to, da taisti zaporniki pravzaprav zavod zavajajo, kar, povrh vsega, ostali zaporniki vedo, ker to opazijo. Hlinijo pozitivne spremembe v obnašanju, govorijo tisto, kar hoče osebje dejansko slišati ter tako zadovoljijo njihova pričakovanja prosocialne spremembe zapornika in uspešnosti resocializacije/rehabilitacije. Da institucija ni pretirano učinkovita v svoji nalogi rehabilitacije, J. ponazori še s primerom vzgojiteljev oziroma terapevtskih skupin. Vsakemu zaporniku je ob vstopu v zapor dodeljen vzgojni delavec, ki naj bi zaporniku pomagal (med drugim tudi s formalnim posredništvom med zapornikom in vodstvom zapora itd.) med bivanjem v instituciji. Pod njegovim vodstvom se organizirajo tudi manjše tedenske terapevtske skupine, kjer potekajo skupinski pogovori. J. poudarja, da s trenutnim delavcem ni zadovoljen, mnenja pa je tudi, da so skupine pravzaprav nesmiselne (težava ni v samem konceptu, ampak v kvaliteti izvedbe), ker se dejansko pogovarjajo tudi in večinoma nesmiselne stvari (tematike segajo od tega, da sostanovalcu prvega smrdijo noge, do tega, da sostanovalec drugega smrči itd.). Sicer udeležba v skupini ni obvezna, je pa smotrna, če želi zaporniki pridobivati pozitivne ocene in jih končno tudi unovčiti na komisiji za pogojni odpust, oziroma v katerikoli drugi razpravi za pridobitev ugodnosti, ki pomagajo lajšati življenje za rešetkami.

J. zaključuje, da zapor nima resocializacijskih/rehabilitacijskih sposobnosti. Nima sposobnosti popraviti posameznika, da po odpustu s prestajanja kazni ne

bi več izvrševal kaznivih dejanj: *»Ne, zavod ga ne bo popravil. Kvečjemu še slabše naredi... Še živčnega te naredijo noter... še tisti, ki je dober, začne razmišljati, kje bo koga napadel in poškodoval.«* Zaporniki medsebojno vplivajo eden na drugega. Dejstvo je, pravi J., da bivanje in druženje z ljudmi, s katerimi si prisiljen biti, do določene mere učinkuje na posameznika. Zahteva previdnost in prilagajanje, zato da je življenje v takih umetnih razmerah lažje, znosnejše.

6.3 SKLEPI

Kot sem že v predstavitvi vsebine pogovora izpostavila, so v nalogi opisane in predstavljene socialne vloge ter socialni tipi, prisotni tudi v zaporu, kjer J. prestaja svojo kazen. Edina izjema, torej vloge, ki jih J. ne opaža, so vloge, ki se nanašajo na spolno prikrajšanost. Prav tako je prisoten tudi sistem neformalnih in predvsem nenapisanih smernic, kako naj se zapornik vede v odnosu do sojetnikov in do osebja. Normativni sistem, zaporniški kodeks (identičen zapisanemu v pričujoči nalogi), obstaja in je v različnih stopnjah in z različnimi motivi (ne)spoštovan in (ne)upoštevan. V največji meri so pomembni zgolj posameznikovi interesi in potrebe. Solidarnosti med zaporniki ni in prevladuje zlasti individualizem.

J. je prosocialni zapornik, v vlogi človeka osebja. Identificira se z osebjem (kot predstavnikom konvencionalne družbe) in ne z zaporniško populacijo. Njegova samopodoba je legitimna, kar se odraža tudi v njegovem doslednem upoštevanju in spoštovanju zavodskih pravil. Priznava krivdo in odgovornost za storjeno kaznivo dejanje. Predvsem iz obrambnih razlogov v odnosu do sojetnikov deluje skladno z zaporniškim kodeksom – ne izziva, ne izkorišča, se ne vmešava v zadeve sojetnikov in ne izdaja informacij. Na takšen način skuša čim bolj mirno in nekonfliktno prestati kazen. Osredotoča se zlasti nase in na svoj napredek v instituciji (z vzornim vedenjem, pridnim delom in udeleževanjem tretmanskih programov). S sojetniki se druži le priložnostno ter z njimi ne oblikuje močnih in zaupnih prijateljstev. Ostalih zapornikov, zlasti tistih iz zaprtega režima, se strogo in načrtno izogiba. V tem smislu bi ga lahko označili kot delnega samotarja (Clemmer, 1958).

Njegova temeljna orientacija je k zunanjemu svetu in k prihodnjemu življenju izven zidov zapora. Ne želi na kakršenkoli način spremeniti svojih življenjskih vzorcev in ohranja lojalnost zunanjim, legitimnim, referenčnim skupinam. Opisan način delovanja zapornika J. tipično sovпада s prilagoditvenim vzorcem, ki ga je ugotovil Irwin (1972): maksimiziranje udobja in ugodnosti, minimiziranje neudobja in konflikta ter poskus priti iz institucije čim prej.

J. v instituciji ne zaznava nikakršnih pritiskov, ki bi težili k temu, da bi se moral kakorkoli osebno spreminjati. Ostaja zvest sebi, svojemu vrednotnemu sistemu in svojemu načinu razmišljanja ter delovanja. Pritiskov ne čuti niti s strani ostalih zapornikov, še manj pa s strani institucionalnega osebja. Vendar pa je ob tem potrebno izpostaviti pomembno opazko: četudi zase pravi, da pravzaprav ne čuti odkritih pritiskov, vseeno pove, da se je nekoliko spremenil, predvsem v tej smeri, da je postal bolj nezaupljiv in manj družaben. Zaprška izkušnja torej za seboj pusti določene posledice, ki se odražajo na osebnosti posameznika in tudi na načinu njegovega delovanja. Hkrati J. še poudarja, da se v zaporu nedvomno vršijo pritiski nad posamezniki in ti pritiski prihajajo iz vseh možnih smeri – tako iz strani heterogene zaporniške populacije kot iz strani osebja. Njegovo sporočilo, izhajajoče iz njegove lastne izkušnje, predvsem pa iz opažanj, je, da se človek v zaporu, vsaj v neki minimalni meri nedvomno spremeni.

Kot že povedano, je J. z gledišča institucije vzoren zapornik – ustreza vsem pričakovanjem dobrega zapornika, sojetniki na oddelku pa ga zaradi svoje mirnosti, zanesljivosti in korektnosti do njih zelo spoštujejo. Na podlagi vsega tega lahko rečemo, da v zaporu pravzaprav ni izpostavljen resocializacijskim pritiskom. S strani institucije po njegovi resocializaciji povsem jasno niti ni nobene potrebe. Nujna in neizbežna so predvsem vsakodnevna prilagajanja na druge posameznike, s katerimi je prisiljen živeti in s katerimi sicer v zunanjem svetu verjetno nikoli ne bi niti prišel v stik.

7 ZAKLJUČEK

Namen diplomske naloge je bil preučiti socialne procese, ki se vzpostavljajo in odvijajo v instituciji zapora. Zapor je kot formalna socialna organizacija z ekskluzivno funkcijo zapiranja storilcev kaznivih dejanj zanimivo področje znanstvenega raziskovanja. Predvsem je zaradi svojega prisilnega značaja in številnih drugih posebnosti, ki ga opredeljujejo kot totalno institucijo, zanimivo preučevati družbeno dinamiko posameznikov, ki so zaradi kazni in za kazen v njem zaprti in za določen čas svojega življenja iztrgani iz svojega vsakdana. Mikaven je zlasti vpogled v socialno strukturo in kulturo njegovih varovancev, v odnose, ki se med njimi vzpostavljajo, ko dneve pod stalnim nadzorom preživljajo v prisilnem skupnem bivanju.

Zastavljene so bile naslednje hipoteze:

H1: Zapornik je v zaporu izpostavljen procesu resocializacije v zaporniški socialno-kulturni sistem.

H2: Proces prizonizacije ima vse značilnosti resocializacijskega procesa.

H3: Proces prizonizacije je kot proces resocializacije operativen za slehernega zapornika.

In katere so ugotovitve in pridobljena spoznanja pričujoče diplomske naloge? Nedvomno je prva in najpomembnejša ugotovitev ta, da v zaporu pravzaprav ne moremo in ne smemo govoriti zgolj in samo o resocializacijskem procesu. Zlasti ne moremo govoriti o resocializaciji kot procesu, ki izhaja izključno iz enega in edinega vira – iz institucije, ki ji je družbeno podeljena prav ta naloga, t.j. resocializirati svoje varovance. Institucija zapora je s svojim osebjem povsem jasno agens resocializacije deviantnih posameznikov, ki se znajdejo pod njegovim okriljem, vendar ni edini. Drugi agens, ki je ravno toliko ali pa še bolj pomemben in intenziven, je zaporniška neformalna socialna organizacija – zaporniški socialno-kulturni sistem, ki nedvomno živi znotraj zidov zapora in predstavlja pomembno realno situacijo.

Naslednja izredno pomembna ugotovitev je, da v zaporu nedvomno lahko govorimo tudi o procesu socializacije. Ugotovili smo namreč, da zaporniška populacija ni homogena enota. Zaporniški socialni sistem je segmentiran, zaporniški kulturni sistem pa označuje pluralnost subkulturnih vzorcev in standardov. To pomeni, da je v zaporu, poleg velikega dela resnično deviantnih in delinkventnih posameznikov, zaprt tudi manjši del posameznikov, ki so povsem konvencionalni, predvsem pa pripadniki legitimnih subkultur širše oziroma zunajzaprorske družbe. V tem kontekstu gre za pomembno spoznanje, da nikakor ne smemo obravnavati vseh zapornikov kot enakih. Sleherni zapornik ima lastno socialno in kulturno ozadje in vsakega je izoblikovala lastna socializacijska ter inkulturacijska izkušnja. Predvsem pa slehernik v zaporsko situacijo vstopi osebno izoblikovan, s ponotranjenim in izoblikovanim vrednotno-normativnim sistemom, ki je bodisi nelegitimen/devianten, bodisi legitimen/konvencionalen, ter z njim skladnim načinom delovanja.

Resocializacijski proces se vzpostavi, ko pride posameznik v stik s socialnim in kulturnim sistemom, v katerega ni bil socializiran oziroma inkulturiran. Ker gre za drugačen sistem, pride do neskladja v vrednotah, ob čemer se vzpostavi težnja po spremembi vrednotnega sistema. Seveda je za to potrebna socialna interakcija, pomembna pa je tudi sama intenzivnost težnje oziroma pritiska. V zaporniškem sistemu je stik različnih (sub)kulturnih sistemov, in posledično sistemov vrednot, očiten. Na eni strani so prisotne deviantne, na drugi pa konvencionalne subkulture, in vse so v zapor vnesene s svojimi pripadniki kot njihovimi nosilci in posredovalci. Socialna interakcija med zaporniki obstaja in tako obstajajo tudi vsi potrebni pogoji, da se med njimi in v njihovem medsebojnem delovanju vzpostavijo resocializacijski procesi.

Ugotovitev, da je v zaporu prisoten tudi socializacijski proces, pravzaprav potrjuje samo spoznanje o delovanju procesa socializacije. Socializacijski proces je namreč z vidika posameznika proces socialnega učenja, ki traja skozi celo življenje. S socializacijo človeški organizem sploh postane socialno in kulturno bitje, sposobno delovati v različnih socialnih razmerjih in odnosih v socialnem in kulturnem okolju, v katerem živi. Socializacija je proces vsakega nadaljnjega usklajevanja posameznika s socialnim in kulturnim sistemom

socialne enote (socialne skupine, skupnosti, družbe, subkulture ipd.), v kateri deluje. V zaporu tako sleherni zapornik nadaljuje svojo socializacijsko izkušnjo, kar pravzaprav omogoča prav (sub)kulturalna pluralnost situacije. Socializacijski proces zapornikov ni v nobenem primeru prekinjen, saj so (sub)kulturalne ureditve, kot že ugotovljeno, v zapor vnesene ravno z njimi in tam z njihovim nadaljnjim delovanjem nadaljujejo svoj obstoj.

Ob vsem povedanem torej prve hipoteze, ki se glasi: *»Zapornik je v zaporu izpostavljen procesu resocializacije v zaporniški socialno-kulturni sistem«*, ne moremo v celoti potrditi, niti je v celoti ovreči. Pomembno je najprej dognati, o kakšnem zaporniku govorimo, v smislu njegove (sub)kulturalne pripadnosti, da bi lahko potem utemeljeno rekli, da je izpostavljen procesu resocializacije v ta sistem (primerjaj str. 84). Drugi pomemben poudarek pa temelji na tem, da je zaporniški socialno-kulturni sistem pravzaprav toliko kompleksen, da o njem ne moremo govoriti kot o homogeni celoti, saj ga sestavljajo različni (sub)kulturalni sistemi. O resocializacijskih procesih lahko govorimo le na ravni posameznikov, njihovega medsebojnega vplivanja, brez vključitve širše socialne enote, kot je zaporniški socialni sistem. Na abstraktni ravni pa je takšno sklepanje pogojno dovoljeno.

Druge hipoteze: *»Proces prizonizacije ima vse značilnosti resocializacijskega procesa«*, ravno tako ne moremo v celoti potrditi, niti je v celoti ovreči. Prizonizacijski proces ima značaj tako resocializacije kot socializacije. Prizonizacija je pravzaprav proces resocializacije za tistega zapornika, ki je pripadnik legitimne (sub)kulture, in proces socializacije za tistega zapornika, ki je pripadnik deviantne (sub)kulture v zaporu (primerjaj str. 84, 87).

Tretjo hipotezo: *»Proces prizonizacije je kot proces resocializacije operativen za slehernega zapornika«*, pa moramo v celoti ovreči. Prvič zato, ker smo ugotovili, da ima prizonizacija značaj tako socializacijskega kot resocializacijskega procesa, kar pomeni, in to je drugi argument, da prizonizacija za pripadnika deviantne (sub)kulture ne pomeni resocializacijskega procesa. V tem pogledu prizonizacija ni in ne more biti operativna za vsakega zapornika.

Ugotovitve o specifičnosti socializacijskih in resocializacijskih pritiskov, ki jih je konkretni zapornik oziroma konkretna skupina zapornikov deležna v zaporu s strani institucije in subkultur v zaporu, so tudi najpomembnejši rezultat pričujočega diplomskega dela.

Naj pa na koncu podam še nekaj omejitev lastne naloge. Predvsem je ena izmed njih ta, da preučevanje zastavljene teme temelji na obravnavanju tradicionalnih strogo varovanih zaporov in odrasle moške zaporniške populacije. Iz obravnave so izključeni ženski zapori ter zavodi za mladoletnike. Moje mnenje je, da v kontekstu preučevanja socialnih procesov, zlasti ker gre za preučevanje temeljnih in občih principov obstoja in delovanja socialnih procesov, verjetno pri obravnavi slednjih populacij ne bi prišlo do bistveno drugačnih ugotovitev in spoznanj. Sklepam, da bi prišlo do ugotovitve opaznih razlik le v socialni strukturi in kulturi omenjenih populacij ter v različnih vedenjskih vzorcih teh varovank in varovancev. Sicer pa mislim, da so tudi na tem področju nedvomno potrebna nadaljnja znanstvena raziskovanja socialne organizacije zaprtih oseb.

8 LITERATURA

Akers, Ronald L. 1996. Is differential association/social learning cultural deviance theory? *Criminology* 34 (2). Dostopno prek: <http://proquest.umi.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/pdf/5319ab4d5c3113a5a2d1aa73ddc629ca/1253045564//share3/pqimage/pqirs101/20090915154243870/16697/out.pdf> (15. september 2009).

American Correctional Association. 1972. Development of modern correctional concepts and standards. V Carter, Glaser in Wilkins 1972, 17-34.

Atchley, Robert C. in M. Patrick McCabe. 1968. Socialization in correctional communities: A replication. *American Sociological Review* 33 (5). Dostopno prek: <http://www.jstor.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/stable/pdfplus/2092887.pdf> (14. november 2008).

Bailey, Kenneth D. 1994. *Sociology and the new systems theory: Toward a theoretical synthesis*. Albany: State University of New York Press.

Barak-Glantz, Israel L. 1983. Patterns of prisoner misconduct: Toward a behavioral test of prisonization. *Sociological Focus* 16 (2). Dostopno prek: <http://content.ebscohost.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/pdf9/pdf/1983/H7T/01Apr83/11617167.pdf?T=P&P=AN&K=11617167&S=R&D=sih&EbscoContent=dGJyMNLr40Sep7M40dвуOLCmrlGep7VSrqe4S7aWxWXS&ContentCustomer=dGJyMPGssEuwrK5KuePfgex44Dt6flA> (16. september 2009).

Blau, Peter M. in Richard Scott. 1963. *Formal organizations: A comparative approach*. London: Routledge and Kegan Paul.

Bogdanovič, Sanja. 1992. Družbeni vidik delovanja zapora kot totalne institucije. *Iskanja* 8 (12): 7-22.

Bondeson, Ulla. 1989. *Prisoners in prison societies*. New Brunswick: Transaction Publishers.

Brinc, Franc. 1987. Vloga zapora v kriminalni in socialni politiki. *Penološki bilten* 5 (2): 1-26.

--- 2000. Zapor za koga, kako, s kakšnim ciljem in za kakšno ceno: (Kriminološke in penološke teorije – resničnost ali mit). V *Dnevi varstvoslovja / Prvi slovenski dnevi varstvoslovja*, ur. Milan Pagon, 551-567. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.

--- 2001. Družbeno vzdušje v zavodih za prestajanje kazni zapora in v Prevzgojnem domu v Radečah. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo* 52 (4): 287-302.

--- 2007. Penologija: Izbrane penološke teme. Začasni učni pripomoček za študente v visokošolskem programu varstvoslovja. Fakulteta za varnostne vede, Maribor. Dostopno prek: http://www.fpvv.uni-mb.si/mojFaks/Files/PENOLOGIJA-1_20070327_52.doc in http://www.fpvv.uni-mb.si/mojFaks/Files/PENOLOGIJA-2_20070327_22.doc (12. april 2007).

Caldwell, Morris G. 1956. Group dynamics in the prison community. *Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science* 46 (5). Dostopno prek: <http://www.jstor.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/stable/pdfplus/1139377.pdf> (14. november 2008).

Carter, Robert M., Daniel Glaser in Leslie T. Wilkins, ur. 1972. *Correctional institutions*. Philadelphia: J. B. Lippincott Company.

Clemmer, Donald. 1958. *The prison community*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Cooley, Dennis. 1992. Prison victimization and the informal rules of social control. *Forum on Corrections Research* 4 (3). Dostopno prek: http://www.csc-scc.gc.ca/text/pblct/forum/e043/043l_e.pdf (5. avgust 2007).

Crewe, Ben. 2008a. Inmate code. V Jewkes in Bennett, 2008, 140-142.

--- 2008b. Subcultures. V Jewkes in Bennett, 2008, 282-283.

Damon, William. 1988. Socialization and individuation. V *Childhood socialization*, ur. Gerald Handel, 3-10. New York: Aldine de Gruyter.

Davies, Christie. 1989. Goffman's concept of the total institution: Criticisms and revisions. *Human Studies* 12 (1/2). Dostopno prek: <http://content.ebscohost.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/pdf9/pdf/1989/HSU/01Jun89/11678729.pdf?T=P&P=AN&K=11678729&S=R&D=sih&EbscoContent=dGJyMNLr40Sep7M40dvuOLCmrlGeprVSs6%2B4SLOWxWXS&ContentCustomer=dGJyMPGssEuwrK5KuePfgex44Dt6flA> (16. september 2009).

Faine, John R. 1973. A self-consistency approach to prisonization. *Sociological Quarterly* 14 (4). Dostopno prek: <http://www.jstor.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/stable/pdfplus/4105597.pdf> (14. november 2008).

Farrington, Keith. 1992. The modern prison as total institution? Public perception versus objective reality. *Crime and Delinquency* 38 (1): 6-26.

Flaker, Vito. 1998. *Odpiranje norosti: Vzpon in padec totalnih ustanov*. Ljubljana: Založba /*cf.

Foucault, Michel. 1995. *Discipline and punish: The birth of the prison*. New York: Vintage Books.

Garabedian, Peter G. 1963. Social roles and processes of socialization in the prison community. *Social Problems* 11 (2). Dostopno prek: <http://www.jstor.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/stable/pdfplus/799221.pdf> (14. november 2008).

Gartner, Branko. 1992. Evropska zaporska pravila in tretmanska ideologija. *Penološki bilten* 10 (1-2): 50-127.

Gillespie, Wayne. 2003. *Prisonization: Individual and institutional factors affecting inmate conduct*. New York: LFB Scholarly Publishing LLC.

Godina, Vesna V. 1988. Težave s socializacijo (v novejši jugoslovanski družboslovni literaturi). *Anthropos* (1/3):114-142.

--- 1991a. *Socializacijska teorija Talcotta Parsonsa*. Ljubljana: Sekcija za socialno antropologijo pri Slovenskem sociološkem društvu.

--- 1991b. Socializacijska teorija Talcotta Parsonsa: Oris in analiza socializacijskega modela. *Anthropos* 23 (6): 254-278.

Godina, Vesna. 1983. *Bipolarnost socializacijskega procesa*. Magistrsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Goffman, Erving. 1961. *Asylums: Essays on the social situation of mental patients and other inmates*. New York: Anchor Books.

Goodstein, Lynne. 1979. Inmate adjustment to prison and the transition to community life. *Journal of Research in Crime and Delinquency* 16 (2): 246-272.

Grapendaal, M. 1990. The inmate subculture in Dutch prisons. *British Journal of Criminology* 30 (3): 341-357.

Grosser, George H. 1960. External setting and internal relations of the prison. V *Theoretical studies in social organization of the prison*, ur. Richard A. Cloward, Donald R. Cressey, George H. Grosser, Richard McCleery, Llyod E. Ohlin, Gresham M. Sykes in Sheldon L. Messinger, 130-144. New York: Social Science Research Council.

Handel, Gerald, ur. 1988. *Childhood socialization*. New York: Aldine de Gruyter.

Irwin, John. 1972. The prison experience: The convict world. V Carter, Glaser in Wilkins 1972, 173-192.

Irwin, John in Donald Cressey. 1962. Thieves, convicts and the inmate culture. *Social Problems* 10 (2). Dostopno prek: <http://www.jstor.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/stable/pdfplus/799047.pdf> (14. november 2008).

Jewkes, Yvonne in Jamie Bennett, ur. 2008. *Dictionary of prisons and punishment*. Cullompton: Willan Publishing.

Južnič, Stane. 1989. *Politična kultura*. Maribor: Obzorja.

Kaminski, Marek M. 2003. Games prisoners play: Allocation of social roles in a total institution. *Rationality and Society* 15 (2). Dostopno prek: <http://rss.sagepub.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/cgi/reprint/15/2/188.pdf> (9. februar 2006).

Kanduč, Zoran. 1990. Kazna in rehabilitacija. *Penološke teme* 5 (1-2): 1-14.

--- 1996a. Zamisao o rehabilitaciji: Pogled s kriminološkega stajališta. *Kriminologija i socijalna integracija* 4 (2): 142-148.

--- 1996b. Zastrasovanje in rehabilitacija: Kriminološki pogled. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo* 47 (3): 228-240.

Kazenski zakonik (KZ-UPB1). Ur. I. RS 95/2004. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200495&stevilka=4208> (22. september 2009).

Knežević, Mladen. 1990. Resocializacija u zatvoru. V *Antropološki zvezki* 1, ur. Vesna V. Godina, 283-305. Ljubljana: Sekcija za socialno antropologijo pri slovenskem Sociološkem društvu.

Lukšič-Hacin, Marina. 1995. *Ko tujina postane dom: resocializacija in narodna identiteta pri slovenskih izseljencih*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

MacKenzie, Doris Layton, Lynne I. Goodstein in David C. Blouin. 1987. Personal control and prisoner adjustment: An empirical test of a proposed model. *Journal of Research in Crime and Delinquency* 24:49-68.

Mathiesen, Thomas. 1966. The sociology of prisons: problems for future research. *British Journal of Sociology* 17 (4). Dostopno prek: <http://www.jstor.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/stable/pdfplus/589183.pdf> (14. november 2008).

Matthews, Roger. 1999. *Doing time: An introduction to the sociology of imprisonment*. Houndmills: Macmillan Press.

McHUGH, Peter. 1966. Social disintegration as a requisite of resocialization. *Social Forces* 44 (3). Dostopno prek: <http://www.jstor.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/stable/pdfplus/2575835.pdf> (14. november 2008).

Mlinarič, Franc. 1987. Družbena preobrazba zapora in njegove prevzgojne možnosti. *Penološki bilten* 5 (2): 49-63.

Mortimer, Jeylan T. in Roberta G. Simmons. 1978. Adult socialization. *Annual Review of Sociology* 4. Dostopno prek: <http://www.jstor.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/stable/pdfplus/2945977.pdf> (14. november 2008).

Mrevlje, Neža. 2007. Življenje obsojenk v zavodu za prestajanje kazni zapora lg. *Etnolog* 17. Dostopno prek: http://www.etno-muzej.si/pdf/0354-0316_17_mrevlje_zivljenje.pdf (4. april 2008).

Parsons, Talcott. 1956. Suggestions for a sociological approach to the theory of organizations – I. *Administrative Science Quarterly* 1 (1). Dostopno prek: <http://www.jstor.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/stable/pdfplus/2390840.pdf> (11. november 2008).

--- 1991. Teorija socialnega sistema. Prev. Vesna V. Godina. *Družboslovne razprave* 8 (11). Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/dr/dr11Parsons.PDF> (13. marec 2008).

Paterline, Brent A. in David M. Petersen. 1991. Structural and social psychological determinants of prisonization. *Journal of Criminal Justice* 27 (5). Dostopno prek: http://www.sciencedirect.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/science?_ob=PublicationURL&_tockey=%23TOC%235833%231999%23999729994%23125610%23FLA%23&_cdi=5833&_pubType=J&view=c&_auth=y&_acct=C000033658&_version=1&_urlVersion=0&_userid=4769578&md5=5e13474396059ca9295b5b3ef9b1bb26 (8. maj 2007).

Perger, Alja. 2008. *Akulturacija, asimilacija in multikulturalizem v ZDA*. Magistrsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. Dostopno prek: http://dk.fdv.uni-lj.si/magistrska/pdfs/mag_Perger-Alja.PDF (16. oktober 2008).

Petrovec, Dragan. 1987. Zapor v funkciji zaščite družbe pred storilci kaznivih dejanj. *Penološki bilten* 5 (2): 64-72.

--- 1992. O tretmanski ideji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo* 43 (4): 319-327.

Radovanović, Dobrivoje. 1992. *Čovek i zatvor: Studija integrisanosti u zatvorenički društveni sistem*. Beograd: Prometej.

Reuss, Anne. 2003. Taking a long hard look at imprisonment. *The Howard Journal* 42 (5). Dostopno prek: <http://ejsccontent.ebsco.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/ContentServer.aspx?target=http%3A%2F%2Fwww3.interscience.wiley.com%2Fresolve%2Fdoi%2Fpdf%3FDOI%3D10.1046%2Fj.1468-2311.2003.00298.x> (16. september 2009).

Ross, Jeffrey Ian in Stephen C. Richards. 2002. *Behind bars: Surviving prison*. Indianapolis: Alpha.

Rudmin, Floyd W. 2003. *Catalogue of acculturation constructs: Descriptions of 126 taxonomies, 1918-2003*. Dostopno prek: <http://www.ac.wvu.edu/~culture/rudmin.htm> (14. oktober 2008).

Schrag, Clarence. 1972. Some foundations for a theory of correction. V Carter, Glaser in Wilkins 1972, 149-172.

Schwartz, Barry. 1971. Pre-institutional vs. situational influence in a correctional community. *Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science* 62 (4). Dostopno prek: <http://www.jstor.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/stable/pdfplus/1141708.pdf> (14. november 2008).

Sellin, Thosten. 1972. Correction in historical perspective. V Carter, Glaser in Wilkins 1972, 8-16.

Sparks, Richard, Anthony Bottoms in Will Hay. 1996. *Prisons and the problem of order*. Oxford: Clarendon Press.

Street, David. 1965. The inmate group in custodial and treatment setting. *America Sociological Review* 30 (1). Dostopno prek: <http://www.jstor.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/stable/pdfplus/2091772.pdf> (14. november 2008).

Sykes, Gresham M. 1958. *The society of captives*. Princeton: Princeton University Press.

Sykes, Gresham M. in Sheldon L. Messinger. 1960. The inmate social system. V *Theoretical studies in social organization of the prison*, ur. Richard A. Cloward, Donald R. Cressey, George H. Grosser, Richard McCleery, Llyod E. Ohlin, Gresham M. Sykes in Sheldon L. Messinger, 5-19. New York: Social Science Research Council.

Špadijer-Džinić, Jelena. 1973. *Zatvoreničko društvo*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

Teske, H. C. Jr. in Bardin H. Nelson. 1974. Acculturation and assimilation: A clarification. *American Ethnologist* 1 (2). Dostopno prek: <http://www.jstor.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/stable/pdfplus/643554.pdf> (14. november 2008).

Thomas, Charles W. 1973. Prisonization or resocialization? A study of external factors associated with the impact of imprisonment. *Journal of Research in Crime and Delinquency* 10 (1): 13-21.

--- 1977a. Prisonization and its consequences: An examination of socialization in a coercive setting. *Sociological Focus* 10 (1). Dostopno prek: <http://content.ebscohost.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/pdf9/pdf/1977/H7T/01Jan77/11645960.pdf?T=P&P=AN&K=11645960&S=R&D=sih&EbscoContent=dGJyMNLr40SeqLA40dvuOLCmrlGepdSsK24SLCWxWXS&ContentCustomer=dGJyMPGssEuwrK5KuePfgex44Dt6fIA> (16. september 2009).

--- 1977b. Theoretical perspectives on prisonization: A comparison of the importation and deprivation models. *Journal of Criminal Law and Criminology* 68 (1). Dostopno prek: <http://www.jstor.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/stable/pdfplus/1142482.pdf> (14. november 2008).

Thomas, Charles W. in Samuel C. Foster. 1972. Prisonization in the inmate contraculture. *Social Problems* 20 (2). Dostopno prek: <http://www.jstor.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/stable/pdfplus/799616.pdf> (14. november 2008).

--- 1973. The importation model perspective on inmate social roles: An empirical test. *Sociological Quarterly* 14 (2). Dostopno prek: <http://www.jstor.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/stable/pdfplus/4105971.pdf> (14. november 2008).

--- 1976. On the measurement of social roles adaptations in the prison community. *Criminal Justice Review* 1 (1). Dostopno prek: <http://web.ebscohost.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/ehost/detail?vid=29&hid=101&sid=9dd01a7f-29f6-4f1f-b38c-3cce9717a9b5%40sessionmgr109> (1. februar 2008).

Thomas, Charles W., David M. Petersen in Rhonda M. Zingraff. 1978. Structural and social psychological correlates of prisonization. *Criminology* 16 (3). Dostopno prek: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=13&hid=4&sid=3f2a7f73-69f0-43f2-906a-05f37eaa0579%40SRCSM1> (4. julij 2007).

Thomas, Charles W., David M. Petersen in Robin J. Cage. 1981. A comparative organizational analysis of prisonization. *Criminal Justice Review* 6 (1). Dostopno prek: <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf?vid=12&hid=4&sid=3f2a7f73-69f0-43f2-906a-05f37eaa0579%40SRCSM1> (4. julij 2007).

Toch, Hans. 2002. *Living in prison: The ecology of survival*. Washington, DC: American Psychological Association.

Tuce, Predrag in Svetozar Bogojević. 1991. Resocijalizacija u funkciji ublažavanja represivnosti kazneno-popravne ustanove. *Forum* 6 (7-8): 21-24.

Vinter, Robert D. 1963. Analysis of treatment organizations. *Social Work* 8 (3). Dostopno prek: http://content.ebscohost.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/pdf14_16/pdf/1963/SWR/01Jul63/14204577.pdf?T=P&P=AN&K=14204577&S=R&D=sih&EbscoContent=dGJyMNLr40Sep7M40dвуOLCmrlGeprRSrq24SbSWxWXS&ContentCustomer=dGJyMPGssEuwrK5KuePfgex44Dt6fIA (16. september 2009).

Wellford, Charles. 1967. Factors associated with adoption of the inmate code: A study of normative socialization. *Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science* 58 (2). Dostopno prek: <http://www.jstor.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/stable/pdfplus/1140837.pdf> (14. november 2008).

Wheeler, Stanton. 1961. Socialization in correctional communities. *American Sociological Review* 26 (5). Dostopno prek: <http://www.jstor.org.nukweb.nuk.uni-lj.si/stable/pdfplus/2090199.pdf> (14. november 2008).

--- 1969. Socialization in correctional institutions. V *Handbook fo socialization theory and research*, ur. David A. Goslin, 1005-1023. Chicago: Rand McNally College Publishing Company.

Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij (ZIKS-1-UPB1). Ur. I. RS 110/2006. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=76039&part=&highlight=zakon+o+izvr%C5%A1evanju+kazenskih+sankcij> (23. september 2009).

Zamble, Edward in Frank J. Porporino. 1988. *Coping, behavior, and adaptation in prison inmates*. New York: Springer-Verlag.

Zebeč Koren, Marko. 1992. Kje zgreši resocializacija? *Penološki bilten* 10 (1-2): 26-36.

--- 1993. Kako tudi (misliti) resocializacijo? *Časopis za kritiko znanosti* 21 (156/157): 65-82.

Zingraff, Matthew T. 1975. Prisonization as an inhibitor of effective resocialization. *Criminology* 13 (3): 366-388.

Žišt, Damijana. 2008. *Utrinki iz življenja za rešetkami*. Maribor: Večer.